

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

Pogledi od blizu

Mladi, prihodnost in zamišljanje razvoja na Solčavskem

Ana Svetel, Veronika Zavratnik in Blaž Bajič (ur.)

Ljubljana 2022

Pogledi od blizu: mladi, prihodnost in zamišljanje razvoja na Solčavskem

Zbirka:	AE gradiva (Antropološka in etnološka gradiva) št. 8 ISSN 2738-3229 (tiskana zbirka) ISSN 2738-3237 (elektronska zbirka)
Uredili:	Ana Svetel, Veronika Zavratnik in Blaž Bajič
Uredniški odbor zbirke:	Mojca Bele, Jože Hudales, Božidar Jezernik, Boštjan Kravanja, Mirjam Mencej, Rajko Muršič, Jaka Repič
Lektorica:	Zala Mikeln
Fotografije na naslovnici:	Ozadje: Krajinski park Logarska dolina. Veronika Zavratnik, Logarska dolina, april 2019. Foto 1: Razstavno-prodajni prostor Bicka. Tina Krašovic, Solčava, september 2021. Foto 2: Delovišče Društva Carving team Logarska dolina. Pia Krampfl, Logarska dolina, september 2021. Foto 3: Zadnja stran Zadrufnega doma v Solčavi. Marko Senčar Mrdaković, Solčava, september 2021.
Založila:	Založba Univerze v Ljubljani
Za založbo:	Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani
Izdala:	Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Za izdajateljca:	Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete
Naklada:	150
Oblikovanje in prelom:	Nana Martinčič
Tisk:	Birografika Bori d.o.o.
Cena:	13,90 EUR

Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana, 2022

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Project DigiFREN is supported by MIZŠ, Slovenia; NCN, Poland; AKA, Finland; HRZZ, Croatia and RCN, Norway under CHANSE ERA-NET Co-fund programme, which has received funding from the European Union's Horizon 2020 Research and Innovation Programme, under Grant Agreement no 101004509.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>
DOI: 10.4312/9789617128901

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=121061379
ISBN 978-961-7128-89-5

E-knjiga
COBISS.SI-ID=121067779
ISBN 978-961-7128-90-1 (PDF)

Kazalo

Predgovor h knjigi <i>Pogledi od blizu</i>7
---	-----------

Katarina Prelesnik

Predgovor h knjigi <i>Pogledi od blizu</i>9
---	-----------

Uršula Lipovec Čebren

Uvodnik: Povezovanja in združevanja na Solčavskem.	11
---	-----------

Ana Svetel, Veronika Zavratnik in Blaž Bajič

PREMIKI IN POSTANKI

Premislek o prometu in infrastrukturi v Solčavi.	23
---	-----------

Simona Robnik

Promet in infrastruktura Solčavskega	27
---	-----------

Vanja Germ, Pia Krampf in Tina Krašovic

Uvod27
----------------	-----

O odročnosti.28
-----------------------	-----

Kreiranje in brisanje povezav31
---	-----

Prometna infrastruktura in prostor.35
---	-----

Mreženje38
--------------------	-----

Zaključek46
---------------------	-----

Infrastruktura, promet in odročnost solčavskega okolja: razmišljanje ob prispevku o prometu in infrastrukturi na Solčavskem.	49
---	-----------

Jaka Repič in Tatiana Bajuk Senčar

DELOVANJE IN DEDOVANJE

Mladi in dediščina na Solčavskem – pogled domačinke.	55
---	-----------

Janja Slapnik

Mladi, tradicija in dediščina na Solčavskem	57
--	-----------

Julija Zupan in Petra Goljevšček

Uvod57
----------------	-----

Dediščina in vrednotenje preteklosti57
--	-----

Mladi kot dediščinska skupnost.60
Izbira elementov preteklosti.62
Mladi med preteklostjo in sedanjostjo66
Odnos mladih do preloma s preteklostjo in ustvarjanje Drugega69
Zaključek70

Življenje mladih na kmetiji kot izhodišče za raziskovanje dediščinskih diskurzov.73
--	------------

Mateja Slovenec Grasselli

NARODNOZABAVNI ROCK – IN BLACK METAL

O Mrtvi Goši.79
------------------------------	------------

Davorin Lenko

Glasba kot družbeno vezivo na Solčavskem83
---	------------

Tajda Jerkič, Žiga Korbar, Tina Mlinarič in Marko Senčar Mrdakovič

Uvod83
----------------	-----

»Solčava ni republika, Solčava je država!«84
--	-----

Spomini na »zlate čase« rocka na Solčavskem.90
--	-----

Vpetost glasbe v produkcijo javnih dogodkov na Solčavskem in v okolici95
--	-----

(Narodnozabavna) glasba kot tkivo družinskega življenja	102
---	-----

Sklep	106
-----------------	-----

Mladi, glasba in prostor na Solčavskem	109
---	------------

Miha Kozorog

DRUŠTVA IN DRUŽABNOST

»To je res, da je vse prostovoljno. Delaš, da bi kraj živel.« Vpliv prostovoljnih društev na javno in zasebno življenje na Solčavskem.115
---	-------------

Nina Ošep in Elizabeta Vršnik

Uvod115
----------------	------

Kratek pregled društvenega razvoja na Solčavskem.115
---	------

Vpliv društev na oblikovanje življenja posameznikov na Solčavskem116
---	------

Vloga društev pri oblikovanju javnega življenja na Solčavskem	123
Sklep	126
Etnologi in etnologinje v etnografski akciji: delamo skupaj z domaćini in domačinkami, toda kako?	129
<i>Rajko Muršič</i>	
Delamo skupaj	129
Veseljačimo skupaj.	130
Spominjamo se skupaj	132
Prihodnost oblikujemo skupaj	134
Viri in literatura	137
Seznam sogovornic in sogovornikov.	145

Predgovor h knjigi *Pogledi od blizu*

Katarina Prelesnik, županja Občine Solčava

Občina Solčava je prejemnik zlatega ISSO certifikata 2022, kar predstavlja odlikovanje za našo občino in izkazuje izjemno kakovost življenja na Solčavskem ter uravnoteženo stopnjo razvoja. Smo razvojno najprodornejša občina leta 2022 med Koroško in Posavjem in primer, ki kaže, da se lahko tudi zelo majhna občina kakovostno razvija, če je pristop primeren. Pomemben korak za dobro kondicijo občine je bila lani sprejeta Strategija trajnostnega razvoja Občine Solčava 2030.

Načrtovanje je pomembna pot do cilja in s potrditvijo strategije imamo kakovosten in realen v praksi delujoč strateški načrt. K doseganju ciljev s svojimi dejanji prispevamo vsi, najprej kot posamezniki in tudi takrat, kadar opravljamo gospodarsko dejavnost. Slediti moramo ciljem, ki imajo za posledico čim manjši vpliv na okolje. Napredek je odvisen od vsakega posameznika, še posebej od tistih, ki so pripravljeni stopiti iz množice, narediti korak naprej in biti dober zgled drugim. Le povezana in odgovorna skupnost, ki jo tvorijo odgovorni posamezniki, je lahko generator napredka, ki je zgled širši skupnosti. Zaradi tega je pomembno medsebojno spoštovanje in spoštovanje preteklosti, ki vpliva na sedanost.

Naša razvojna vizija je, da destinacija Logarska dolina - Solčavsko postane povezana, trdoživa in uravnotežena gorska skupnost, ki ponosno nadgrajuje večstoletno tradicijo trajnostnega delovanja naših prednikov.

Vizija, ki jo lahko uresničujemo z mladimi in v sodelovanju s strokovnimi institucijami. Zato je organizacija tabora Etnološki tabor treh dolin še kako pomembna za nadaljnje skupne aktivnosti, ki bodo pripomogle k našemu razumevanju in razvoju.

Predgovor h knjigi *Pogledi od blizu*

Uršula Lipovec Čebtron, predstojnica Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

»Danes zjutraj sem zgodaj šla v hlev. Krave so bile nemirne, hotele so iti ven. S Francem sva jih danes gnala na drug pašnik, po mostu čez Belo. Na tistega, ki ima veliko skalo, s katere lahko z Robanovega kota gledaš na Ojstrico. Tam se že dolgo niso pasle. Najprej so šle hitro, potem pa vedno bolj počasi. Franc jih je moral priganjat. Kravam pa se nikamor ne mudi. Prav jezen je bil, da so bile take počasnele. Potem sva šla počistit hlev. Meni je dovolil, da delam sama. Tudi pomolzem jih že sama. Popoldne pa se je pooblačilo in je začelo grmeti. Strele so letele gor in dol. Mene je bilo strah za krave: kaj, če jih zadene strela? Tekla sem do njih, da vidim, kako so. So bile še v redu. Potem sem tekla nazaj, k Francu. Sem kričala, da moramo takoj gnat nazaj, v hlev. Franc pa se je samo odkimaval, ko sem mu rekla, da so krave v nevarnosti. Kdaj ga res ne razumem. Tolikokrat sem tekla do pašnika in nazaj, da so me bolele noge. Franc se mi je smejal, potem pa je rekel, da naj mi bo in sva gnala nazaj v hlev. Tako se je smejal, da sem se začela še jaz smejati na ves glas!«

Ta zapis bi morda kdo štel za spomin iz prejšnjega stoletja ali pa za enega od prvih začetniških literarnih poskusov oziroma šolskih spisov osnovnošolca iz vaške šole. In pri tem bi vsak imel po svoje prav, razen zadnjega, saj ne gre za šolski spis osnovnošolca iz vaške, temveč mestne osnovne šole.

Ob prebiranju strani tega zbornika sem se spomnila na svoje dnevniške zapiske s počitnic v Robanovem kotu, v katerih sem našla ta drobec spomina. Za mestnega otroka, kot sem bila sama, so Robanov kot, Matkov kot in Logarska dolina v osemdesetih letih prejšnjega stoletja pomenili nenavadno, eksotično krajino, od katere smo bili omamljeni. Sovrstniki, s katerimi sem se v teh krajih spoprijateljila, so prihajali iz različnih slovenskih, hrvaških in avstrijskih mest in leto za letom preživljali poletja na turističnih kmetijah v treh dolinah. Spomnim se, kako smo divjali po travnikih rdeči okoli ust od gozdnih jagod, v rokah držali šopke ciklam in objestno

kričali od občutka svobode. A ni ostalo pri objestnosti: tako kot mene je tudi moje prijatelje ta prostor začel temeljito spreminjati – po tiho, a hkrati odločno, vztrajno. Šele leta kasneje smo v naključnih pogovorih ugotavljali, da se nam je vsem zgodilo podobno: na pašnikih s kravami, v neskončnih gozdovih in na osamljenih kmetijah smo začeli prvič čutiti, kako močno smo se povezali s tem okoljem. Meni je pri tem pomagal Franc, lastnik ene prvih turističnih kmetij na tem območju, ki me je vzel v uk in mi sproti kazal, kar je sam počel: potrpežljivo in nepretenciozno, brez posmeha moji neizkušeni, brez ambicije, da bi s tem komurkoli kaj dokazal. Ta uk je trajal dober del poletij mojega otroštva. Moji sovrstniki so se urili v drugih veččinah in se soočali z drugačnimi okoliščinami, a vsem je skupno to, da si od takrat dalje ne moremo pomagati – vračamo se v Logarsko dolino, Markov in Robanov kot ter obujamo podobne spomine.

Ravno zato mi je v še posebno veselje, da je septembra 2021 na Solčavskem potekal že drugi Etnološki tabor treh dolin, ki so ga organizirali sodelavke in sodelavci Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Tako kot na prvem taboru, ki je potekal leto prej, so tudi na tem študenti in študentke opravili večdnevno terensko delo, na osnovi zbranega etnografskega materiala pa napisali prispevke, ki so jih zbrali v obsežen zbornik. Pri tem velja poudariti, da sta tako prvi kot drugi zbornik *Pogledi od blizu: mladi, prihodnost in zamišljanje razvoja na Solčavskem* dragocena ne le zaradi vsebine, temveč tudi zaradi tridelne forme, v kateri uvodni glas prispevajo domačini in domačinke, središčno vlogo nosijo študentski prispevki, sklepne refleksije pa uveljavljeni raziskovalci in raziskovalke, ki so kot mentorji in mentorice sodelovali na taboru.

Tako etnološka tabora kot oba zbornika pomenita pomembno dopolnitev pedagoškega in raziskovalnega procesa na našem oddelku, zato s hvaležnostjo mislim na vse posameznike in posameznice v skupnostih treh dolin, ki so sodelovali kot sogovorniki in sogovornice ter nam omogočili spoznavanje teh izjemnih krajev. Poleg lokalne skupnosti in občine Solčava so k taboru in zborniku ključno prispevali mentorji in mentorice, predvsem pa Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavrtnik, ki so že v drugo organizirali tabor in uredili zbornik. Ne tabora ne zbornika pa seveda ne bi bilo brez študentov in študentk, ki so naš oddelek z raziskovalnim entuziazmom, s prizadevnim terenskim delom in z zanimivimi prispevki še bolj povezali z eksotično domačnostjo treh dolin.

Uvodnik: Povezovanja in združevanja na Solčavskem

Ana Svetel, Veronika Zavratnik in Blaž Bajič

Po prvem Etnološkem taboru treh dolin, ki smo ga izvedli septembra 2020, nato pa na podlagi terenskih izsledkov izdali prvo publikacijo *Razgledi treh dolin*,¹ so se naše izhodiščne slutnje, da je Solčavsko etnološko in antropološko mikavno območje, ki ponuja številne (doslej slabo raziskane) relevantne smeri preučevanja, potrdile. Tematike, ki smo jih na taboru obravnavali prvo leto, smo pravzaprav izbrali skorajda naključno, z njimi smo skušali zaobjeti nekaj temeljnih in klasičnih etnoloških vprašanj: kulturno-družbeni konteksti specifične lokacije, torej obmejnost in razmerje med odročnostjo in središčnostjo, turizem ter kulturna dediščina in prakse njenega varovanja. Ugotovili smo, da vsaka izmed izbranih tematik odpira vrsto vprašanj, ki jih je v obsegu enotedenskega študentskega tabora nemogoče poglobljeno obravnavati. Še pomembneje pa je bilo, da so se znotraj naših izhodiščnih tematik kmalu začele izrisovati določene smeri raziskovanja, ki so preraščale spočetka definirane tematske usmeritve, naše predpostavke postavljale pod vprašaj ali pa nas usmerjale proti vprašanju, ki si jih pred septembrom leta 2020 sploh ne bi znali zastavljati. Skratka, »dogajati« se je začelo to, kar se zgodi ob vsakem daljnosežnejem zastavljenem raziskovalnem projektu – razraščanje in preraščanje vsebin, etnografskih gradiv, povezav z obstoječim etnološkim vedenjem. Vseeno pa smo se ob snovanju druge izvedbe Etnološkega tabora treh dolin, ki smo ga izpeljali leto kasneje, torej septembra 2021,² odločili, da »nova« tematska polja naslonimo na lanskoletna, hkrati pa jih nekoliko jasneje, ožje usmerimo in definiramo.

Po izredno dragoceni opazki študentov in študentk, da so se na prvem taboru pogovarjali predvsem s starejšimi oziroma z nosilci »znanja in vedenja« o kraju, manj

1 Blaž Bajič, Ana Svetel, Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021.

2 Izvedba Etnološkega tabora treh dolin 2021 ne bi bila mogoča brez pomoči in podpore Občine Solčava in družine Lenar. Za velikodušni prispevek k taboru se zahvaljujemo tudi Marku Slapniku, Mojci Ošep ter vsem Solčavanom in Solčavankam, ki so sodelovali kot sogovorniki in sogovornice.

pa z denimo mladimi, smo se odločili, da bo prav ta, v klasičnih etnoloških raziskavah pogosto prezrta (v zadnjih letih pa vse bolj prepoznana) skupina v ospredju tabora – mladi. Kdo so mladi na Solčavskem? Kje so in kako živijo? Kako vidijo svoj kraj, kako se povezujejo z drugimi generacijami? Kako razmišljajo o dediščini? Kako se starejši prebivalci in prebivalke spominjajo lastne mladosti? Kakšno vlogo pri konstrukcijah izkušenj in identitet mladih igrajo subkulture, glasba, društva? Kje se začne in kje konča mladost? Pri tem nas seveda niso zanimale jasno definirane demografske kategorije, temveč množstvo lokalnih perspektiv. Ali se mladi prevzemnik kmetije percipira kot mlad človek? Ali se otroštvo prevesi v mladost, ko se vsakodnevna vožnja v Luče podaljša v pot v Celje ali spremeni v selitev v dijaški dom v Ljubljano ali Maribor? Kako si mladi zamišljajo svojo prihodnost na Solčavskem?

Vsa ta vprašanja se povezujejo z antropologijo mladosti, ki sta jo v predavanju *Mladi v središču ali na obrobju družbenih procesov?* osvetlila Miha Kozorog in Mateja Slovenc Grasselli. S tematiko mladih pa je neposredno povezano tudi vprašanje prihodnosti, o katerem je predavala Saša Poljak Istenič. Že naslov njenega prispevka, *Prihodnost: krmarjenje med izkušnjami in vizijami*, nakazuje, da antropološko ukvarjanje s prihodnostjo presega zgolj določene družbene skupine ali celo zgolj nekatere generacije. Kako mislimo prihodnost, je seveda neposredno povezano z vprašanjem spominjanja pa tudi sedanjih percepcij in praks, tako na individualni kot na kolektivni ravni, predvsem pa na njunih križiščih. Prihodnost je tema, ki pogosto preveva različne tematike, a jo je težko (včasih pa tudi nesmiselno) obravnavati neposredno. To dokazujejo tudi poglavja tega zbornika, v katerem je v vsakem prispevku vprašanje prihodnosti vsaj implicitno prisotno, razvidno pa je tudi, da ljudje prihodnost le redko mislimo samo po sebi, večkrat pa v kontekstu drugih bivanjskih vprašanj – od vprašanj prihodnosti dediščine do dilem infrastrukturnega in mobilnostnega razvoja.

Infrastruktura in mobilnost je bila tretja osrednja tematika tabora, ki morda na prvi pogled od prvih dveh nekoliko odstopa. A kakor sta na predavanju *Promet, poti in infrastruktura v alpskem okolju v oblikovanju trajnostne mobilnosti* pokazala Tatiana Bajuk Senčar in Jaka Repič, vprašanja premikanja in premičnosti segajo tako na področje mladih kot prihodnosti, predvsem pa ju povezujejo tudi s širšimi konteksti povezljivosti, načrtovanja, dinamik med domačini in obiskovalci ter okoljske vzdržnosti. Infrastruktura in mobilnost seveda niso samo ceste in poti,

temveč tudi tisti, ki se po njih premikajo, ki se na določenih točkah ustavljajo, ki uvajajo nove vrste mobilnosti in ki z lastnimi praksami ustvarjajo nove poti in oblike povezav.

Drugi tabor je torej vsebinsko slonel na osi mladi – prihodnost – promet in infrastruktura. Ker pa se je že na prvem taboru leta 2020 izkazalo, da je vprašanje dediščine na Solčavskem tematsko vozlišče, ki povezuje številne akterje in terja kontinuiran dialog, smo tokrat organizirali okroglo mizo o prihodnosti dediščine, ki jo je moderirala Alenka Bartulović in na kateri so sodelovali Mateja Brlec Suhadolnik, Marko Slapnik, Saša Roškar in Božena Hostnik. Govorci in govorki so o kulturni dediščini Solčavskega razmišljali predvsem kot o nečem, čemur se pripisuje vrednost za prihodnost. Dediščina zato ne more biti stalna in nespremenljiva, kaj šele družbeno nevtralna, temveč se skozi čas prevprašuje, postavlja v nove kontekste in predvsem umešča v razmerja med vsakokratnimi akterji. Vprašanje dediščine se na Solčavskem povezuje tako z vprašanji mobilnosti in infrastruktur (pri čemer pogosto ključno vlogo igra turizem) kot z vprašanji mladih in prihodnosti.

Vsa tri oziroma štiri področja so torej ponujala mnoge medsebojne vsebinske povezave in kot izhodišča opazovanja z udeležbo in pogovorov služila študentom in študentkam kot usmeritev na terenskem delu. Dodatno sta njihovo delo obogatili tudi uvodno predavanje Zdenke Sokoličkove *Zakaj prihodnost potrebuje (mlade) antropologe in antropologinje* in praktično predavanje Andraža Magajne *Vsebinska in formalna obdelava etnografskega gradiva: uporaba geslovnikov in pomen metapodatkov*. Ker se je večina udeležencev in udeleženk tabora udeležilo že drugič, so solčavske družbeno-kulturne pa tudi logistične kontekste že nekoliko poznali. Večerne diskusije, na katerih so predstavljali sprotne vtise s terena, pa so pokazale, da je ravno to poznavanje pogosto omogočalo gibkejšo vpeljavo v teren, lažje navezovanje stikov in bolj spontano povezovanje tematskih polj prvega in drugega tabora. Takšna kontinuiteta se je izkazala za dragoceno prednost in uredniki te publikacije s pričakovanjem zremo v prihajajoči tabor, ki bo potekal septembra 2022, saj nas zanima, kako se bodo izkušnje in znanje dveh preteklih let prenašali in poglobljali.

Fotografija 1: Festival ovčje volne Bicka, Blaž Bajič, Solčava, 25. 9. 2021.

Pri zborniku smo ponovno sledili tridelni strukturi sklopov, v katerih osrednjo vlogo nosijo poglavja, ki so jih napisali študenti in študentke na podlagi terenskih gradiv,³ uvodne misli so prispevali domačini in domačinke, zaključne refleksije pa mentorji in mentorice, ki so predavali na taboru. Osrednja besedila so tako že v publikaciji postavljena v kontekst tako znanstvenega pogleda (mentorji) kot lokalne perspektive (domačini) – kajti ravno med tema dvema glediščema se gibljejo študentski prispevki. V nasprotju s prvo publikacijo *Razgledi treh dolin*⁴ so v tej študenti in študentke osrednja vprašanja poglavij razvili nekoliko samostojneje in znotraj tematskih izhodišč tabora identificirali ožja področja obravnave. Prebiramo lahko o mladih v kontekstu glasbe in dediščine ter o infrastrukturi in mobilnosti v kontekstu odročnosti. Razkorak med tematsko zasnovano tabora in

3 Pri zbiranju in urejanju gradiv so sodelovali in ključno prispevali vsi sodelujoči študenti in študentke, brez katerih bi bila pričujoča publikacija bistveno okrnjena. Poleg piscev in pisk poglavij so to še Tara Milčinski, Eva Malovrh, Polona Zabret in Neža Zore.

4 Blaž Bajič, Ana Svetel, Veronika Zavratnik, n. d.

poglavji je tako nekoliko večji, temu pa botruje ravno bolj poglobljeno razumevanje družbeno-kulturnih kontekstov, ki je avtorje in avtorice vodilo k specifičnim vprašanjem znotraj širše zastavljenih tematskih polj. Tudi letos pa pomemben del zbornika predstavlja besedilo, katerega avtorici sta etnologinji in kulturni antropologinji ter hkrati domačinki – poglavje, v katerem obravnavata vprašanje društev v družbenem življenju na Solčavskem, tako združuje njun inherentno dvojni, domačinski in etnološki pogled.

V poglavju *Promet in infrastruktura Solčavskega* Vanja Germ, Pia Krامل in Tina Krašovic ugotavljajo, da naslovnih tematik ni moč misliti izven širših relativnih lokacij.⁵ Tako poudarijo vprašanje odročnosti, ki jo soustvarjajo slabe prometne povezave, vendar prav skozi odročnost identificirajo paradoks, da turizem hkrati ustvarja dodaten pritisk k temu, da se vidiki odročnosti »rešujejo« (npr. potreba po boljših prometnih povezavah, javnem prevozu, novih cestah), hkrati pa turistični diskurzi ravno odročnost konstruirajo kot element očarljivosti in privlačnosti te gorske lokacije. Avtorice opozarjajo, da se pri mobilnosti in infrastrukturi ne moremo omejiti zgolj na akterje in obstoječe prometne mreže, temveč moramo vključiti tudi geografske danosti fizičnega okolja, ki določene oblike mobilnosti in infrastrukturnega razvoja omogočajo ali upravičujejo, druge pa so bistveno težje izvedljive ali nemogoče. Vse družbene in simbolne razsežnosti mobilnosti so vpete v fizično krajino, v konfiguracije in specifike terena – v tem kontekstu lahko torej govorimo o ponudkih (*affordances*).⁶ Seveda pa ne gre za preproste enosmerne vplive fizičnega okolja na družbene (mobilnostne) relacije, temveč za večsmerna delovanja. Avtorice denimo poudarjajo povezovanje domačinov za potrebe skupnih poti, kar predstavlja alternativo nezadostni razvejanosti javnega prevoza. Obenem pa kompleksnost pri vprašanju načinov premikanja nakažejo tudi z razmislekom o avtomobilnosti in vlogi osebne avtomobila, kar je povezano tudi z diskurzom o svobodi in udobju posameznika. Pozive k trajnostni mobilnosti in novim rešitvam prometnih preobremenitev je torej nujno osvetljevati tudi širše – skozi dispozicije materialnih in afektivnih razmerij, ki krojijo mobilnostne prakse in percepcije teh pri vseh, ki se po Solčavskem, tako ali drugače, premikajo. Podobno v zaključni refleksiji *Infrastruktura*,

5 Sarah Green, *Notes from the Balkans: Locating Marginality and Ambiguity on the Greek-Albanian Border*. Princeton University Press, Princeton in Oxford 2005.

6 Tim Ingold, *The Perception of the Environment: Essays on Livelibood, Dwelling and Skill*. Routledge, London in New York 2000.

promet in odročnost Solčavskega okolja: razmišljanje ob prispevku o prometu in infrastrukturi na Solčavskem poudarita tudi Tatiana Bajuk Senčar in Jaka Repič, saj zapišeta, da bi bilo zanimivo v kontekstu infrastrukture in mobilnosti raziskovati tudi pogled obiskovalcev, »čeprav ti predstavljajo mnogo bolj heterogeno kategorijo«. Na heterogenost domačinov pa ne nazadnje opozarja tudi uvodni komentar Simone Robnik *Premislek o prometu in infrastrukturi v Solčavi*, ki slikovito nakaže tako skupne, infrastrukturne in okoljske danosti Solčavskega, ki seveda sooblikujejo življenje vseh krajanov, kot tudi individualne razlike med ljudmi, denimo pri vprašanju odnosa do mobilnosti in pogostosti opravljanja določenih poti.

Julija Zupan in Petra Goljevšček v poglavju *Mladi, tradicija in dediščina na Solčavskem* o Solčavski (stavbni) dediščini in kulturni krajini razmišljata v kontekstu bivanjskih in preživetvenih praks mladih Solčavank in Solčavanov. V zakonih ter pravnih in prostorskih aktih je dediščina kot institucionalizirana praksa ohranjanja preteklosti bolj ali manj jasno opredeljena, avtorici pa poudarjata, da je gledišče, ki ga ponuja emski, domačinski pogled na dediščino, velikokrat povezano tudi s »skupnostnimi praksami, ki segajo onkraj institucionaliziranih dediščinskih kategorij«. Dediščino na Solčavskem težko mislimo brez vzpostavljanja povezav z določenimi praksami, ki so v skupnosti prisotne, na primer z delom, načini kmetovanja, turizmom in drugimi preživetvenimi praksami, s čimer pa ji nadenemo izrazito procesualno konotacijo. Dediščina (z domačinske perspektive) torej ni nespremenljiva, temveč – nasprotno – se (vsaj do neke mere) prilagaja vsakokratnim gospodarskim, ekonomskim in družbenim pogojem skupnosti. Ravno z vpetostjo v vsakdanje življenje pa se (stavbna) dediščina in kulturna krajina na Solčavskem konstituirata kot vrednoti. V tem kontekstu avtorici spregovorita tudi o mladih na Solčavskem in jih razumeta kot (sicer heterogeno) dediščinsko skupnost, ki si s svojim delovanjem in vzpostavljanjem »solčavskega« načina življenja prizadeva za ohranjanje kulturne dediščine. Tudi v zaključni refleksiji *Življenje na kmetiji kot izbodišče za raziskovanje dediščinskih diskurzov* Mateja Slovenec Grasselli poudari prav pogled v prihodnost: za mlade so bistvene potencialnosti, ki jih vidijo ne le v stavbni dediščini, temveč tudi v kmetovanju in drugih preživetvenih dejavnostih, ki jih opravljajo. V tem smislu avtorica stke povezavo med dediščinskimi diskurzi, ki se odkrivajo na Solčavskem, ter nasledstvenimi procesi in medgeneracijskimi odnosi in se naslona na uvodne misli Janje Slapnik v prispevku *Mladi in dediščina na Solčavskem*

- *pogled domačinke*, »da se na solčavskih kmetijah nekako pričakuje, da bo otrok obdržal kmetijo in potek svojega življenja usmeril v to področje«. Ravno uvodne, »domačinske« misli pa odpirajo pogled v preplet dediščinskih, turističnih, ekonomskih in razvojnih diskurzov, ki jih Julija Zupan in Petra Goljevšček v nadaljevanju razpirata.

»*Nikjer ni obstajalo, da mi obstajamo*,« je Tajdi Jerkič, Žigi Korbarju, Tini Mlinarič in Marku Senčarju Mrdakoviću, avtorjem poglavja *Glasba kot družbeno vezivo na Solčavskem*, dejal Solčavan Boštjan Lokan,⁷ ko je opisoval neformal(izira)no delovanje svojčas izjemno priljubljenega, a že davno razpuščenega Mladinskega kluba Solčavsko in tako mimogrede ubesedil splošnejši paradoks, ki zaznamuje trdnost vezi in skupnosti, ki jo omogoča minljivost glasbe. Toda kot ob naraciji o »zlati dobi« rocka na Solčavskem pokažejo avtorji prispevka, so zato, da sploh lahko pride do takšnega ali drugačnega glasbenega udejstvovanja, nujni nekateri osnovni pogoji; pri pregledu zgodovine mladinskega samoorganiziranja v SR Sloveniji se osredotočijo na družbeno in prostorsko dimenzijo tega procesa v Mladinskem klubu Solčavsko, priljubljenem na koncu 20. stoletja, ter na delovanje lokalnih rockovskih skupin (kot je Perestrojka) in prirejanje rockovskih koncertov v prostorih stare šole, dvorani Zadrúžnega doma in koči Pod slapom v kotu Logarske doline. Ob izhodiščni ugotovitvi, da različne skupine, tudi generacijsko opredeljene, ustvarijo sebi lastne oblike glasbenega udejstvovanja, poglavje pokaže, da vezi in skupnosti, ki so jih v »zlati dobi« rocka na Solčavskem vzpostavili mladi, vztrajajo še danes. Še več, te vezi in skupnosti, danes deloma prelite v spomine, so, kot zapišejo pisci, še vedno izrazito vedrega značaja.

Da lahko glasba predstavlja pomembno obliko »družbenega veziva« tudi znotraj družine, pokaže tudi primer, ki ga predstavi poglavje; glasba, konkretno narodnozabavna glasba, v družini Čerček opredeljuje in reprezentira razmerja med generacijami (obenem pa navzven predstavlja družino na področju turizma, kjer delujejo njeni člani in članice). Po drugi strani pa bi lahko rekli, da ob narodnozabavni glasbi družbenost vse prehitro pretvorimo v družinskost, tako z afirmativnega, emskega in naposled samoesencialističnega kot tudi etskega, domnevno kritičnega in, kot v prispevku *Mladi, glasba in prostor na Solčavskem* trdi Miha Kozorog, dejansko na urbanocentričnih predsodkih utemeljenega stališča. Zato je, mimogrede, tudi (in še posebej) ob neštetih različicah diskurza o družinskosti

7 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

kot naravnem prostoru medsebojne uglašenosti in sozvočja treba ohraniti kritično držo. Prav to izraža etnografija mladinske scene na Solčavskem, saj, kot je zapisal Kozorog, pokaže, da je tudi Zgornja Savinjska dolina »amalgam glasbenih tradicij (na Solčavskem ljudsko petje, pevski zbori, tamburaški orkester, pihalna godba, harmonika, rock itn.), ki se med sabo pogajajo za pomene in prostor pod soncem«. Še več, sklop *Narodnozabavni rock – in black metal*, zahvaljujoč poglavju Davorina Lenka *O Mrtvi Goši*, zasedbi s Solčavskega, ki si mesta pod soncem ni niti želela in ki je bila, kot pravi pisec (in nekoč član zasedbe), »preprosto anti«, pokaže, da ta amalgamacija generira svoje nasprotje, da je »ne-cela«. In ravno kot taka izraz in tvorec družbenosti.

Nina Ošep in Elizabeta Vršnik v članku »*To je res, da je vse prostovoljno. Delaš, da bi kraj živel.*« *Vpliv prostovoljnih društev na javno in zasebno življenje na Solčavskem* prepoznava društva kot pomemben gradnik družbenega in družabnega življenja kraja. V članku poleg zgodovinskega orisa ustanavljanja društev odpreta več antropološko zanimivih vprašanj, ki ju, resda manj neposredno kakor v lanskeletnem prispevku,⁸ prepleteta z lastno dvojno vlogo – kot etnologinji in kulturni antropologinji ter hkrati Solčavanki k raziskovanju seveda pristopata s specifične pozicije. Vseeno pa je ta tokrat v ozadju, saj se avtorici sprašujeta predvsem, kakšno vlogo igrata društva tako v kontekstu zasebnega kot javnega življenja. V članku prepletata poglede posameznikov in skupin, pri čemer lahko zaslutimo, da so slednje številne in spremenljive, odvisne od situacije in obdobja. Ne nazadnje težko govorimo o enoviti »solčavski skupnosti« (četudi se ta v lokalnih diskurzih neredko pojavlja), saj vidimo, da lahko člani (in nečlani) že posamezna društva percipirajo kot ločene skupnosti, s svojimi lastnimi načini delovanja, organiziranja in komuniciranja. Teme, ki jih prispevek obravnava, se tičejo tako vprašanj (odvečnega in prostega) časa in (neplačanega) dela kot tudi dinamik med domačini in obiskovalci ter različnimi generacijami. Ravno skozi premislek o presečišču med društvenim delovanjem in mladimi ponuja tudi zanimive povezave z besedilom *Glasba kot družbeno vezivo na Solčavskem* pa tudi s poglavjem *Mladi, tradicija in dediščina na Solčavskem*.

8 Nina Ošep in Elizabeta Vršnik, 'Dvojna vloga: Ko postane domači kraj antropološki teren.' V: Blaž Bajič, Ana Svetel, Veronika Zavrtnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021, str. 169–182.

Fotografija 2: Sprehod po Robanovem kotu, Blaž Bajič, Robanov kot, 2. 9. 2020.

Sklepno poglavje Rajka Muršiča *Etnologi in etnologinje v etnografski akciji: delamo skupaj z domačini in domačinkami, toda kako?* se vsebine študentskih poglavij dotakne skozi prizmo izzivov etnografskega dela, pri čemer v ospredje postavi (lokalno) skupno(st). Pri etnološkem raziskovanju je namreč bistveno, da upoštevamo »ljudi in dejanske okoliščine njihovega življenja«, zato pa je naloga raziskovalca oziroma raziskovalke načinov življenja še toliko zahtevnejša: »na tak ali drugačen način, vsaj simbolno, vstopi[ti] v skupno«. In tukaj se zrcali pomembnost dolgotrajnih, ponavljajočih se terenskih raziskovanj, ki svoje znanje gradijo skozi sodelovanje s skupnostjo in posamezniki. Muršič hkrati opozori še na ključno, a vse prevečkrat prezrto dejstvo etnografije: da je mnogo več od posnetih, transkribiranih intervjujev. Etnolog ali etnologinja na terenu izkuša z vsemi čuti, vstopa v množico (kratkotrajnih) odnosov, opazuje (tudi sebe), se vključuje v mimobežne pogovore, prisluhne opazkam, na videz nepomembnim pripombam, ki se seveda ne znajdejo v transkripcijah – vseeno pa jih, ob vseh drugih virih, moramo upoštevati. Muršičevo zaključno poglavje je tako tudi opomin, da etnografije ne gre reducirati na intervju

ter da je besede sogovornikov nujno razumeti v širših kontekstih in jih postavljati tudi v razmerja med izrečenim in storjenim. Pri tem seveda ne gre za vzpostavljanje navidezne »avtoritete« etnologa, ravno obratno:

»Če hočemo karkoli zares razumeti in vedeti, se moramo povzpeti nad lastne samoumevnosti in domačinsko samovednost. Pomemben korak, ki ga pri tem naredimo, je kritika naših najdragocenejših virov, kritika pričevanj sogovornikov in sogovornic. S tem jim šele izrazimo spoštovanje.«

Včasih naletimo na situacije ali družabne kontekste, ko imajo akterji polna usta besed o povezovanju, združevanju in preseganju razlik. Te besede, sploh kadar so izrečene v preskriptivnem tonu, v navzočih neredko vzbudijo sumničavost. Pogosto upravičeno. O povezovanju in združevanju je (brez cinizma ali političnega podtona) skoraj nemogoče razpravljati. Tudi za etnologa ali etnologinjo je ta teren, podobno kot vprašanje prihodnosti, lahko vsaj neulovljiv, če že ne spolzek. A včasih se vprašanje povezovanja in združevanja kot osrednje težišče izkristalizira šele naknadno, celo nepredvideno. Kadar raziskujemo, se, kot zapiše Muršič, »vedno zgodi nekaj nepredvidljivega«. Podobno se zgodi tudi pri sopostavitvi in urejanju besedil, ko posamezna poglavja kar naenkrat začnejo medsebojno komunicirati, drug drugega podpirati, prevpraševati, predvsem pa delovati kot celota. Skupaj. In ob trku vseh raznolikih besedil tega zbornika je iznad specifičnih tematik, iznad vprašanj o glasbenem in društvenem življenju, iznad premislekov o generacijskih kontekstih dediščine ter prometni infrastrukturi in mobilnostnih praksah vzniknil skupen, jasen motiv, ki kot podton, kot dobro naštudirana basovska linija povezuje vse prispevke. Tisto, o čemer je nemogoče govoriti neposredno, a se etnografsko razkriva skozi prakse in percepcije Solčavanov in Solčavank, ko se spominjajo glasbenih prizorišč, ko organizirajo društvene dogodke, ko razmišljajo o »svoji« dediščini, o mladosti in prihodnosti ter ko ustvarjajo nove (in poustvarjajo stare) poti – to sta povezovanje in združevanje. Na tem mestu bi lahko izčrpno opozarjali na tiste odlomke v zborniku, v katerih so vprašanja povezovanja in povezljivosti (med generacijami, med lokacijami, med domačini in obiskovalci, med potmi in postanki, med člani in nečlani ...) še posebej v ospredju. A namesto tega raje vabimo bralca ali bralko, da poišče svoje, še ne opažene točke povezovanja in srečevanja, ki jih ponujajo naslednje strani.

PREMIKI IN POSTANKI

Premislek o prometu in infrastrukturi v Solčavi

Simona Robnik

V Solčavi imamo vso osnovno infrastrukturo, ki je, po moji presoji, za maloštevilno gorsko občino zadostna in zadovoljiva za solidno prebivanje. Imamo cerkev, gostilno, občinske prostore, bankomat, trgovino, bencinski servis, knjižnico, pošto, šolo, vrtec, otroška igrala, gradi se telovadnica, ceste pa se tudi obnavljajo.

Zagotovo obstajajo tudi ideje o dodatnih možnostih. Denimo kakšen dopolnilni izobraževalni krožek, učenje glasbil, šola jahanja ... Vsega tega sicer nimamo, se pa velikokrat med 500 dušami najde takšna, ki zna ravno to, kar iščeš, in se lahko povežeš z njo. Ali pa iščeš nižje po dolini, med prebivalci nižje ležečih vasi: Luč, Ljubnega, Rečice ... Neformalnih oblik sodelovanja je veliko, tudi na področjih, kjer ni za to uradno vzpostavljene infrastrukture.

Ker s tem živim, sem se privadila, da pošta ni ves dan odprta, da ni kina in gledališča, supermarketov, glasbenih šol, tehničnih trgovin, niti zdravstvenega doma v bližini. Najbližji je namreč v Lučah.

S tem povezana je težava z dosegljivostjo zdravnika, vendar se s tem mankom ne soočamo le v Solčavi, temveč gre za širši slovenski problem. Imamo pa na Solčavskem srečo, da so nekateri lokalni prebivalci (tudi profesionalno) večji reševanja zdravstvenih zagat in lahko pomagajo. Tukaj ponovno stopi v ospredje neformalno sodelovanje in pomoč. Nekateri domačini pa nabirajo zdravilne zeli in iz njih pripravljajo čaje, zdravilna mazila in tinkture. Znanje o zdravilnih zeliščih, ki lahko v nekaterih primerih blažijo določene tegobe, ima na Solčavskem dolgo tradicijo.

Seveda pa je težje, ko potrebujemo nujno medicinsko pomoč, ker traja precej časa, preden dospe do Solčave, včasih pa je pomembna vsaka minuta. V takšnih primerih bi dežurni helikopter v dolini ali pa dežurna služba za nujno pomoč v zgornjem delu Savinjske doline prišla zelo prav, kajti sedaj je locirana v petintrideset kilometrov oddaljenem Mozirju.

Domačini vidimo osebni avtomobil kot praktično nujno opremo za preživetje. Javni prevoz je sicer organiziran, vendar terja veliko prilagajanja, saj ni na voljo vsak dan ali vsako uro. Zato trenutno zgolj z javnim prevozom večina Solčavanov in Solčavank ne more opraviti vseh nujnih poti. Za občane, ki nimajo avtomobila in možnosti koriščenja javnega prometa, pa je na voljo električni avtomobil, za katerega skrbi občina. Občani, ki sodelujejo kot vozniki, pa delo opravljajo prostovoljno. S tem rešujemo tudi potrebe starejših in ranljivih.

Vseeno pa se mobilnostne prakse med Solčavani in Solčavankami razlikujejo. V grobem bi lahko občane in občanke razdelili v tri skupine. Na eni strani so »domorodci«, ki zelo redko ali sploh ne potujejo, ki jim je muka potovati že do Mozirja, na drugi strani so tisti, ki so redno mobilni (na primer zaradi službe) in dnevno prevozijo tudi 60 km in več. Zadnja skupina pa so popotniki, svetovljani, ki veliko in radi potujejo.

Na Solčavskem imamo zadovoljive ceste, ki nas pripeljejo do ciljev. Seveda so včasih, predvsem po kakšni zimi, ceste bolj dotrajane, naravni pogoji ceste spremenijo, vendar je v doglednem času poskrbljeno za obnovo. Opazila sem sicer, da je v večjih občinah poskrbljeno za asfaltne dovoze in urejena cestišča do vseh hiš. Tega pri nas še ni, vendar je tudi poselitev pri nas izrazito razpršena, veliko je gorskih kmetij. Zahtevnim pogojem na cestah v gorskem okolju se znamo prilagoditi, se naučiti upravljati vozilo – saj nam drugega ne preostane. Vzratna vožnja pozimi po zasneženi cesti, montaža snežnih verig na kolesa ... vse to na Solčavskem tako rekoč spada k voznikskemu izpitu. Pozimi prav pridejo tudi rezervni čevlji v avtomobilu pa motorna žaga in baterija, za vsak primer – včasih je treba pot nadaljevati peš ali pa s ceste odstraniti podrto drevo.

Je pa specifičnost bivanja in vsakdanjega življenja v Solčavi vseeno pogojena s precejšnjimi razdaljami in geografskimi preprekami. Pri tem menim, da sta pomembna predvsem potrpljenje in prilagajanje. Ker sodobni imperativ »hočem zdaj in takoj« na Solčavskem pogosto ni mogoč, z nepotrpežljivostjo in neprilagodljivostjo škodiš predvsem sebi. Včasih se na primer zgodi, da se moramo odpraviti na pot v bližnja mesta zaradi zgolj ene stvari – temu se seveda skušamo izogniti tako, da načrtujemo več opravkov hkrati ter pri tem opravimo in kupimo čim več stvari. Ko si namreč enkrat v Mozirju, je Celje ali pa Velenje čisto blizu. Ko greš »po dolini«, greš za cel dan in takrat opraviš vse, kar je potrebno.

Za življenje v Solčavi so po mojem mnenju torej pomembni avtomobil, potrpežljivost in prilagodljivost, ključno pa je tudi, da se med seboj poznamo. Ko se ti na primer zgodi, da ti zmanjka žogic za namizni tenis, točno veš, koga poklicati, kdo jih verjetno še ima na zalogi. Povezovanje in skupnost nam pomagata tudi preživeti.

Ko ti zmanjka osnovnih živil, denimo sladkorja ali kvasa, je solčavska trgovina popolnoma dovolj založena. Včasih v šali pomislim, da imajo še preveč. Sama ne vidim smisla v množici različnih blagovnih znamk, ki proizvajajo enak proizvod. Dovolj je, če je na voljo ena, a tista bolj kakovostna. Morda je tudi ta moj pristop razlog, da nikoli nisem imela občutka pomanjkanja.

Se pa oddaljenost od trgovskih središč kaže tudi v potrebi, da si priskrbimo večje količine določenih dobrin, ki jih nato hranimo in uporabljamo dalj časa. Na Solčavskem se še vedno gradijo hiše s kletjo ali vsaj shrambo, saj imamo v njih zalogo. Številni še vedno kupimo na primer 10 kg čebule ali moke, ki jih v ustrezni shrambi ali kleti lahko dolgo hranimo, pa še gneči in nenehnemu razmišljanju, kdaj mi bo spet česa zmanjkalo, se izognemo.

Seveda pa v sodobnih hišah ni več le shramb za hrano, temveč se v shrambah hranijo tudi druge materialne stvari.

Naši domovi so obdani s hribi in mogočnimi gorami in se nam zato zdijo še posebej zavarovani. Tistim, ki so javeni odprtih, širnih pogledov, polj, kratkih razdalj do mest, dobrega javnega prevoza, pogostih vlakov in podobno, se naš kraj lahko zdi zaprt, celo utesnjen. Tesnoba včasih občutijo tudi nekateri domačini, sploh če so v dneh brez sonca preveč časa sami, zaprti v svojih domovih. Tudi zato sta družabnost in povezovanje tako pomembna. Mnogi Solčavani in Solčavanke tukaj vztrajamo, saj je Solčava naš dom. Verjetno k temu pripomorejo tudi vrednote, ki so precej zakoreninjene med domačini, predvsem čast in ponos. Zdi se mi, da smo včasih bolj »zaprte narave«, da smo do tujcev in novosti pogosteje zaprti kot odprti. Mnogi najprej raje počakamo, da se na novost, če je smiselna, privadimo, potem pa jo vzamemo za svojo.

Ima pa prej omenjena zaprtost Solčave tudi prednosti. Predvsem mir. Vendar je tudi miru, predvsem v toplih dneh, vedno manj, saj turisti in obiskovalci radi prihajajo in raziskujejo naše neokrnjene kraje. Tudi zaradi tega se je v zadnjem času avtomobilski promet precej povečal ob koncih tedna v poletni sezoni. Zato iščemo rešitve glede pomanjkanja parkirišč in glede preobremenjenosti okolja. Obenem pa gostinske kapacitete niso v celoti izkoriščene.

Vseeno krajani razmišljamo tudi o kritični infrastrukturi. Pri tem se občina trudi času in finančnim zmožnostim primerno izboljšati, posodobiti ali pa vsaj ohraniti osnovno infrastrukturo. Menim, da so za majhne občine oziroma za občine z malo prebivalci pogajanja na državni ravni težja. Pri večjih občinah je zagotovo lažje upravičiti potrebe po določeni infrastrukturi. Tudi pri tem je pomembna potrpežljivost, a zdi se mi, da je na Solčavskem viden napredek pri razvoju in skrbi za infrastrukturo. Treba pa je, kot zmeraj, sodelovati in se prilagajati.

Promet in infrastruktura Solčavskega

Vanja Germ, Pia Krampl in Tina Krašovic

Uvod

Območje Solčavskega je zaradi geografske izoliranosti spodbudilo ustvarjanje najrazličnejših oblik povezav, ki so včasih popolnoma materialne (izgradnje novih cest), drugič pa zajemajo iznajdljivost domačinov pri premagovanju nezadostne prometne infrastrukture in javnega prometa. V besedilu o povezanosti Solčavskega razmišljamo skozi zgodovinski, geografski in materialni vidik, hkrati pa upoštevamo tudi posameznikovo izkušnjo bivanja tukaj in zdaj, preko katere osmišlja povezave preko geografsko in družbeno pripisane odročnosti. Pri tem domačinske skupnosti nikakor ne vidimo kot marginalne skupnosti. Kot so ugotavljali že avtorji besedila *Ustvarjanje središč na obrobju*, domačini namreč (so)oblikujejo središča, preko katerih so vpeti v globalne spremembe, kljubujejo zunanjim političnim in ekonomskim silam regionalnih, državnih in naddržavnih središč ter se vpisujejo na mednarodni turistični zemljevid.¹

Vprašanje prometa in prometne infrastrukture obravnavamo skozi tri sklope: odročnost; geografske značilnosti Solčavskega, ki vplivajo na realizacijo zamišljenih načrtov za izboljšanje prometne infrastrukture; mreženje oziroma ustvarjanje medsebojnega povezovanja za potrebe prevozov po Solčavskem in na območja zunaj njega. V vsakem izmed sklopov sledimo domačinskim diskurzom in jih umeščamo v sodobno antropološko obravnavo odročnosti, ki sledi paradigmi, da vsaka izoliranost generira povezave,² ki območje odpirajo zunanjemu svetu. Upoštevamo, da so zlasti na razgibanem terenu poti pogojene s topografijo in da odročna območja niso nujno »s poti«.³ Pozicioniranost določenega kraja ob poti,

1 Petra Goljevšček, Pia Krampl in Marko Senčar Mrdakovič, 'Ustvarjanje središč na obrobju.' V: Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2021, str. 58–59.

2 Martin Saxer, 'Provisions for Remoteness: Cutting Connections and Forging Ties in the Tajik Pamirs.' *Social Anthropology*, let. 27, št. 2, 2019, str. 187–203.

3 Martin Saxer in Ruben Andersson, 'The Return of Remoteness: Insecurity, Isolation and Connectivity in the New World Disorder.' *Social Anthropology*, let. 27, št. 2, 2019, str. 8.

po kateri se vršijo gibanje in izmenjave, je namreč pomembnejša od njegove fizične oddaljenosti od mestnega središča.⁴ Solčavsko je v ta proces vpeto predvsem s turistično dejavnostjo, zaradi česar v določenih trenutkih (npr. turistični sezoni) postane celo (geografsko) središče in ga kot takega ne percipirajo le domačini, temveč tudi širše okolje. V poglavju o mreženju sledimo povezavam, ki jih domačini ustvarjajo v materialnem (souporaba avtomobila) in virtualnem svetu (družabna omrežja). Pri tem obravnavamo občinske želje in načrt urejanja problematike s področja mobilnosti in dostopnosti javnega prometa. Poleg kratkega pregleda možnosti, ki jih ponuja javni prevoz na Solčavskem, se sprašujemo tudi o vlogi avtomobila in se dotaknemo pojma udobja.

O odročnosti

Cesta med Solčavskim in preostalo Zgornjo Savinjsko dolino je bila zgrajena šele leta 1894 (pred tem je moral tisti, ki se je odpravil v Luče, večkrat prečkati reko Savinjo), do tedaj je območje gravitiralo k Železni Kapli, do katere se je dalo priti preko hribovitih kolovozov. Težavne poti, ki so vse do konca 19. stoletja omogočale edini dostop na Solčavsko in ga izolirale od preostalih okoliških krajev, so izoblikovale enovito opisovanje tega območja. Avtorji tako pišejo o »odročnih zaselkih Zgornje Savinjske doline«,⁵ o »območju alpskih dolin, ki ga je narava do nedavnega popolnoma osamila«⁶ in dolini, ki je »še zaznamovana s svojo relativno osamljenostjo«.⁷ Našteti opisi opozarjajo na dejstvo, da so avtorji odročnost Solčavskega povezovali predvsem z geografsko lego območja, ki je dolgo časa onemogočala, da bi se prostor prometno odprl proti drugim krajem. Po drugi strani je odročnost opredeljena z osamljenostjo, pridevnikom, ki je največkrat uporabljen za opisovanje določenega občutja – v teh primerih predvsem občutja, ki so ga avtorji pripisovali prebivalcem odročnega kraja, po drugi strani pa občutja, ki so ga ti avtorji sami gojili v zvezi z opisanim območjem.

4 Martin Saxer in Ruben Andersson, n. d.

5 Aleksander Videčnik, *Zgornjesavinjsčani od rojstva do smrti*. Zavod za kulturo v Mozirju, Mozirje 1999, str. 6.

6 Richard Clarke, 'Študija o Solčavskem.' V: Marko Slapnik, ur. *Študija o Solčavskem: Poročilo o skupnem terenskem delu Univerze v Ljubljani in Univerze v Londonu 1932–2007*. Občina Solčava in Logarska dolina d.o.o., Solčava 2007, str. 14.

7 Richard Clarke, n. d., str. 16.

»Gorjanci« (torej tisti, ki so živeli v hribovitih predelih Solčavskega) so tako veljali za drugačne od »poljancev«, ki so živeli na ravninskih delih: »Izrazita osamljenost je upočasnila razvoj območja in ustvarila posebno, samosvojo skupnost /.../ še [je, op. a.] mogoče proučevati življenje domačinov, ki se jih še ni dotaknila izumetničenost«. ⁸ Ne le, da so avtorji v prvi polovici 20. stoletja vaške skupnosti pogosto opisovali kot prežitke nekdanjega »avtentičnega« in »pristnega« časa, temveč so njihovo podobo gradili tudi preko pojmov odročnosti in izoliranosti, s čimer so vplivali na prebivalce urbanih območij, da so si podeželje največkrat zamišljali skozi prizmo eksotike in drugačnosti.

Da je odročnost pojem, ki ga v povezavi z določenim krajem ustvarjajo predvsem dominantna območja, je v sedemdesetih letih 20. stoletja opozoril britanski antropolog Edwin Ardener. Z esejem o odročnih območjih ⁹ je pomembno vplival na produkcijo prihodnjih raziskav, ki so odročnost vedno bolj povezovala z mislijo, da gre pravzaprav za koncept, ki so ga skovali moderna država in modernizacijski diskurzi, da bi krajem pripisovali »različne vrednosti na osnovi razvitosti«. ¹⁰ Topografija sicer vpliva na osmišljanje kraja, vendar je pri tem, po Ardenerju, veliko pomembnejša topologika – značilnosti območja, izražene preko specifičnega družbeno-kulturnega besednjaka, ¹¹ ki poudarja »geografsko odmaknjenost določenih krajev in specifičnost ljudi neke pokrajine«. ¹² Proces medsebojnega vpliva percepcije nekega območja (zunanost na domačine in obratno) se neposredno izrisuje v komentarju enega izmed domačinov: »*Zanimivo je, vsak, ki pride gor iz doline, reče, joj, kako ste vi tu v zakotnem kraju. Saj smo res v odročnem kraju*«. ¹³

Pojma odročnosti v navezavi na Solčavsko se je sicer dotaknilo poglavje *Ustvarjanje središč na obrobju*, ¹⁴ ki je bilo objavljeno v zborniku *Razgledi treh dolin* iz leta 2021, vendar predvsem v navezavi na uveljavljena središča, ki jih domačini ustvarjajo v

8 Richard Clarke, n. d., str. 35.

9 Edwin Ardener, 'Remote Areas: Some Theoretical Considerations.' V: Edwin Ardener in Malcolm Chapman, ur. *The Voice of Prophecy and Other Essays*. Berghahn Books, New York 2007, str. 211–223.

10 Miha Kozorog, 'Poskusno o Benečiji s konceptom odročnosti: Migracije in konstrukcija kraja.' *Ars & humanitas*, let. 7, št. 2, 2013a, str. 136.

11 Edwin Ardener, n. d., str. 214.

12 Miha Kozorog, n. d., str. 137.

13 Matija Vavdi, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

14 Petra Goljevšček, Pia Krامل in Marko Senčar Mrdaković, n. d., str. 37–58.

svojem kraju: to so domačije ter politična, gospodarska, upravna in storitvena središča, ki so pomembna v vsakodnevem življenju prebivalcev. Kot ugotavljajo avtorji besedila, je »Solčavsko v imaginariju večjih slovenskih mest lahko videno kot obrobje«, vendar »je treba razmerje med t. i. obrobjem in središčem prevetriti in nanj pogledati z različnih zornih kotov«.¹⁵ V tem prispevku pa odročnost obravnavamo predvsem v kontekstu prometa, prometne infrastrukture in mobilnosti ter ugotavljamo, da se pojem odročnosti pogosto izristuje v zelo paradoksalnih situacijah in pojavih. Predvsem pa bomo pojmu sledili skozi pripovedovanje Solčavanov in Solčavank.

V nadaljevanju odročnost razumemo kot presečišče med Harmsovim in Hussainijevim¹⁶ ter Saxerjevim in Anderssonovim¹⁷ pojmovanjem. Prva avtorja, ki sledita predvsem Ardenerjevi fenomenološki razlagi, se povsem izogneta geografskemu kontekstu, tako da odročnost zanju ni toliko prostor kot pa način bivanja.¹⁸ Odročnost ni več statično stanje, prežitek iz preteklosti, temveč je v procesu večnega ustvarjanja in transformacije.¹⁹ Poleg tega jo definirata v povezavi z družbeno obrobnostjo, zaradi česar postane sinonim za marginalno pozicijo skupnosti.²⁰ Enačenju odročnosti z marginalnostjo nasprotujeta Saxer in Andersson, ki v pojem zopet vneseta prostorsko vsebino in na ta način obravnava, kako se odročnost aktivno reproducira na polju političnega, zgodovinskega in materialnega.²¹ Saxerjeva korelacija med odročnostjo in povezanostjo pa se izkaže za še posebej uporabno.²² Neposredno namreč pokaže, da je odročnost proces, ki, na videz paradoksalno, vedno generira nove povezave. Še več: ko nastajajo nove, stare morda niso več uporabne, lahko se celo izkažejo za nezaželenne. Po drugi strani pa se percepcija odročnosti območja z večjo povezanostjo ne zmanjša nujno.

15 Petra Goljevšček, Pia Krampl in Marko Senčar Mrdaković, n. d., str. 38.

16 Erik Harms in Shafqat Hussain, 'Introduction.' Remote and edgy: New takes on old anthropological themes [Forum]. *HAAU: Journal of Ethnographic Theory*, let. 4, št. 1, 2014, str. 361–367.

17 Martin Saxer in Ruben Andersson, n. d., str. 140–155.

18 Erik Harms in Shafqat Hussain, n. d., str. 363.

19 Erik Harms in Shafqat Hussain, n. d., str. 362.

20 Erik Harms in Shafqat Hussain, n. d., str. 363.

21 Martin Saxer in Ruben Andersson, n. d., str. 4.

22 Martin Saxer, n. d.

Kreiranje in brisanje povezav

Ena izmed praks, ki sooblikuje predstave o Solčavskem – tako med domačini kot (in morda predvsem) med Nesolčavani – je turizem. Po eni strani turizem območje približuje, ker kljub težki dostopnosti in geografski izoliranosti postane množično prepoznavno in posledično obiskano. Po drugi strani pa turizem imaginarij odročnosti pogloblja, ker pojem ključno (in v podobnem smislu kot »avtentičnost«, »tradicijskost« in »pristnost«) pripomore k uspešnemu trženju in znamčenju destinacije. Na Solčavsko so tako pogosto pripete stereotipne podobe o »neokrnjeni naravi« in »pristnih doživetjih«. ²³ Na tem mestu želimo predstaviti paradoksalen pojav, ki ga ustvarja množični turizem: namreč, turizem po eni strani spodbuja načrtovanje in izgradnjo novih prometnih povezav, po drugi strani pa vpliva na diskurze, ki želijo določene poti omejiti ali celo (za obiskovalce) zapreti. Gre za neskladne želje, ki so razpete med ekonomskim in družbenim vidikom in so tipični produkt »pregrete modernosti«. ²⁴ Globalni turizem povečuje in intenzivira mobilnost ter obremenjuje prometno infrastrukturo in domačinsko skupnost. Posledica so potrebe po zaprtju ali omejevanju rabe nekaterih prometnih poti, kar bi lajšalo turistično »pregretost« okolja. Opisani paradoks je tudi vozlišče Saxerjevega ²⁵ pojmovanja odročnosti v navezavi na povezave: izgradnja cest na Solčavsko je pomenila več turizma, hkrati pa je turistična pregretost generirala potrebo po omejevanju avtomobilske povezanosti med Solčavo in Logarsko dolino.

Čeprav je bila Solčava v prvi polovici 20. stoletja priljubljena turistična destinacija (Anko navaja, da so tam gostje ostajali dlje kot v Logarski dolini), ²⁶ je danes predvsem informativna turistična točka, kjer se obiskovalci ustavijo, preden se nastanijo v Logarski dolini. Vas je umeščena v sotesko pred Logarsko dolino, razpogtegnjeno naselje se proti notranjosti zgošča v gručasto jedro, v katerem je večina

23 Žiga Korbar, Tina Krašovic in Lina Troha, »Naš namen ni, da bi čisto vse pokazali: Turizem na Solčavskem.« V: Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2021, str. 111–133.

24 Thomas Hylland Eriksen, *Overheating: An Anthropology of Accelerated Changes*. Pluto Press, London 2016, str. 64.

25 Martin Saxer, n. d.

26 Boštjan Anko, »Solčavsko – narava in ljudje, preteklost, sedanost in prihodnost.« V: Marko Slapnik, ur. *Študija o Solčavskem: Poročilo o skupnem terenskem delu Univerze v Ljubljani in Univerze v Londonu 1932–2007*. Občina Solčava in Logarska dolina d.o.o., Solčava 2007, str. 94.

stanovanjskih zgradb. Območje zaznamujejo nenaseljena stanovanjska poslopja, ki naselje še ostreje ločujejo od »živahne« Logarske doline, v kateri prevladujejo številne hiš ni le zatočišče domačinom, temveč tudi obiskovalcem. Na dejstvo, da je Solčava postala bolj ali manj prehodna turistična točka, je vplivala tudi izgradnja ceste med Solčavo in Logarsko dolino leta 1922. Vse večje število obiskovalcev se je stekalo v Logarsko dolino, kar je med drugim leta 1987 privedlo do odločitve o ustanovitvi krajinskega parka Logarska dolina. Domačini v zadnjih letih iščejo načine, kako omejiti gručo avtomobilov, ki dnevno bremenijo okolje, pri čemer pa želijo, da bi dolina ostala priljubljena turistična destinacija. Po eni strani torej obstaja želja po povezovanju, istočasno pa se te povezave želijo tudi omejiti ali celo prekiniti. Na Solčavskem je ideja o zaprtju Logarske doline za osebne avtomobile turistov že dolgo prisotna in vztraja tudi v sodobnosti:

»O nosilnih zmogljivostih za avtomobile so bile že obsežne razprave. Načelno so se sporazumeli tudi o mejnih vrednostih. Če bi te ideje uveljavili, bi to pomenilo, da se po določenem številu vozil dolina za avte zapre. Kljub temu da vstopnina predstavlja dohodek Logarske d. o. o., avtomobilistom že svetujejo, naj parkirajo izven doline. Hkrati se v Logarski zavedajo, da bi od tega imela korist Solčava. Logarska d. o. o. se zavzema, da bi Solčava organizirala krožni prevoz do Logarske doline, od česar bi imela korist tudi Solčava, saj turisti prično 'trošiti' v trenutku, ko stopijo iz avta.«²⁷

Čeprav bi dolino za avtomobile zaprli, bi hkrati ustvarili nove mobilne možnosti: krožni promet med Solčavo in Logarsko dolino na podoben način, kot se je s prometno obremenjenostjo soočila Bohinjska Bistrica, od koder so omogočili avtobusni prevoz do Bohinjskega jezera.²⁸ Jasno je torej, da je prometna infrastruktura, ki jo domačini pogosto opisujejo kot nezadostno in slabo, lahko – zaradi nezadostne tovrstne infrastrukture, kot je na primer pomanjkanje parkirišč pred vstopom v Logarsko dolino in odsotnost javnega prevoza – prepreka pri turističnem razvoju, kakršnega si želijo domačini. Sorazmerni z željami po umirjanju turistične mobilnosti (in v nasprotju z njo) pa ostajajo diskurzi o več prometnih možnostih za domačine. Gre za razmerje med nujnimi in nenujnimi oblikami mobilnosti, pri čemer z nenujnimi označujemo turistično mobilnost

27 Richard Clarke, n. d., str. 49.

28 Tatiana Bajuk Senčar, 'The International Wildflower Festival and the Implementation of Sustainable Mobility in a Protected as Touristic Practice.' *Traditiones*, let. 44, št. 1, 2015, str. 102.

(prostočasna dejavnost, čeprav ne gre zanemariti dejstva, da je njihova mobilnost nujna z gledišča domačinov, ker odločilno posega v gospodarstvo posameznikov in celotnega območja), z nujnimi pa domačinsko mobilnost, ki je del njihovega vsakdanjega življenja.

Fotografija 1: Cesta, ki vodi preko Solčave v Logarsko dolino, na desni je Center Rinka, pred njim pa za obiskovalce urejeno parkirišče. Marko Senčar Mrdaković, Solčava, 26. 9. 2021.

Nenujna mobilnost v kontekstu turizma ni le avtomobilska, temveč so takšne tudi vse oblike, ki jih obiskovalcem ponujajo domačini oziroma turistični ponudniki in akterji. Na spletni strani Center Rinka za razvoj Solčavskega²⁹ je pod zavihkom »Projekti« navedena točka »Mehka mobilnost«, kar pomeni načrtno razbremenjevanje okolja in upravljanje povečanega števila obiskovalcev. Projekt (financiran s strani Republike Slovenije in Evropske unije) zajema ureditev mirujočega prometa (infrastrukturo za pešce, sprehajalce, kolesarje in parkiranje motornih vozil), nakup električnih gorskih koles, zaposlovanje licenciranih kolesarskih vodnikov in

²⁹ Center Rinka za razvoj Solčavskega. Spletni vir: <https://www.logarska-solcavsko.si/mehka-mobilnost/> (pregledano: 25. 5. 2022).

postavitve kolesarskih stoyal iz solčavskega gorskega lesa. Poleg naštetega se v okviru projekta izvaja tudi turistični program za popotnike »Ustavi-poženi-prihranilo(b)stani«. Gre za pohod po solčavski panoramski cesti, pri čemer udeleženci del poti prehodijo, del pa prekolesarijo. Kolesa (gorska in električna) si je sicer mogoče izposoditi tudi v Logarski dolini (npr. v hotelu Plesnik, hiši Na razpotju), nekateri ponudniki te izbire sicer še nimajo, vendar o tem razmišljajo:

»Imamo dve e-kolesi za lastno uporabo, a sem razmišljala o tem, kaj še ponuditi gostom. Če gostom na Solčavskem ponudimo več, še kakšno dodatno aktivnost, ga lahko še kakšen dan obdržimo.«³⁰

Vse to nakazuje, da tudi turistični ponudniki in akterji (so)oblikujejo mobilnostne prakse turistov in do neke mere vplivajo na načine premikanja obiskovalcev. Po drugi strani oblike mobilnosti determinira tudi alpsko okolje, ki je odločilno vplivalo na turistični razvoj Solčavskega. V gorsko krajino so načrtane steze in poti, nekdanj namenjene predvsem pastirjem in lovcem, ki so jih, kot tudi drugod v alpskem svetu, v 19. stoletju pričeli uporabljati tudi turisti: priljubljeni so postali hribolazenje, smučanje in plezanje.³¹ Različne (nenujne) oblike pomikanja po solčavski krajini so vtisnjene v turistični razvoj tega območja in so tudi danes pomemben del turistične izkušnje, ki se prične, ko obiskovalci sedejo v avto in začnejo pot na zeleno destinacijo.

Nenujnost turistične avtomobilske mobilnosti torej povezujemo z dejstvom, da se na območje odpravijo organizirano in z mislijo, da bo tudi pot do tja del celotne izkušnje – slaba prometna infrastruktura je bolj izziv kot pa ovira. Za domačine pa je prepreka, ker se z njo srečujejo vsakodnevno, in je torej nekaj, kar bi, če bi bilo bolje urejeno, olajšalo njihove opravke:

»Že v Mozirju je malo boljše [kot na Solčavskem]. Imaš kolesarske steze, boljše relacije za sprehode, parke, igrala za otroke, trgovski center imaš bližje ... Bolj je razvito. Tukaj moraš vedno na uro gledati, da ne zamudiš. /.../ Razmere so tam boljše.«³²

30 Breda Gradišnik, intervju, Matkov kot, 26. 9. 2020.

31 O razvoju alpskega turizma glej npr. Laurent Tissot, 'From Alpine Tourism to the ›Alpinization‹ of Tourism.' Spletni vir: https://doc.rero.ch/record/27192/files/Tissot_Laurent_From_Alpine_Tourism_to_the_Alpinization_of_Tourism_20111027.pdf. Objavljeno 2011.

32 Jaka Breznik, intervju, Luče, 24. 9. 2021.

Jasno je, da se odročnost vedno osmišlja v razmerju do nečesa drugega – po besedah Jaka Breznika do nečesa »bolj razvitega«. V javnih diskurzih se podoba Solčavskega pogosto zamišlja na podlagi centrov (npr. Ljubljane ali, širše, Osrednjeslovenske regije), Solčavani in Solčavanke pa območje pogosto primerjajo s kraji, ki so jim geografsko najbližji. Zanimiva je na primer pripomba, povezana z odsotnostjo pomembnega dela prometne infrastrukture v Lučah – bencinske črpalke: »*Najbolj jih zato [zafrkavamo], ker bencinske nimajo. To jih ves čas. /.../ Nimajo ne obvoznice, pa ne Petrola*«. ³³ Matija Vavdi o odnosih z Lučani pove podobno:

»*V Lučah ni bencinske črpalke. Potem pa iz Luč hodijo gor [v Solčavo] tankat. Ja res! No, kaj boš? Na Ljubno je še dalj. Potem greš pa lahko še v Anzija [lokal v Solčavi]. Grem tankat, bom za tri ure nazaj [smeh]*«. ³⁴

»Nerazvitost« sosednjega kraja tako vpliva na zafrkantske odnose med Solčavani in Lučani, preko katerih domačini blažijo negativne plati manka določenih elementov, ki bi pripomogli k boljši mobilnosti. Zdi se celo – kljub pogosto izraženim rivalskim odnosom –, da odsotnost bencinske črpalke v Lučah ustvarja večjo povezanost s Solčavo. Lučani se morajo pogosto odpeljati »gor«, v odročnejšo Solčavo, s čimer, kot potrjuje zgornji citat o zadrževanju v Anzi baru, med drugim tudi krepijo medsosedske odnose.

Prometna infrastruktura in prostor

Poti, ki omrežujejo prostore, so lahko formalne ali neformalne. Formalne (ceste) so skrbno načrtovane in zgrajene z jasnimi in vnaprej določenimi namenoma, medtem ko neformalne (steze) zaznamujejo naravne ovire, ki pogosto pripomorejo, da ljudje njihovo uporabo opustijo in za prehod najdejo lažjo alternativo. ³⁵ Kljub tej jasni dihotomiji pa se razlike med cestami in stezami zabrišejo, ko ceste postanejo dotrajane in zanemarjene, steze pa razširjene, nadgrajene in asfaltirane. Solčavsko, ki ga oblikujejo tri globoke ledeniške doline, je bilo zaradi geografske izoliranosti dolgo prepredeno z neformalnimi potmi – stezami, ki so prečkale gozdove, reke, celo gore. »V gorski zaporji je [bila] ena sama vrzel ... [proti jugovzhodu v soteski Savinje]« in vse do izgradnje ceste ob koncu 19. stoletja je bilo treba za prehod soteske reko prebresti kar

³³ Franc Voler, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

³⁴ Matija Vavdi, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

³⁵ Tatiana Argounova-Low, 'Narrating the Road.' *Landscape Research*, let. 37, št. 2012, str. 193.

enaindvajsetkrat.³⁶ Do sedemdesetih let 20. stoletja je na Solčavsko še vedno vodilo malo poti: ena je vodila na jug skozi sotesko Savinje, druga preko Pavličevega sedla, preostalo pa so bile steze preko Kamniško-Savinjskih Alp.³⁷ Vseeno je bila v istem obdobju prometna infrastruktura izboljšana, saj so cesto, ki je povezovala Solčavo z Logarsko dolino, razširili in asfaltirali ter uredili cestni podaljšek proti avstrijski meji na Pavličevem sedlu. Leta 2000 so zgradili široko in asfaltirano cesto preko Pavličevega sedla, ki območje povezuje z Jezerskim in gospodarski trg odpira tudi proti zahodu – do tedaj ga je večinoma le proti jugu.³⁸ Spreminjanje stez v ceste je generiralo nove povezave in zabrisalo nekatere stare: ko je bila Solčava s prvo cesto končno odprta proti preostali Savinjski dolini, se je povezljivost s koroško stranjo občutno zmanjšala. Po odprtju asfaltirane ceste čez Pavličevo sedlo je območje ponovno pričelo gravitirati na avstrijsko stran, hkrati pa je urejena cesta do Jezerskega perspektive domačinov obrnila tudi v zahodni del Slovenije.

Fotografija 2: Hotel Plesnik in makadamska cesta v Logarski dolini, 1959. Hrani družina Lenar. Na fotografiji napis: »Savinjske planine od Plesnika.« Lina Troha, Logarska dolina, 23. 9. 2020.

³⁶ Richard Clarke, n. d., str. 14.

³⁷ Richard Clarke, n. d., str. 16.

³⁸ Richard Clarke, n. d., str. 18.

Pogled na sodobni zemljevid Solčavskega razkrije, da danes na območje vodijo tri večje ceste. Prva poteka z avstrijske strani čez Pavličevo sedlo, druga pa s severovzhodnega dela Slovenije in v območje sega preko Podolševe. Dve cesti (prva, ki vodi preko Mozirja, in druga, ki prečka Gornji Grad), se v Lučah združita v eno, ki do območja dostopa čez Robanov kot. Cesta mimo Mozirja je bila asfaltirana pred nekaj več kot desetimi leti in je danes med domačini bolj priljubljena od tiste, ki vodi mimo Gornjega Grada. Pred tem so se Solčavani in Solčavanke večinoma posluževali gornjegrajske ceste, ker je pot čez Mozirje prekrival makadam in je bil čas potovanja (kljub krajši razdalji med Kamnikom in Solčavo) občutno daljši kot danes, ko je cesta razširjena in urejena za večje število vozil:

»Zdaj, na primer po Savinjski dolini, je tako, zdaj so cesto kar v redu še nekako poštimali. /.../ Tam [govori o cesti čez Mozirje] je bilo še deset let, petnajst let nazaj je bil tam makadam. In se ti ni nič poznalo [časovno]. Je bilo skoraj boljše iti na Gornji Grad.«³⁹

Boljša prometna infrastruktura do Solčavskega je bila nujna tudi s turistične perspektive, ker se na območje vsakoletno odpravi tudi do 100 000 ljudi. Geografska konfiguracija najbolj obremenjenega dela (ceste med Solčavo in Logarsko dolino) večjih gradbenih posegov ne dovoljuje in generira več desetletij trajajoče diskurze o možnostih razbremenitve prometa. Največkrat omenjena ideja je tista, ki spodbuja k ureditvi parkirišča v Solčavi, vendar je niso realizirali, ker je področje umeščeno v ozko dolino in za velike prometno-infrastrukturne načrte preprosto ni prostora:

»Mislim, da tale luknja tukaj, Solčava – Logarska, nima prave rešitve, ker nimajo alternative, nimajo parkirišč, da bi kje parkirali. Pa neke avtobuse, pa tiste variante, vsi nekaj govorijo, pa nobeden nič ne naredi. To je utopija. To ni to, konfiguracija terena je čisto drugačna. Kam boš ti dal – recimo jaz sem bil zdaj v Logarski, je bilo gor 1400 avtov, maksimum. Pa so jih gor stlačili od slapa pa skoraj gor do hotela. V vseh luknjah so bili, po parkiriščih jih je bilo ogromno. Samo kam jih boš pa dal – da bi jih tukaj ustavil, pa rekel ‚zdaj se vi usedite v avtobus, brezplačno tu parkiraj‘. Kam boš dal 1400 avtov tu v luknji? Nimaš kam dati, ni šans.«⁴⁰

39 Matija Vavdi, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

40 Stane Klemenšek, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

Možnosti koriščenja javnega prevoza so precej omejene (omejeno število avtobusov, manko direktnih linij med določenimi kraji), kar na Solčavskem v avtomobilnost sili tako turiste kot tudi domačine. Na omejeno ponudbo javnega prevoza vpliva tudi razpršenost poselitve Solčavskega. Vprašanje vsakršnega (javnega) prevoza je specifično tudi zato, ker le manjši del občanov živi v Solčavi, večina pa na odročnih kmetijah v treh dolinah (Matkov in Robanov kot, Logarska dolina) in na pobočjih nad njimi ter na razprostrto naseljeni Podolševi. Geografske značilnosti prostora torej odločilno vplivajo na to, kako urejati infrastrukturo. Pogojujejo, kaj je mogoče in kaj ni, ter usmerjajo ideje domačinov in njihove prakse. Vendar tudi reliefne oblike niso stanovitne in nespremenljive. Ceste, ki tečejo preko ozkih dolin in so obdane s strmimi vzpetinami, pogosto prekrijejo kamni, ki zaradi plazov zdrsnejo po pobočju. Čiščenje ceste največkrat zahteva reorganizacijo prometa, kar je lahko, glede na manko drugih možnih dostopov do območja, velik izziv. Našteto oblikuje svojevrstno topologiko,⁴¹ ki karakterizira Solčavsko in je eden izmed temeljev oblikovanja mrež poznanstev, ki jih domačini spletajo med seboj, da obvladujejo območje, po katerem (in iz katerega) se pomikajo.

Mreženje

Tako kot so središča relacijska in odvisna od prostora, časa, situacije, tako je relacijska tudi odročnost in odvisna od tega, kdo o njej govori in zakaj.⁴² Odročnost Solčavani in Solčavanke osmišljajo predvsem preko diskurza, ki predstavlja zunanji pogled, kot na kratko povzame sogovornik: »*Tukaj je vse daleč.*«⁴³ Tvrsten diskurz se kaže v tem, da pritisk odročnosti nekateri čutijo z geografskega in materialnega vidika zaradi slabih infrastrukturnih povezav z drugimi, večjimi središči, v bivanjskem smislu pa odročnosti ne čutijo nujno, saj kreirajo povezljivosti s sosednjimi kraji in ljudmi z lastno iznajdljivostjo – gradijo mreže poznanstev in z njimi premagujejo infrastrukturne ovire oziroma blažijo učinke nerazvejanih prometnih povezav.

41 Edwin Ardener, n. d., str. 211–223.

42 Erik Harms in Shafqat Hussain, n. d., str. 373.

43 Franc Voler, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

Že pretekle antropološke raziskave so pokazale, kako (ne)mobilnost vpliva na identiteto ljudi ali pa celo ustvarja nove.⁴⁴ Infrastruktura ponuja zemljevid družbenih odnosov⁴⁵ in kot taka ni le materialna resničnost, s katero se ljudje prevažajo z enega mesta na drugega. Mimi Sheller in John Urry opažata, da je vsak kraj del vsaj majhnega omrežja, ki ga povezuje z drugimi kraji, in noben ni izoliran ali izvzet iz teh povezav.⁴⁶ Slednje niso le infrastrukturne, saj ima premikanje v prostoru tudi družbeni pomen.⁴⁷ Med drugim pomeni brisanje krajevnih in občinskih meja, kot je razvidno tudi iz pogovorov s prebivalci Luč in Ljubnega, ki delajo na Solčavskem.

Fotografija 3: Cesta, ki vodi iz Solčave, v času festivala Bicka. Vanja Germ, 25. 9. 2021.

44 Noel B. Salazar, 'Anthropology,' V: Peter Adey, David Bissell, Kevin Hannam, Peter Merriman in Mimi Sheller, ur. *The Routledge Handbook of Mobilities*. Routledge, Abingdon 2013, str. 55–63.

45 Gohain Swargajyoti, 'Selective Access: Or How States Make Remoteness.' *Social anthropology*, let. 27, št. 2, 2019, str. 204–220.

46 Mimi Sheller in John Urry, 'Anthropology: The New Mobilities Paradigm.' *Environment and Planning A: Economy and Space*, let. 38, št. 2, 2006, str. 207–226.

47 Noel B. Salazar, n. d., str. 55–63.

Dihotomija med raziskovanjem prevoza in raziskovanjem družbe je sicer presežena, saj so v potovanja vpleteni tudi družbeni odnosi in lahko »avtomobil preoblikuje urbano življenje z novimi načini bivanja, potovanja in socializiranja v in skozi avtomobiliziran prostor-čas«. ⁴⁸ Tudi v ruralnem okolju, kot je Solčavsko, ima avtomobil ne samo vlogo prevoznega sredstva, temveč je tudi pokazatelj medsebojne povezanosti posameznikov:

»Recimo, ko sem vsako soboto hodila na pevske v Luče, sem se zmeraj zmenila z nekom, da sem se z njim peljala. Ko smo šle na Otočec stare osemnajst let, smo se s sosedom zmenile, da – to smo šle tri punce, ko je on šel v Novo mesto ne vem koga obiskat, in smo se z njim peljale. To je tako zgledalo, da je imel čisto nabit avto [smeh], samo smo ravno tako prišli. Pa ne vem, če si šel v Ljubljano, je bil po navadi poln avto. /.../ si bil z vsemi malo bolj povezan, da si vedel, kam kdo kdaj gre.«⁴⁹

Sogovorniki poudarjajo dobro razvejana poznanstva po dolinah, ki med drugim služijo za urejanje osebnih prevozov, hkrati pa ustvarjajo medgeneracijske povezave:

»Se vozim z nekom, ki dela v Ljubljani in je iz Ljubnega, to je dve vasi stran, jaz grem na Ljubno, me poberejo, tale Savinjska je tako mala, da se vsi poznamo med seboj. To ni panike, če ne druge, jih moja mama pozna.«⁵⁰

Osebnih prevozov pa nimajo stalnega voznega reda. Tu nastopijo javni prevozi. Sogovornica pove: *»Javnih prevozov do Ljubljane ni. Lahko greš do Celja in potem do Ljubljane. Bus gre po dolini dol in potem iz Gornjega Grada v Ljubljano. To je še tak 5 km vmes.«⁵¹*

Po hitrem pregledu voznih redov se izkaže, da so vsakodnevne direktne linije z največjimi slovenskimi mesti, Ljubljano in Mariborom, praktično neobstoječe in vezane le na začetek in konec delovnega tedna.⁵²

48 Mimi Sheller in John Urry, n. d.

49 Simona Robnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

50 Maja Čerček, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.

51 Anja Jezernik Knavs, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.

52 Na relaciji Solčava-Mozirje-Ljubljana in nazaj vsako nedeljo, ponedeljek, četrtek in petek vozi tudi prevoznik Zgornji Zavratnik d. o. o. Spletni vir: <https://zgornjizavratnik.com/studentje-djaki-vozni-red/> (pregledano: 10. 4. 2022).

»Tule hodi en avtobus, ki je redna linija Solčava in Ljubljana dvakrat na teden. Ampak jaz hodim s prevozi. /.../ V Maribor pa je kar problem, da ni prevozov. Tam pa mislim, da gre avtobus Mozirje–Maribor enkrat na teden. V Maribor pa je izredno težko pridet. Pa še to je problem, da v srednji šoli nimaš izpita in ne moreš.«⁵³

Potovanje z javnim prevozom zahteva več prestopov in ni časovno učinkovito. Iz zgornjega citata je razvidno, da morajo dijaki (pa tudi študenti), ki so brez vozniškega izpita in lastnega vozila, pogosto uporabljati prav javni prevoz. Dolgi potovalni časi niso nekaj novega. Boštjan Lokan pripoveduje o svoji izkušnji: *»2000, 2001 sem se vsak petek z vlakom fural domov. Štiri ure sem se vozil. Še zdaj traja Koper–Celje štiri ure. Plus Portorož–Koper ti vzame 45 minut, potem pa še iz Celja gor, to je še ura. To je šest ur.«⁵⁴* Po informacijah Občine Solčava⁵⁵ je v času trajanja šolskega pouka med delovnim tednom trenutno pet dnevni javnih avtobusnih povezav Celje–Solčava s prevoznikom Nomago, med konci tedna pa jih ni. Med šolskimi počitnicami je takšen prevoz ponujen trikrat na dan med delovnim tednom in dvakrat dnevno med konci tedna.

»Nomago vozi. Samo ni tolikokrat. Mislim, da samo ... Štirikrat na dan vozijo v Solčavo, dvakrat pa v Logarsko, enkrat naprej, enkrat pa nazaj. /.../ Če nimaš prevoza sam pa če zamudiš avtobus, si kind of stuck tukajle. /.../ Če lahko relies on tisti avtobus, ki vozi dvakrat na dan, potem je izvedljivo. Drugače pa ... ne vem, saj če bi tu živel, bi se gotovo dalo s kom zmeniti.«⁵⁶

Javni prevozi niso najzanesljivejši način medkrajevnega potovanja. Izboljšanje javnih prevozov je bilo točka razprave na seji Občinskega sveta Občine Solčava septembra 2021, na kateri so obravnavali *Strategijo trajnostnega razvoja občine Solčava 2030*. V njej so zapisali, da je eden izmed razvojnih ciljev v njihovem razvojnem modelu »trajnostno mobilna občina«. Med kazalnike tega cilja so med drugim uvrstili javni potniški promet.⁵⁷

53 Maja Čerček, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.

54 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

55 Strategija trajnostnega razvoja občine Solčava do leta 2030. Spletni vir: <https://www.solcava.si/objava/562800> (pregledano: 10. 4. 2022).

56 Leon Gabriel Golob, intervju, Ljubno, 23. 9. 2021.

57 Strategija trajnostnega razvoja občine Solčava do leta 2030. Spletni vir: <https://www.solcava.si/objava/562800> (pregledano: 10. 4. 2022).

V občinskem pozivu k čim pogostejši uporabi javnega prevoza iz leta 2017⁵⁸ ugotavljajo, da imajo »[o]bčani občine Solčava /.../ glede na geografsko lego in odmaknjenost precej omejene možnosti uporabe javnega prevoza do bližnjih in bolj oddaljenih krajev«, a se kljub temu »nesporno slabo poslužuje[lj]o javnega prevoza«, ki je na voljo. Zato ne čudi cilj *Strategije 2030*, da bi z izboljšano ponudbo celoletnega javnega prevoza iz Ljubljane in Celja na Solčavsko ter s sezonskimi pohodniško-kolesarskimi linijami JPP znotraj Savinjske doline in Kamniško-Savinjskih Alp »spodbujali rabo javnega prevoza tako med domačini kot obiskovalci«⁵⁹. Občina Solčava si je zadala cilj, da bi linije javnega potniškega prometa do leta 2030 razširila prek celega leta s frekvenco pet prevozov na dan.⁶⁰

V redkeje poseljenem in hribovitem okolju Solčavskega pomanjkanje rednih linij javnega prevoza zaobidejo z organizacijo t. i. šolskih prevozov osnovnošolcev. Sogovornica iz Matkovega kota⁶¹ pove, da do Logarske doline prevoz osnovnošolcev zagotavlja kombi, do Solčave pa jih pripelje avtobus. Prevoz s kombiji je bil rešitev že v osnovnošolskih letih Medarda Šumeta: *»Ko sem jaz hodil v šolo, je bilo nas s celega tega Matkovega kota, nas je bilo za en kombi. /.../ No, zdaj jih je pa otrok za dva kombija polno. Tako da, a ni to kar vzpodbudno?«*⁶² Medtem je generacija njegovega očeta v šolo hodila peš oziroma s kolesi, domačini pa so se znašli tudi s prevozom s traktorji, kar lahko razumemo kot dobro ponazoritev njihove iznajdljivosti. Spremembe na področju prevoza v osnovno šolo je poudaril tudi Medard Plesnik: *»Po dolini pa avtobus vozi. V Solčavi je pet razredov osnovne šole, potem je pa v Lučah naprej. /.../ Zdaj pa se že kar vozijo, tako da ... zdaj so avtobusne proge drugače*

58 Poslužujemo se javnega prevoza. Spletni vir: <https://www.solcava.si/novica/72241> (pregledano: 10. 4. 2022).

59 Strategija trajnostnega razvoja občine Solčava do leta 2030. Spletni vir: <https://www.solcava.si/objava/562800> (pregledano: 10. 4. 2022).

60 Prav tam. Opomba avtorjev: Čeprav spletna stran Krajinskega parka Logarska dolina (Javni prevozi. Spletni vir : <https://www.logarska-dolina.si/slo/nacrtujete-obisk/turisticni-prevozi>, pregledano: 10. 4. 2022) zainteresirane obvešča, da »je v bližini Logarske doline vzpostavljena redna avtobusna povezava« med Celjem in Logarsko dolino, »[v] času turistične sezone avtobus vozi vse do slapa Rinke, postaji ima pa še pri Domu duhovnih vaj /.../ in pri Hotelu Plesnik«, je v strategiji razvoja Solčave do leta 2030 omenjen tudi cilj »[n]adgradnj[e] medobčinskega sezonskega JPP za pohodnike, kolesarje, obiskovalce«. Dostopnost javnega prometa za domačine se zato zdi prepletena tudi s turističnimi potrebami solčavskega območja.

61 Sogovornica je želela ostati anonimna. Terenski zapiski, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

62 Medard Šumet, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.

*organizirane.*⁶³ Špela Orešnik meni, da kljub organiziranim prevozom starši najraje sami razvažajo svoje otroke, in pove, da če nimaš avtomobila, ne moreš nič.⁶⁴

Fotografija 4: Pogled na lokalno cesto. Vanja Germ, 25. 9. 2020.

63 Medard Plesnik, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

64 Špela Orešnik, terenski zapiski, 25. 9. 2021.

Salazar povzema Amitove besede, da »moderne oblike mobilnosti ne pomenijo nujno privilegija«. ⁶⁵ Ne glede na to, kaj natančno je Amit mislil z »modernimi« oblikami mobilnosti, je na mestu vprašanje, ali je vožnja avtomobila na Solčavskem privilegij ali ne; je nuja ali potreba, prestiž ali le edina možna rešitev na področju z ne ravno pogostim javnim prevozom.

»Skoraj zmeraj gremo skupaj, ker imam še dva sošolca iz Luč. Noben pa nima svojega avta, tako da si potem sposojamo od stricev, tet, mam in očetov. Včasih tudi s prevozom ali pa do Gornjega Grada z avtobusom in te potem pride nekdo iskat. Mam tudi svojo Facebook skupino: Prevozi Savinjska dolina. Kar dobro funkcionira drugače. Še to. Včasih so ljudje hodili z avtobusom v Logarsko dolino. Iz Zagreba je šel nabito poln avtobus. To je bila navada. Tudi niso imeli vsi avtov. Danes pa gremo vsi z avtom, ker lahko greš kamor koli, ker vem, da so slabe povezave in ker vem, da bi bila drugače vezana na uro. Tako da vso to delo na javnih prevozih ... Seveda so potrebni, ampak razumem pa, da ne gre to skozi, ker se malokdo z njimi dejansko vozi. Mogoče bi morali ravno zato malo drugače zasukat. Na primer car sharing, prevozi, taksiji? Ne vem. Nek drug sistem. Linija Solčava–Ljubljana bi bila za nekatere nujna, ampak to je procentualno tako mali delež ljudi, da se jim ne splača tega delati. Jaz ne verjamem, da bodo to kdaj naredili, žal.«⁶⁶

Zgornji citat nazorno povzame (medgeneracijsko) povezovalne posameznikov z namenom zagotavljanja prevozov in nepriročnost javnih prevozov na Solčavskem, ki smo ju že omenjale, hkrati pa nakaže še nekaj tem, o katerih je vredno razmišljati. Domačini si delijo osebna vozila za prevoze tja, kjer študirajo, in tudi v druge kraje. ⁶⁷ Obveščajo in dogovarjajo se na družbenih omrežjih, kar predstavlja še eno izmed družbenih dimenzij potovanja oz. prevozov, ki se delno odvijajo v virtualnem svetu.

V diskurzu o avtomobilnosti je udobnost osrednja vrednota, s katero »lahko opisujemo razmerje med človekom in avtomobilom – da je človek z osebnim avtom avto-mobilen in se lahko pelje kadarkoli kamorkoli«. ⁶⁸ To ponazarja tudi izjava Marka Logarja: *»Pač avto je zato, da se usedeš pa se pelješ. Tukaj nimamo avta za*

⁶⁵ Noel B. Salazar, n. d., str. 57.

⁶⁶ Anja Jezernik Knavs, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.

⁶⁷ Anja Jezernik Knavs, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.

⁶⁸ Tatiana Bajuk Senčar, 'Kultura udobja in razvoj trajnostne prometne infrastrukture.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 57, št. 3–4, 2017, str. 67.

gledat, ampak imamo zato, da ga uporabljamo«. ⁶⁹ Pojem udobnosti nam lahko služi za razlago kriterijev in norm, ki vplivajo na vsakodnevne odločitve ljudi tudi v primeru izbire prevoza. Pri tem udobnosti ne smemo razumeti zgolj v povezavi z značilnostmi avtomobila kot prevoznega sredstva, pač pa predvsem v povezavi »z občutkom udobnosti, ki se nanaša na lagodnost in priročnost uporabe avtomobila«. ⁷⁰

»[J]az imam izpit za avto in svoj avto. Ne počutim se odrezano od sveta, usedeš se v avto in greš, kamor je treba. Malo bolj razmisliš, kam greš, če greš, ko greš, da čim več opraviš. /.../ [D]anes ko se enkrat usedeš v avto, je vseeno ali se pelješ 20 ali 100 km«. ⁷¹

Premikanje ljudi utrjuje ali ustvarja različnosti in neenakosti v družbi ali pa jih tudi zabiše in sploh v celoti izbiše. ⁷² Souporabo osebnih avtomobilov med domačini torej lahko vidimo kot prakso, ki zabrisuje zapostavljenost Solčavskega na področju pogostosti in razvejanosti javnega prevoza, pa tudi kot rešitev v primeru nedostopnosti lastništva avtomobila. Ko posamezniki z nudenjem prevoza v svojih avtomobilih npr. omogočajo sodelavcem prevoz do službe, gre za prakso, ki ljudem pomaga »od spodaj navzgor«, torej brez javne ali institucionalne organiziranosti:

»Se pa vozim s sodelavci. /.../ Večina jih je tako iz Luč pa iz Solčave jih je zelo veliko. /.../ No, saj smo iz povsod. Pa prevoz se tudi hitro najde, če se zмениš. /.../ [Receptorka] je iz Rečice, tako da se jaz po navadi z njo vozim, pa me ona vmes pobere pa samo greva.« ⁷³

Dejavnost, ki zapolnjuje prevozni manko, ki bi bil organiziran »od zgoraj navzdol«, pa vidimo v občinski vključenosti v projekt *Mreža brezplačnih e-prevozov* (»Prostofer«), ⁷⁴ v katerem sodeluje več občin Zgornje Savinjske doline. Skupaj z Občino Luče ⁷⁵ je Občina Solčava najela električni avtomobil, s katerim občanom

69 Marko Logar, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

70 Tatiana Bajuk Senčar, n. d., str. 67.

71 Breda Gradišnik, Matkov kot, 26. 9. 2020.

72 Noel B. Salazar, n. d., str. 59.

73 Leon Gabriel Golob, intervju, Ljubno, 23. 9. 2021.

74 Trajanje projekta je od 1. 1. 2021 do 30. 6. 2023, a je v Strategiji 2030 zapisano, da je možna »nadgradnja in širitev Prostofera« ali pa drugačna vrsta lokalnega *shuttle* prevoza in/ali prevoza na klic.

75 Prostofer tudi v Solčavi. Spletni vir: <https://solcava.si/objava/446727> (pregledano: 10. 4. 2022).

omogočajo brezplačni prevoz do raznovrstnih storitev. Osredotočajo se predvsem na ranljivejše skupine, pri čemer želijo izboljšati njihovo socialno mrežo.⁷⁶

»Občina Luče in Solčava sta dobili en električni avto, da se vozijo. /.../ kot car-sharing. En avto car-sharing na električno. /.../ sem ga že videl nekajkrat v Logarski, tako da se kar vozijo. /.../ Zdaj večinoma starejši. Da se starejši tam vozijo. Ker dosti starejših tukaj nimajo izpita več ali pa zaradi zdravja se ne morejo voziti. Pa da jih kdo pelje potem s tem električnim avtom, da je malo lažje.«⁷⁷

Mobilnostna infrastruktura je idealen kraj za antropološko preučevanje »dinamičnih transnacionalnih in fluidnih družbenokulturnih formacij v nastajanju.«⁷⁸ Zdi se, da na Solčavskem potreba po avtomobilnosti vzpostavlja medsebojne povezave tako v materialnem (souporaba avtomobilov) kot tudi v virtualnem svetu (skupine na omrežju Facebook), saj iz prakse souporabe izhaja potreba po večji komunikaciji.

Zaključek

Območje Solčavskega prikazuje, da je pojem odročnosti kompleksno vpet v dinamiko ustvarjanja povezav in središč. Odročnost kot turistična tržna niša območje paradoksalno spreminja v središče, ki ga kot takega osmišljajo tako domačini kot obiskovalci. Hkrati se Solčavsko s kreiranjem mobilnih povezav, s katerimi domačini zaobidejo izoliranost, ki jo ustvarjajo ozke doline, gore in reka, od pojma odročnost vztrajno odmika, po drugi strani pa se mu približuje, saj ravno nujnost »ustvarjalnosti« pri kreiranju povezav namiguje na odmaknjenost. Izboljšanje cestnih povezav do Solčavskega je bilo pomembno za domačine in turiste, s seboj pa je poleg večjega mednarodnega povezovanja prineslo tudi več povezav z bližnjimi kraji. Povezljivost kaže tudi na prepletenost domačinskih in turističnih praks ter potreb. Boljše ceste, javni prevoz in preostala infrastruktura niso nekaj, kar bi služilo le enemu ali drugemu akterju, temveč vsem, ki na območje prihajajo, odhajajo ali na njem ostajajo.

Čeprav se z infrastrukturo lahko brišejo krajevne, občinske in druge meje, je prebivalstvo Solčavskega zaradi relativno nepogostih ali neobstoječih avtobusnih

76 Mreža brezplačnih e-prevozov Prostofer: Spletni vir: <https://solcava.si/objava/366501> (pregledano: 10. 4. 2022).

77 Blaž Zamernik, intervju, Luče, 24. 9. 2021.

78 Dimitris Dalakoglou, 'The road: An ethnography of the Albanian-Greek cross-border motorway.' *American Ethnologist*, let. 37, št. 1, 2010, str. 132–149 po Noel B. Salazar, n. d., str. 59.

povezav z okoliškimi in večjimi slovenskimi kraji zelo odvisno od avtomobilnosti. Problema nezadostnosti javnih prevozov se zaveda tudi Občina Solčava, zaradi česar je v *Strategijo trajnostnega razvoja Občine Solčava 2030* vključila načrte za boljše povezave iz večjih slovenskih mest in drugih krajev v solčavske doline. Eden izmed realiziranih načrtov je tudi projekt Prostofer, ki ponuja brezplačne prevoze z električnim avtomobilom ranljivejšim skupinam.

Solčavani in Solčavanke zaradi večje priročnosti oziroma edine časovno učinkovite možnosti uporabljajo predvsem osebne avtomobile. Pri tem se je med prebivalstvom izoblikovala mreža povezav, katere namen je souporaba osebnih avtomobilov. Deluje po principu poznanstev in recipročnosti; ko posameznik potrebuje prevoz, se poveže s sokrajanom, ki v podobni časovnici odhaja po opravkih v isti kraj oziroma katerega pot pelje mimo tega kraja. Podobno mreženje se dogaja tudi v virtualnem svetu, na primer na družbenem omrežju Facebook. Kljub iznajdljivosti pa posamezniki vseeno prepoznajo manko dostopnosti in pogostejših javnih prevozov, ki bi omogočali zanesljivejši okvir organiziranja lastnega prevoza. V osmišljanje ravnovesja med infrastrukturnimi in mobilnostnimi potrebami turizma in vsakodnevnega življenja Solčavanov in Solčavank je torej treba vključevati tako prebivalstvo kot tudi svojevrstno topografijo območja, ki realizacijo nekaterih idej in potreb dopušča, drugih pa ne.

Infrastruktura, promet in odročnost solčavskega okolja: razmišljanje ob prispevku o prometu in infrastrukturi na Solčavskem

Jaka Repič in Tatiana Bajuk Senčar

Avtorice Vanja Germ, Pia Krampl in Tina Krašovic v prispevku obravnavajo promet in odročnost kraja kot pomemben problem in del izkušnje vsakdanjega življenja na Solčavskem. Odročnost zadeva še posebej mlajše in delovno aktivne prebivalce Solčavskega, pozicioniranje kraja in prostorske odnose¹ pa pogosto osmišljajo skozi prometno infrastrukturo. Izkušnja odročnosti temelji na okoljskih značilnostih redko poseljene gorske občine, na prometni infrastrukturi in na mobilnostih, ki vzpostavljajo relativnost lokacije kraja, tj. povezav z drugimi, za prebivalce in gospodarstvo pomembnimi kraji, ki omogočajo dostop do zdravstvenih storitev, trgovin, srednjega in visokošolskega izobraževanja itd.

Izkušnja odročnosti je tako po eni strani sestavni del izkušnje krajine, ki jo oblikujejo naravne in družbene značilnosti: Solčavsko je redko poseljeno gorsko okolje in je odmaknjeno od glavnih prometnih poti po Sloveniji. Glavna cesta poteka od avstrijske meje vzdolž zgornjega toka Savinje skozi Solčavo proti Lučam, nanjo pa se navezujejo ceste čez Podolševo ter ceste v Robanov kot, Logarsko dolino in Matkov kot. Usmerjenost v gorsko kmetijstvo, odsotnost industrije in redka poselitev za lokalno prebivalstvo pomenijo izkušnjo odročnosti tako Solčavskega (v odnosu do drugih krajev) kot pozicije njihovih domov, kmetij in drugih mikrolokacij (redna potovanja do šole, službe, nakupov, obiskov ...). Obenem pa občasno prometno infrastrukturo zavzamejo turisti, ki zlasti ob lepih poletnih dnevih nekajkrat presežejo število vseh prebivalcev občine. Avtorice ugotavljajo, da odročnosti ne moremo enačiti z marginalnostjo, saj Logarska dolina kljub odročnosti situacijsko postane središče turističnih mobilnosti. To potrjuje tudi pogled domačinov, ki

1 Njegovo relativno lokacijo, glej Sarah Green, *Notes from the Balkans: Locating Marginality and Ambiguity on the Greek-Albanian Border*. Princeton University Press, Princeton in Oxford 2005. Primerjaj Nataša Gregorič Bon in Jaka Repič, 'Introduction.' V: Nataša Gregorič Bon in Jaka Repič, ur. *Moving places: Relations, Return and Belonging*. Berghahn books, New York in Oxford 2016, str. 1–20.

imajo svoj kraj za geografsko odmaknjen, ne pa tudi neznan, marginalen ali nepomemben. Geografska odmaknjenost, »pristnost« alpskega okolja in »neokrnjenost narave« so ne nazadnje tudi znamke turističnega trženja, ki spodbujajo množični obisk domačih in tujih gostov.

Po drugi strani je izkušnja odročnosti in turistične privlačnosti povezana s prometno infrastrukturo, ki jo prebivalci in občina pogosto omenjajo kot enega od ključnih problemov. Kot upravičeno trdijo avtorice, sta »odročnost« in »neokrnjena narava« postali osrednja elementa identitete Solčave kot turistične destinacije – tudi zaradi njene relativne nedostopnosti, ki je lahko v preteklosti zavirala določene oblike razvoja. A v primeru ruralnih turističnih destinacij, kot je Solčava, težave glede prometne infrastrukture niso zgolj posledica odročnosti kraja – ki je lahko v turističnem smislu celo vrednota. Namesto tega je ključ do trajnostnega razvoja turizma v takšnih destinacijah povezan s stopnjo vpetosti kraja v različnih oblikah oz. omrežjih prometne infrastrukture – poleg cest in avtocest – ter z obsegom mobilnih praks, ki jih lahko spodbujajo številne (idealno »mehkejš«) oblike infrastrukture.² Medtem ko je prihodnost turizma v Solčavi odvisna od števila obiskovalcev, pa relativno omejena dostopnost kraja (kar se tiče vrst infrastrukture) povzroča obremenitev obstoječe infrastrukture v času visokih turističnih sezon. Ob pritiskih turističnih mobilnosti postane problem prometa posebej akuten, zato se pojavljajo različni razmisleki o umirjanju prometa, uporabi javnega prometa in izgradnji novih oblik prometne infrastrukture (parkirišč pred Logarsko dolino, kolesarskih stez ali sistema P+R po zgledu Bohinja in drugih alpskih dolin). Izzivi, vezani na trajnostni razvoj prometne infrastrukture v Solčavi, so večplastni, avtorice pa poudarjajo številne plati te problematike, ki zahtevajo nadaljnji razmislek.

Ena izmed njih je prepoznavanje in preučevanje različnih oblik mobilnosti kot tudi različnih potreb obstoječih skupin mobilnih akterjev v Solčavi. Avtorice so opazile in poudarile vprašanje nujnih (vsakdanjih) in nenujnih (predvsem turističnih, prostočasnih) oblik mobilnosti. V pogovorih z lokalnimi prebivalci so opazile vrednostno ločevanje teh oblik mobilnosti, ki implicira tudi prisvajanje infrastrukture kot dela kraja (za ceste menijo, da so primarno namenjene njihovim vsakdanjim praksam, šele nato tudi obiskovalcem). V tem smislu se načrti o umirjanju prometa v Solčavi in uporabi javnega prometa ali kolesa od tam dalje zdijo smiselni kot

2 Na primer Tatiana Bajuk Senčar, 'The International Flower Festival and the Implementation of Sustainable Mobility as Touristic Practice.' *Traditiones*, let. 44, št. 1, 2015, str. 87–116.

način reševanja konfliktov, ki lahko nastanejo zaradi pritiska na obstoječo cestno infrastrukturo med visokimi turističnimi sezonami, ne le v smislu samega števila voznikov, ampak tudi v smislu usklajevanja različnih vrst mobilnih praks. Zaradi tega bi bilo zanimivo raziskati tudi pogled obiskovalcev, čeprav ti predstavljajo mnogo bolj heterogeno kategorijo.

Ko si predstavljamo potencialni razvoj prometne infrastrukture, je pomembno pogledati dlje od same materialnosti infrastrukture – čeprav je to pomembno vprašanje, zlasti glede na to, da je treba upoštevati geografske danosti vsake lokacije. Zanimiv vidik razvoja trajnostne prometne infrastrukture so tudi spremembe v mobilnih praksah in izkušnjah prostora lokalnega prebivalstva in obiskovalcev. Infrastruktura, ki po eni strani omogoča mobilnost ljudi, blaga in drugih kulturnih tokov,³ namreč vpliva tudi na izoblikovanje novih družbenih oblik⁴ ter na izkušnjo kraja.⁵

Avtorice omenjajo, da je asfaltiranje ceste skozi Mozirje in proti Savinjski dolini zmanjšalo povezave s Koroško, izboljšava ceste čez Pavličevo sedlo v Avstrijo pa je povzročila več čezmejnih povezav tako lokalnega prebivalstva kot turistov. Obenem ugotavljajo, da je razvoj prometne infrastrukture poleg večje prometne povezljivosti povzročil tudi redefinicijo »oddaljenosti« Solčavskega okolja, ker spremembe v infrastrukturi na novo konfigurirajo razmerja oz. relacije med kraji, ki so bili prej določeni predvsem z vidika geografskih danosti in fizične oddaljenosti. Hkrati pa avtorice opozorijo na vlogo avtomobila kot primarnega načina potovanja ter prometne infrastrukture, ki na neki način ponuja vpogled v nenehno nastajajoče dinamične družbenokulturne oblike, »zemljevid družbenih odnosov« ali »živčni sistem sodobnega življenja.«⁶ Obravnavajo tudi protislovno vlogo avtomobila v povezavi z različnimi vrstami mobilnosti. Po eni strani je uporaba avtomobila

3 Primerjaj Brian Larkin, 'The Politics and Poetics of Infrastructure.' *Annual Review of Anthropology*, let. 42, 2013, str. 327–343.

4 Dimitris Dalakoglou, 'The Road: An Ethnography of the Albanian-Greek Cross-Border Motorway.' *American Ethnologist*, let. 37 št. 1, 2010, str. 132–149.

5 Paul Dourish in Genevieve Bell, 'The Infrastructure of Experience and the Experience of Infrastructure: Meaning and Structure in Everyday Encounters with Space.' *Environment and Planning B: Planning and Design*, let. 34, št. 3, 2007, str. 414–430.

6 Marco Nunzio, 'Anthropology of Infrastructure.' *Governing Infrastructure Interfaces – Research Note 01*. 2018. Spletni vir: https://secities.net/wp-content/uploads/2018/09/Governing-Infrastructure-Interfaces_Anthropology-of-infrastrcuture_MarcoDiNunzio.pdf (pregledano: 12. 7. 2022).

rešitev za pomanjkanje raznovrstne prometne infrastrukture (dobre železniške oz. avtobusne povezave, kolesarske steze itd.) za Solčavane in Solčavanke, s čimer se poveča njihova »motilnost« oziroma sposobnost gibanja.⁷ Po drugi strani pa odvisnost od avtomobila spodbuja avtomobilizem ter udobje uporabe avtomobila, kar je lahko ovira pri uvajanju trajnostne infrastrukture mobilnosti in sprememb v vsakodnevnih mobilnih praksah.⁸

Vsaj še en vidik, ki ga velja omeniti, pa zadeva razmerja med oblikami transporta. Razvojni model občine Solčava skuša uveljavljati trajnostne mobilnosti, kar pomeni izboljšavo javnega prometa za domačine in turiste, umirjanje turističnih mobilnosti in »zelen« oblike mobilnosti (npr. kolesarjenje). To implicira spremembe v mobilnih praksah ter v upravljanju prostora, kamor spada tudi infrastruktura. V tem delu bi bilo pod konceptom infrastrukture zanimivo razmisliti tudi o tem, kako lokalno prebivalstvo razume tisto infrastrukturo, ki pa je članek ne obravnava: manj obljudene ceste do domačij, steze in pohodniške poti.⁹ Te so namreč v praksah gibanja tako domačinov kot turistov neločljivo povezane z »izgrajeno« infrastrukturo.

7 Michael Flamm in Vincent Kaufmann, 'Operationalising the Concept of Motility: A Qualitative Study.' *Mobilities*, let. 1, št. 2, 2006, str. 167–189.

8 Jennifer Kent, 'Still Feeling the Car – The Role of Comfort in Sustaining Private Car Use.' *Mobilities*, let. 10, št. 5, 2015, str. 726–747.

9 Jaka Repič, 'Gibanje kot prostorske prakse in ekonomske strategije na primeru družinskega sirarstva v Bohinju.' *Ars & humanitas*, let. 8, št. 1, 2014, str. 38–57.

DELOVANJE IN DEDOVANJE

Mladi in dediščina na Solčavskem – pogled domačinke

Janja Slapnik

Julija Zupan in Petra Goljevšček, avtorici osrednjega prispevka v tem sklopu, omenita, da besedo tradicija na Solčavskem povezujemo z družinsko tradicijo in z načinom dela, ki so ga opravljali naši stari starši, in s tem se strinjam. Nekako so nas naučili, kako gledati na stvari, ki so jih naši predniki naredili, in preko tega se je oblikovalo mnenje o besedi tradicija. Tudi zame je dediščina pomembna, saj vpliva na podobo kraja in menim, da zaradi zavedanja svoje dediščine kraj ohranja neko pristnost na vseh področjih. Tudi na naši kmetiji imamo stare objekte, ki bi jih bilo treba obnoviti. Če finančna sredstva ne bi bila problem, sem prepričana, da bi se objekti – kot je recimo stara hiša – obnovili in bi ohranili podobo, kot jo imajo sedaj. Menim namreč, da smo od staršev in starih staršev prejeli oziroma povzeli zavedanje, kaj dediščina sploh je, in vzpostavili spoštljiv odnos do dediščine. Konec koncev so to z lastnimi rokami zgradili naši predniki. S tem, da se običaji in vrednote prenašajo na mlajše preko dela, se strinjam. Menim, da se veliko premalo pogovarjamo v družinskih krogih in med generacijami in da zaradi tega prenos tradicije, običajev poteka preko dela.

Tudi tempo, ki se živi v Solčavi, nam nekako pride pod kožo in mine lahko več let ali desetletij, ko se človek sploh ne vpraša, ali je zadovoljen s tem, kar počne. Kot je povedal eden izmed sogovornikov: »Potem se pa navadiš.«

Drži tudi, da se na solčavskih kmetijah nekako pričakuje, da bo otrok obdržal kmetijo in bo potek svojega življenja usmeril v to področje. Če tega ne bo naredil eden izmed otrok, bo pa drugi. To, da bi v Solčavi kakšna kmetija ostala zapuščena ali se prodala ali spremenila delovanje ob tem, da ima dediče, se mi zdi, da je v našem kraju nesprejemljivo. Tega širšega prepričanja se poskušam otresti, saj menim, da lahko človeka zanima tudi kakšno področje, ki ni povezano s kmetijstvom. Zdi se mi, da smo mladi vrženi v določena pričakovanja kraja in ljudi, potrebnega pa je veliko truda in vztrajnosti, da izraziš svoje mnenje. Ni vedno najbolje in najbolj smiselno to, kar so počeli naši predniki. Glede stavbne dediščine pa mislim, da je

prav, da se ohranja v slogu tradicije. Kot so povedali tudi drugi sogovorniki, si nekako ne predstavljam, da bi kdo vnesel v naše okolje neko stavbo, ki bi bila izven našega načina gradnje; spremenila bi celoten pogled na kraj, in to v negativnem pomenu. V večini bi mladi radi obnovili stare stavbe, vendar se zaradi pomanjkanja finančnih sredstev stare hiše včasih podirajo.

Določenim stavbam se s časom spremeni tudi namembnost, predvsem zaradi turizma, menim pa, da smo mladi vzgojeni na način, da vemo, kaj lahko vnesemo v kraj in kaj res ne spada v Solčavo. Tudi zaradi tega zavedanja se podoba kraja ne spreminja v veliki meri. Glede turizma je v kraju še marsikaj, kar je neizkoriščeno in bi lahko predstavili tudi turistom. Vendar se pojavlja vprašanje, ali si tega sploh želimo. V poletnih mesecih je v Solčavi več turistov, kot je prebivalcev kraja. Je res smiselno, da se vse prilagaja turistom? Upam, da toliko dihamo s krajem, da se zavedamo, do katere meje je primerno iti in kje je tista ločnica, ko nekaj res ne spada v kraj.

Večina mladih se nas v kraj rada vrača in mislim, da lahko del zaslug za to pripišemo tudi dediščini in celotni dinamiki življenja, v kakršno so nas vzgojili starši.

Mladi, tradicija in dediščina na Solčavskem

Julija Zupan in Petra Goljevšček

Uvod

V tem poglavju se osredotočamo na pomen dediščine in z njo povezano vrednotenje preteklosti na Solčavskem. Natančneje nas zanima, kako danes mladi preteklost razumejo ter kakšen odnos imajo do stavbne dediščine in kulturne krajine. Skupnost je vedno vpeta v fizični in družbeni prostor ter ga skozi čas aktivno oblikuje, hkrati pa odnos med skupnostjo in prostorom vpliva na identifikacijske procese v skupnosti. Pri vrednotenju preteklosti in dediščine se pri mladih vzpostavljajo različni diskurzi, ki jih oblikujejo izkušnja bivanja in vsakdanje preživetvene prakse.

Dediščina in vrednotenje preteklosti

Institucionalno ohranjanje dediščine je moderen pojav, saj evropske družbe pred obdobjem humanizma izrazite zavesti o ohranjanju preteklosti kot vrednote niso poznale. Ljudje so npr. ohranjali telesne ostanke svetnikov in njihova oblačila, medtem ko so stare zgradbe večinoma porušili in jih nadomestili z novogradnjami. Kljub splošnemu občudovanju minule grške in rimske klasične dobe ostalin antičnih templjev niso ohranjali, temveč so jim ti služili kot vir gradbenega materiala za gradnjo novih arhitekturnih objektov.

Tudi na območju Slovenije lahko denimo na sakralnih objektih pod plastmi apnenih ometov najdemo marsikateri zanimiv antični arhitekturni element. Šele v obdobju renesanse so ohranjanju materialnih artefaktov preteklosti pripisali določen pomen, saj so se poskušali odvrniti od obdobja srednjega veka, tako da so začeli razlikovati med sedanostjo in preteklostjo. Od srednjega veka so se oddaljili z obujanjem klasične umetnosti, predvsem literature, kiparstva in arhitekture. Vendar v tem obdobju ohranjanje materialne preteklosti še zdaleč ni bilo institucionalizirano. Institucionalno varstvo dediščine se namreč pojavi šele v 20. stoletju.¹

1 Božidar Jezernik, 'Preteklost in dediščina.' V: Jože Hudales in Nataša Visočnik, ur. *Dediščina v očeh znanosti*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2005, str. 11–16.

V mednarodnem prostoru se tako velika sprememba na področju ohranjanja in zaščite kulturne dediščine šteje z ustanovitvijo organizacije Unesco leta 1946. V zadnji Unsecovi konvenciji iz leta 1972 je kulturna dediščina opredeljena takole:

»Spomenik, skupina stavb ali kraj zgodovinskega, estetskega, arheološkega, znanstvenega, etnološkega ali antropološkega pomena oziroma tisti ostanek, ki za širšo družbo pomeni vrednostno značilnost okolja.«²

Na Slovenskem ohranjanje kulturne dediščine sega že v čas Avstro-Ogrske, ko je država kulturne spomenike opredelila kot objekte, vredne ohranjanja. V začetku 20. stoletja so na Kranjskem ustanovili Deželni urad za spomeniško varstvo, po drugi svetovni vojni pa se delo spomeniškovarstvene stroke udejanji v ustanovitvi Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije z njegovimi območnimi enotami. Leta 1981 je bil sprejet prvi Zakon o naravni in kulturni dediščini, ki je podal okvire za konservatorsko delo in spomeniškovarstveno službo. Dediščina je v zakonu definirana takole:

»Naravna in kulturna dediščina /.../ nepremičnine, premičnine in njihove skupine, območja in posamezni deli narave, ki imajo za SR Slovenijo ali za njeno ožje območje kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost.«³

Zakon je torej uvedel razlikovanje med kulturno in naravno dediščino, pred tem so se v stroki uporabljali pojmi, kot so spomeniki, znamenitosti, izročilo in starine.⁴ Najnovejši nacionalni Zakon o varstvu kulturne dediščine iz leta 2008 določa načine varstva in ohranjanja dediščine, v prvem členu pa dediščino opredeljuje kot:

»Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas.«⁵

2 Jasna Fakin Bajec, *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Kraševci med tradicijo in sodobnimi izzivi*. Založba ZRC, Ljubljana 2011, str. 68.

3 Vito Hazler, 'Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem.' Neobjavljena doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Celje 1997, str. 91.

4 Fakin Bajec, n.d., str. 68.

5 Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg.

Na območju Solčavskega institucionalno varstvo kulturne dediščine določa Zakon o varstvu kulturne dediščine ter občinski dokumenti občine Mozirje. Zakon določa, da:

»registrirano dediščino sestavljajo: nepremična dediščina, ki ohranja nepremičnine ali njihove dele z vrednotami dediščine, vpisanimi v register dediščine, naselbinska dediščina, ki predstavlja nepremično dediščino, ki v naravi predstavlja mestno, trško ali vaško jedro, njegov del ali drugo območje poselitve, ter kulturna krajina, ki predstavlja nepremično dediščino, ki je odprt prostor z naravnimi in ustvarjenimi sestavinami, katerega strukturo, razvoj in uporabo pretežno določajo človekovi posegi in dejavnost.«⁶

V znanstvenem in tudi javnem diskurzu ima koncept dediščine več pomenov. V mednarodnih konvencijah, nacionalnih pravnih aktih, praksah varovanja spomeniškovarstvene stroke in promocije dediščine gre za razmerja med starim in novim, ki so hkrati gonilo modernizacije in konzervacije. Dediščina tako zajema *»sedanje preteklosti: razlagajo jo načini, kako družbe (in tudi posamezniki) dojemajo in ravnavajo s svojo preteklostjo, na kakšne načine«⁷* jo vrednotijo in reprezentirajo njene elemente, ki imajo v sedanjosti določen pomen za skupnosti. Dediščina je torej tisto, kar je ustvarjeno v *»procesu refleksije (v pomenu premisleka in odzivanja, zrcaljenja, odbleska) tradicije«* in ni nevtralna, saj lahko postane sredstvo političnih interesov, kot je denimo izgradnja nacionalne oziroma kulturne identitete. Dediščina kot institucionalizirana praksa ohranjanja preteklosti pa je lahko tudi eden izmed mehanizmov ekonomske in družbene rasti, denimo trženje dediščine v turizmu. Elemente tradicije lahko torej razumemo kot reprodukcijo družbenih praks skozi čas, medtem ko je kulturna dediščina reprezentacija teh praks (predvsem v kontekstu institucionalnega ohranjanja), obe pa sta lahko sredstvo razmerij moči in sta vezani na identifikacijske procese; tako na ravni države kot v lokalnih mikro skupnostih.⁸

Ko govorimo o vrednotenju in ohranjanju kulturne dediščine, bodisi snovne ali nesnovne, moramo imeti v mislih, da niso samo spomeniškovarstvene institucije, prostorski oziroma občinski dokumenti ter pravni akti tisti, ki dediščino določajo in jo ohranjajo. V proces ohranjanja dediščine so vpete tudi skupnosti, predvsem

6 Uradni list RS št. 16/08, 123/08, 8/11, 30/11 odl. US, 90/12, 111/13 in 32/16.

7 Ingrid Slavec Gradišnik, 'Tradicija v sodobnosti.' V: Saša Poljak Istenič, *Tradicija v sodobnosti: Janče – zeleni prag Ljubljane*. Založba ZRC, Ljubljana 2013a, str. 188.

8 Slavec Gradišnik, n.d., str. 187-189.

skozi reprodukcijo družbenih praks in vrednot, ki se prenašajo iz generacije v generacijo. Vrednotenje snovnih in nesnovnih elementov preteklosti pa znotraj skupnosti ni nekaj stalnega, substancialnega, temveč je skozi generacije vselej podvrženo procesom spreminjanja:

»Jaz imam problem s tem, da vsi mi, ki imamo afiniteto do starih stvari in tradicije, moramo tudi včasih stopiti korak nazaj in realno pogledati na stvari v kontekstu našega časa. Zdi se mi, da neko slepo varovanje vsega do onemoglosti v točno taki obliki kot smo dobili tudi ni vedno prav.«⁹

Vendar pa so nekatere družbene prakse, ki jih lahko razumemo kot temelj določene skupnosti in predstavljajo osrednjo vez identifikacijskih procesov, za preživetje skupnosti kot »celote« ključne. Proces ohranjanja stavbne dediščine in podobe kulturne krajine na Solčavskem je tako tesno povezano z njenim vrednotenjem in skupnostnimi praksami, ki segajo onkraj institucionalnih dediščinskih kategorij. Preplet vsakdanjih praks skupnosti, odnos do lastne preteklosti ter podobe stavbne dediščine in kulturne krajine z vidika domačinov zato razumemo skozi pojem tradicija, medtem ko z dediščino mislimo njene definicije in pojme, kot jih opredeljuje spomeniškovarstvena stroka. Tradicije v tem kontekstu ne razumemo kot nespremenljive kontinuitete načina življenja na Solčavskem, ampak kot vrednotenje določenih elementov preteklosti in družbenih praks, ki v skupnosti ustvarjajo identifikacijske procese.

Pri tem posebno pozornost posvečamo kategoriji mladih Solčavanov in Solčavank, saj nas zanima, kako mladi danes vrednotijo dediščino in preteklost solčavske skupnosti.

Mladi kot dediščinska skupnost

Mlade v splošnem in javnem diskurzu pogosto razumemo kot generacijsko kategorijo, ki je zaradi vpetosti v sodoben način življenja odtujena od vrednot in družbenih praks starejših generacij.¹⁰ Vendar ko govorimo o kategoriji mladih, jo moramo razumeti v specifičnem družbenem kontekstu, ki pomeni določen način življenja znotraj skupnosti. Sociologija kategorijo mladi denimo opredeljuje kot

9 Anja Jezernik Knavs, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.

10 Rudi Klanjšek in Andrej Naterer, 'Zdravje in dobro počutje.' V: Miran Lavrič in Tomaž Deželan, ur. *Mladina 2020: Položaj mladih v Sloveniji*. Univerza v Mariboru, Univerza v Ljubljani, Maribor in Ljubljana 2021, str. 205–208.

starostno skupino od 15 do 29 let. Podobna starostna kategorija, ki smo jo med terenskim delom na Solčavskem postavili kot izhodišče vrednotenja dediščine, vanjo pa umestili mlade od 17 do 29 let, se je v primeru solčavske skupnosti izkazala za vprašljivo. Menimo, da kategorije mladi ne definira zgolj opredelitev določene starostne skupine in z njo povezani prehodi v odraslost, ampak je treba razumeti, kako posamezniki to kategorijo in z njo povezane prakse znotraj skupnosti sploh razumejo. Ena izmed sodobnejših socioloških raziskav je nakazala, da danes lahko govorimo o konfliktu med generacijami, saj se zaradi individualizacije zmanjšuje pomen skupnosti, kar vpliva na odsotnost pomena medgeneracijskega sodelovanja, vrednote mladih pa naj bi bile povezane predvsem z osebnimi vrednotami, kot je denimo zmožnost svobode delovanja.¹¹ Na Solčavskem konflikta v odnosu mladih do starejše generacije nismo zaznali, saj se mladi s starejšo generacijo čutijo povezane, hkrati pa sebe razumejo kot nosilce nekaterih elementov »tradicionalnega« načina življenja. Ohranjanje družbenih praks, kot je denimo delo, vezano na kmetijske in gospodarske panoge, način preživljanja prostega časa, rokodelske veščine in drugi nesnovni elementi, mladim tako predstavljajo osrednje vrednote, s tem pa je povezan odnos do podobe stavbne dediščine in kulturne krajine. Solčavsko obsega območje varovanih kulturnih krajin Logarska dolina in Robanov kot, ki imata status krajinskega parka, ter območja Podolševa in Matkov kot. Območje Robanov kot je pridobilo status krajinskega parka leta 1950, leta 1987 pa je na pobudo domačinov krajinski park postal še območje Logarske doline. Slednji primer ponazarja, da ima podoba kulturne krajine, vključno s stavbno dediščino, za domačine pomen, ki je povezan s specifičnim načinom življenja, torej z njihovo uporabo (kulturne) krajine oziroma interakcije z njo. Tako odnos do kulturne dediščine, kot jo opredeljuje spomeniškovarstvena stroka, kot nekatere družbene prakse, ki jih (lahko) razumemo kot tradicionalne, se na Solčavskem danes prenašajo tudi na mlajše generacije. Dediščina je torej zaznana kot vrednota in predstavlja pomemben konstitutivni element skupnosti. Solčavsko skupnost lahko razumemo kot »dediščinsko skupnost«, kot jo opredeljuje konvencija iz Fara. Ta jo v 2. členu definira kot skupnost, ki jo »sestavljajo ljudje, ki cenijo posamezne vidike kulturne dediščine ter jih želijo z delovanjem ohranjati in prenašati prihodnjim rodovom«.¹²

11 Tomaž Deželan, Mitja Sarđoć in Katja Nacevski, 'Politična participacija in družbena angažiranost.' V: Miran Lavrić in Tomaž Deželan, ur. *Mladina 2020: Položaj mladih v Sloveniji*. Univerza v Mariboru, Univerza v Ljubljani, Maribor in Ljubljana 2021, str. 215–217.

12 Zvezda Delak Koželj, 'Dediščinske skupnosti in ohranjanje kulturne dediščine.' *Glasnik SED* 53, št. 1–2, 2013, str. 42.

Ohranjanje elementov preteklosti na Solčavskem je proces, ki ga pri mladih zaznamujejo prepletajoči se diskurzi, ki so tesno povezani z izkušnjo bivanja in posameznikovo vpetostjo v družbene prakse, s čimer je povezano tudi vrednotenje stavbne dediščine in kulturne krajine. Eden izmed diskurzov se navezuje na izbiro tistih elementov preteklosti, ki so za identifikacijske procese mladih pomembni, saj jih razumejo kot del ohranjanja skupnosti kot »celote«. Drugi diskurz zajema refleksijo preteklosti oziroma njeno predruženje in pomeni ustvarjanje dialoga s sedanostjo. Tretji diskurz pa se odraža v ustvarjanju Drugega, pri čemer lahko določeni elementi »ogrozijo« način življenja v skupnosti. Pri slednjem gre za to, da mladi Solčavani in Solčavanke opredeljujejo še eno »kategorijo« mladih (tj. mlajših od njih), to so tisti, ki naj bi znotraj skupnosti delovali drugače, kot posamezniki pričakujejo.

Izbira elementov preteklosti

Ohranjanje stavbne dediščine in kulturne krajine, ki mladim Solčavanom in Solčavankam predstavlja vrednoto, je povezano z njihovo vpetostjo v družbene prakse, ki se prenašajo iz generacije v generacijo in mladim predstavljajo pripadnost skupnosti. V tem kontekstu gre za navado skupnosti (npr. določene rokodelske veččine, ki se ohranjajo znotraj družine) ali dejavnost, ki se prenaša na mlajše generacije v skupnosti (npr. delo v kmetijskih in gozdarskih panogah). V vsakdanjem govoru se ob pojmu tradicija uporabljajo številni izrazi, ki opisujejo specifične družbene pojave neke skupnosti (navade, dejavnosti, predmete): izročilo, avtentično, prvinsko, preteklost ter besedne zveze »kot so nekoč«, »kot v starih časih« ipd. Z ohranjanjem nekaterih elementov preteklosti si mladi osmišljajo sedanost, to pa izhaja iz izkušnje bivanja na domačiji, ki jo sooblikuje življenje s starejšo generacijo:¹³

»Zelo dost mi pomeni, ker sem zmeri odrašču, kk nej ti rečem, z dost starejšimi a ne in so mi vsi, že od malih nog to dali v glavo, da se mormo s tem ukvarjat, da mormo obranjat stare običaje, pa da more bit tak, ko je a ne, da ne bi šli zdej v neko smer, ko res ni primerna za naše kraje. Mi smo pač fokusirani na živinorejo in na gozdarstvo. /.../

13 Saša Poljak Istenič, *Tradicija v sodobnosti: Janče – zeleni prag Ljubljane*. Založba ZRC, Ljubljana 2013a, str. 93–95.

Mi smo pač taka kmetija, ko ne vem, ne spodobi se za v tiste brege, da bi neki no-vega šli delat, ker ne paše to noter, nisem bil niti učen, tak da bi mi blo to vsēč al pa me zanimalo kej takega pa me tut ne. Tut če bi imel možnost, ne bi šel v neke nove tehnike pa to, tko kot je zdej preveč že tega. In sem res bolj za stare stvari. Vsēč mi je staro, tko ti bom reku.»¹⁴

Izbira določenih elementov preteklosti se mladim kaže smiselna zato, ker je del zgodovine skupnosti, v kateri bivajo. Zgodovine, ki jo lahko razumemo kot aktivno prisotnost preteklosti, posameznik ne razume zavestno, ampak se preko njegove vpetosti v družbene prakse in vedenjske vzorce skupnosti te posamezniku kažejo kot naravne. Prakse torej usmerjajo posameznikov način delovanja, mišljenja in z njimi povezane vrednote. Večina naših mladih sogovornikov in sogovornic je močno vpeta v delo v kmetijskih in gozdarskih panogah, saj sta ti za nekatere kmetije glavni vir preživetja, zato mladim vpetost v delo predstavlja osrednjo vrednoto.

»Da bi ravno pogrešal, ravno ne, ampak nisem navajen mesta, vaju sem doma dost delat. Brez dela je dolgčas. /.../ Ko sem bil majhen, mi je šlo preveč dela na živce, potem se pa navadiš. /.../ Smo delali skoz. /.../ Najraje sem pomagal stari mami. /.../ Na vrtu ali pa v štali, hranit kokoši, zajce.»¹⁵

Iz besed sogovornika lahko razberemo, da je družbena praksa, kot je delo v skupnosti, prisotna preko ohranjanja gozdarskih in kmetijskih panog znotraj družinske posesti, pri čemer delo na kmetiji ali v gozdu predstavlja vsakdanjik.

Večina mladih sogovornikov in sogovornic je na različne načine vpeta v kmetijske in gozdarske panoge, ki predstavljajo kontinuiteto s preteklostjo, hkrati pa to pomeni tudi ohranjanje družinskega premoženja. Temeljno središče prebivalcev kmetij na Solčavskem je njihova lastna domačija.¹⁶ Kmečko samooskrbno gospodarstvo temelji na lastnini zemlje in *»njeg ustreznemu številu za delo sposobne delovne sile»*.¹⁷

14 Jure Vrečko, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

15 Rene Kokovnik, intervju, Podolševa, 24. 9. 2021.

16 Petra Goljevšček, Pia Krampl in Marko Senčar Mrdaković, 'Ustvarjanje središč na obrobju.' V: Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021, str. 37–59.

17 Duška Knežević Hočvar in Majda Črnič Istenič, *Dom in delo na kmetijah: raziskava odnosov med generacijami in spoloma*. Založba ZRC, Ljubljana 2010, str. 67.

»Pri nas je kmetija k sreči tako velika, da ne rabiš v službo hoditi, lahko brez težav s tem živiš, tudi petčlanska družina. Moraš pa veliko vedeti in imaš manj kot pol leta časa, da si priskrbiš denar za vso zimo, ki traja od oktobra do aprila, maja. To so mrtvi meseci, ko ne moreš nič delati. V bistvu se tukaj vsi preživljajo z gozdom. To je pa čas, ko ne moreš nič uživati.«¹⁸

Interakcija skupnosti s prostorom je časovni proces, znotraj katerega je zgodovinska izkušnja ali, bolje rečeno, socialni spomin skupnosti.¹⁹ Preko interakcije je bil prostor socializiran in posledično je krajina postala nosilec pomena.

Kulturno krajino Zakon o varstvu kulturne dediščine opredeljuje kot »nepremično dediščino, ki je odprt prostor z naravnimi in ustvarjenimi sestavinami, katerega strukturo, razvoj in uporabo pretežno določajo človekovi posegi in dejavnost.«²⁰ Zakon razmejuje družbene in fizične aspekte, vendar zanemara simbolno vrednost kulturne krajine. V mislih moramo imeti, da je ta prostor s simbolnim pomenom, pri čemer se identifikacijski procesi skupnosti ne navezujejo na prostor sam po sebi, ampak na same predstave o prostoru.

Fotografija 1: Staro gospodarsko poslopje na Logarjevi kmetiji, slikano z zadnje strani. Tina Krašovic, Logarska dolina, 24. 9. 2020.

18 Eva Suhodolnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

19 Borut Brumen, 'Time, Space, and Social Construction of Identity.' V: Bojan Baskar, Borut Brumen, ur. *Mediterranean Ethnological Summer School, Piran, Pirano, Slovenia 1996. Vol. 2.* Inštitut za multikulturne raziskave, Ljubljana 1998, str. 71.

20 Uradni list RS št. 16/08, 123/08, 8/11, 30/11 odl. US, 90/12, 111/13 in 32/16.

Stavbno dediščino kmetij sestavljajo bivanjske enote z elementi, kot je denimo strešna kritina, prekrita s skodlami, in gospodarska poslopja, kot so hlev, žage in kašče. Gre za značilne arhitekturne elemente na Solčavskem, ki pa se ohranjajo tudi zato, ker domačini njihovi podobi pripisujejo vrednost oz. ker jih razumejo kot svojo dediščino:

»Hlev bi pa renoviral ali pa bi ga prestavil. Spodaj se že podira. /.../ Zunaj bi izgledal tako kot zdej, noter pa bi bilo malo bolj moderno.«²¹

Večina mladih sogovornikov in sogovornic s kmetij meni, da je podobo kulturne krajine in stavbne dediščine treba ohranjati v »slogu preteklosti«. Ena izmed sogovornic na vprašanje, na kakšen način bi obnovila kmetijo, če bi imela neomejena finančna sredstva, odgovarja:

»Jaz bi staro hišo definitivno obnovila, zaradi tega, ker je ne bi podrļa. Zato ker sama po sebi ima res dušo. In pač /.../ pač jaz bi pustila izgled, točno tak, kakršen je /.../ samo na vrhu, da bi naredila kaka dva apartmaja, v točno takšnem stilu, spodaj pa bi imela ogleda. Točno tako, kot je, ne bi dosti spreminjala, bi samo obnovila.«²²

Fotografija 2: Tabla za Društvo carving team Logarska dolina. Pia Krampļ, Solčava, 24. 9. 2021.

21 Rene Kokovnik, intervju, Podolševa, 24. 9. 2021.

22 Maja Vesel, intervju, Solčava, 26. 9. 2021

Ohranjanje »tradicionalne« podobe stavbne dediščine je povezano tudi z razumevanjem avtentičnosti materialov, ki so značilni za območje Solčavskega. Naravne danosti v krajini, denimo les, ki je v preteklosti predstavljal vir gradbenega materiala, nimajo zgolj uporabne funkcije, ampak predstavljajo določeno estetsko vrednost, ki jo sogovorniki in sogovornice razumejo kot »tradicionalno gradnjo«:

»Meni se zdi, da je starih stavb precej. Vemo, da je sanacija stare stavbe zelo draga, ampak se mi zdi, da bi bilo treba stare stavbe ohranjanjati in jih nekako držati v svojem duhu. /.../ Jaz dam vse na les, na naš pesek, ki ga imamo ogromno. Naše ledeniške doline ga nanese čuda, vsak mesec, ne vsako leto. In se mi zdi, da bi morali iz tega graditi. /.../ Tako, kot je včasih bilo. S tem da je nekaj že treba zabetonirati, ker imamo močne vetrove, ne sme pa to izstopati. Asfalt je pa spet, strme makadamske ceste je zelo težko vzdževati. Zato pa bi bil asfalt za strme ceste najbolj primeren, ker je stvar rešena.«²³

Mladi med preteklostjo in sedanjostjo

Mladi Solčavani in Solčavanke se pri razumevanju stavbne dediščine velikokrat naslanjajo na lastne potrebe v sedanjosti, s tem pa se spreminja tudi njihov pogled na vsakdanje prakse preteklih generacij. Sčasoma se torej razumevanje dediščine spreminja, pogosto glede na uporabnost in praktičnost nekega objekta v sedanjosti. Ohranjanje elementov preteklosti je hkrati proces ohranjanja kontinuitete neke skupnosti in je vedno podvržen procesom spreminjanja, saj se na novo opredeljuje, modernizira in prevzema inovacije.²⁴ Če govorimo o ohranjanju gospodarskih objektov na kmetijah, je po mnenju nekaterih domačinov stavbe smiselno prenoviti v primerih, ko se kmetija pretežno še preživlja s kmetijstvom:

»Pa k gledam, kolk je to dela, če nimaš ti realno subvencij uzadi, se ti sploh ne splača to delati. Tk da ja. Všeč mi je, da se je kašča ohranila al pa kakšne take stvari je super, sam če ti pa res propada pa če nimaš za kej met, je pa to logično.«²⁵

Tam, kjer kmetijske panoge niso več glavni vir preživetja, se pri vrednotenju tradicije pojavijo drugačni razmisleki o preteklosti, saj refleksija pogosto izhaja iz

23 Andraž Levart Grudnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

24 Poljak Istenič, n. d., str. 96.

25 Maja Vesel, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

potrebe po iskanju preživetvenih praks v sedanjosti in ena izmed teh praks je na Solčavskem turizem. Kot eno izmed prelomnih točk v zgodovini formiranja solčavske skupnosti na področju turističnih dejavnosti lahko omenimo ustanovitev Podjetja Logarska dolina d. o. o., leta 1992. S podjetjem so domačini načrtno želeli vplivati na delovanje, vzdrževanje in razvoj zavarovanega krajinskega parka. Razvoj turizma znotraj podjetja se je osredotočil na potrebe domačinov in širše družbe, v skladu s katerimi so sprejeli prve dolgoročne razvojne strategije in srednjeročne načrte turističnega razvoja Solčavskega.²⁶ V prvih strategijah je poudarjeno, da mora biti lokalno prebivalstvo nosilec razvoja.

»[S] svojo tradicijo bivanja in delovanja. Bodoči gospodarski razvoj temelji na ohranjanju neokrnjene (divje) narave, tradicionalnem gozdarstvu in kmetijstvu, ki se iz nekdanjega ekonomskega temelja vedno bolj spreminjata v ohranjalca izjemne kulturne krajine za ekoturizem.«²⁷

Fotografija 3: Pogled s terase hotela Plesnik na Logarsko dolino. Pia Krامل, Logarska dolina, 23. 9. 2021.

26 Avgust Lenar, 'Naravi prijazen in domačinom koristen razvoj turizma.' V: Blaž Bajič, Ana Svetel, Veronika Zavrtnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021, str. 136.

27 Lenar, n.d., str. 136.

Turistični diskurz ima torej od devetdesetih let 20. stoletja prek razvojnih turističnih strategij poseben vpliv na oblikovanje odnosov na Solčavskem in posledično tudi na razumevanje podobe samega prostora. Turizem je poleg živinoreje in gozdarstva ena izmed najpomembnejših gospodarskih panog na Solčavskem:

»Tud, mislim ne vem, verjetno. [premor] Mislim, mi se itak trudimo, da obranjamo to kar imamo. Zdaj je pa, turizma je že skoraj preveč. Zadnja leta je pa ... Tak za vikend, ko prideš, te že odvraca. Sam sej to je pa povsod. To je treba zdaj neke, da se to omeji, pa vsi ti avti, pa vse.«²⁸

Mladi sogovornik turizem razume kot vir prihodka, hkrati pa opozarja na izzive, s katerimi se skupnost sooča pri množičnem obisku enodnevnih izletnikov in turistov. Domačini v interakciji s turisti živijo in interpretirajo svoj prostor, poleg tega pa se neprenehoma bojujejo za ureditev prometne in komunalne infrastrukture ter za (vz)postavljanje fizičnih in simbolnih meja, ki bi prostor domačinov ločile od prostora, namenjenega turistom.²⁹

Želja po postavljanju meja je predvsem želja po ohranitvi in varovanju ključnih elementov, ki domačine povezujejo s preteklostjo in tradicijo lastnega prostora ter določenega načina življenja. Prek turističnega diskurza globalni svet vstopa v identifikacijske procese dediščinske skupnosti ter tako vpliva na samo interpretacijo tradicije:

»Ravno o tem sem razmišljal. Veliko bi se dalo narediti. Nekatere stvari ohraniti in ob enem narediti nekaj modernega. Lahko bi tudi turistom, ki pridejo iz nekih velemest, pokazali košnjo ali kaj podobnega. Naši tukaj pa ne vidijo teh priložnosti, ne razmišljajo. Mislijo si: ‚Šel bom delat v fabriko ali gozd‘ in je to to. Da se tudi drugače živeti. Jaz bi rad, da se stvari malo premaknejo, da se začne kaj dogajati.«³⁰

Sogovornik v interakciji s turizmom reflektira tradicionalne kmetijske prakse obdelovanja zemlje ter razmišlja, kako bi lahko turistom ponudili izkušnjo, ki bi jih približala vsakdanjemu življenju Solčavana. Določen način dela oz. v zgornjem

28 Matija Vavdi, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

29 Žiga Korbar, Tina Krašovic in Lina Troha, „Naš namen ni, da bi čisto vse pokazali. Turizem na Solčavskem.“ V: Blaž Bajič, Ana Svetel, Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021, str. 111–135.

30 Jaka Breznik, intervju, Luče, 24. 9. 2021.

primeru košnja ni več zgolj tradicionalna praksa in kontinuiteta dela s preteklostjo, ampak postaja »zamrznjen« element iz preteklosti, ki ga je treba reflektirati v skladu z domačinskimi in turističnimi potrebami sedanjosti.

Sodobni turisti iščejo ponudbo in vsebine, ki jim pričarajo pretekle dosežke prek občutkov domačnosti, pristnosti, edinstvenosti in nostalgije. Naštete značilnosti so inherentne konceptu dediščine. Ta temelji na poustvarjanju historičnih elementov in je sodobna oblika kulturne produkcije, saj samemu turizmu dodaja novo vsebino, ki je prepletena z vrednotami domačnosti, preteklosti in različnosti. Dediščina, kot jo razumejo domačini, in turizem skupaj ustvarjata turistično destinacijo, tako ima torej dediščina, poleg identifikacijskega, tudi ekonomski in komercialni pomen.³¹

Odnos mladih do preloma s preteklostjo in ustvarjanje Drugega

V diskurzu o preteklosti se pojavlja tudi antagonizem v odnosu do mlajše generacije, v katerem so med pogovori mladi Solčavani in Solčavanke vzpostavili kategorijo »drugih« mladih. Eden izmed elementov, ki lahko »ogrozi« vsakdanji način življenja, se torej odraža v ustvarjanju »Drugega« in se navezuje na mlajše generacije znotraj solčavske skupnosti, ki so zaradi sodobnega načina življenja podvržene digitalizaciji in z njo povezanimi procesi, v katerih posameznik deluje. Čeprav je danes digitalizacija neizogiben proces, ki se ga zavedajo tudi mladi Solčavani in Solčavanke, saj so prav tako sami z uporabo digitalnih tehnologij temu procesu podvrženi, menijo, da je digitalne tehnologije do neke mere treba omejiti:

»Samo lej spet je to, ni bilo telefonov, ni bilo računalnikov, ni bilo nič, zdej vse to ima folk polno tega, in mogoče, že mi, če bi takrat imeli takrat računalnike, telefone uno tretje, vprašanje, če bi do tega sploh prišlo, a ne, če bi ...«³²

V kontekstu razumevanja tradicije gre za diskurz, pri katerem *»modernizacija grozi tradiciji kot reprezentaciji skupnosti«*, hkrati pa *»občutek izgube postane projekcija depriviranega in odtujenega sebe«*.³³ Pri tem gre za ustvarjeno nostalgijo, s katero posamezniki ustvarjajo zamišljeno podobo preteklosti in skupnostnih praks, ta pa jim pomaga razumeti sedanjost in ustvarjati strategije načina življenja v

31 Fakin Bajec, n. d., str. 217.

32 Gregor Preprotnik, intervju, Solčava, 27. 9. 2021.

33 Poljak Istenič, n. d., str. 103.

prihodnosti.³⁴ Hkrati je treba razumeti, da zamišljanje elementov preteklosti, ki ustvarjajo (navidezno) podobo skupnosti kot celote, ni zgolj nostalgija po izgubljenih časih, ampak pomeni tudi ohranjanje materialne kontinuitete načina življenja. Na Solčavskem je to povezano z ohranjanjem dela v kmetijskih in gozdarskih panogah ter v turizmu, saj delo predstavlja osrednji konstitutivni element skupnosti, ki je neločljivo povezan z vrednotenjem podobe stavbne dediščine in kulturne krajine:

»Ha, kaj pa jaz vem. Ja pa ne. Po eni strani nas je tudi tehnologija zasvojila, da bi imela vsak ta drugi ravno streho pa pametne hiše pa vse pametno. Pa pametno se mi zdi, da ne paše sem in sem sam zelo proti temu.«³⁵

Prostorov, arhitekturnih objektov in krajin, ki imajo status dediščine, ne definira zgolj njihova materialnost, kot jo opredeljuje stroka, ampak je dediščina v perspektivi neke skupnosti proces, ki se odvija skozi interakcijo med materialnostjo in akterji, ki jo upravljajo oziroma tam bivajo. Materialnost objektov in krajin je za te procese sicer osrednjega pomena, ne zajema pa vse kompleksnosti dediščine. To lahko razumemo kot zgodovinski proces skupnosti, ki se odvija skozi spominjanje preteklosti ter družbene prakse, ki skupnost ohranjajo.³⁶

Zaključek

Podoba stavbne dediščine in kulturne krajine mladim na Solčavskem predstavlja osrednjo vrednoto skupnosti, ki se konstituira skozi vpetost v družbene prakse in način življenja, ki sega onkraj dediščinskih kategorij. Govorimo torej o dediščinski skupnosti, ki ceni posamezne elemente kulturne dediščine, v tem kontekstu pa mladi sebe razumejo kot nosilce solčavskega načina življenja. V njihovi refleksiji preteklosti in »tradicionalnega« načina življenja gre za prepletajoče se diskurze: najprej za izbiro tistih elementov, ki pri mladih igrajo pomembno vlogo v ustvarjanju identifikacijskih procesov in jih razumejo kot nujne za ohranjanje kontinuitete skupnosti, v drugi vrsti gre za razumevanje tradicije kot spreminjajočega se procesa, pri čemer Solčavani in Solčavanke elemente preteklosti preoblikujejo glede na potrebe sedanjosti, v tretji vrsti pa govorimo o ustvarjanju »Drugega«, v katerem se

34 Poljak Istenič, n. d., str. 103.

35 Andraž Levart Grudnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

36 Laurajane Smith, *Uses of heritage*. Routledge, London in New York 2006, str. 46.

skupnost konstituira skozi tisto, kar »tradicija« in »dediščina« nista. Skozi generacije so domačini z izkušnjo bivanja v skupnosti razvili specifičen odnos do dediščine, ki jo prepoznavajo kot vrednoto. Gre torej za identifikacijski proces, v katerem skozi »prizadevanje po prenosu posebnih vidikov kulturne dediščine postane posameznik v interakciji z drugimi del skupnosti«. ³⁷

Ohranjanje kulturne dediščine na Solčavskem se torej ne odvija zgolj skozi spomeniškovarstvene institucije in prostorske dokumente, ampak k njenemu ohranjanju aktivno pripomore tudi sama solčavska skupnost.

37 Delak Koželj, n. d., str. 44.

Življenje mladih na kmetiji kot izhodišče za raziskovanje dediščinskih diskurzov

Mateja Slovenec Grasselli

Ob prebiranju prispevka *Mladi, tradicija in dediščina na Solčavskem* avtoric Julije Zupan in Petre Goljevšček sta se mi porodili dve raziskovalni vprašanji – kdo so mladi na družinskih kmetijah in kakšen vpliv bi lahko imel nasledstveni proces na njihov odnos do dediščine prostora, v katerem delujejo. Besedilo poskuša prek kategorizacije mladih in terenskih izjav sogovornikov in sogovornic, ki sta jih v prispevku podali avtorici, odgovoriti na zastavljeni vprašanji. Poleg tega ponuja nekaj etnografskih izhodišč¹ za sočasno raziskovanje dediščinskih diskurzov in nasledstvenega procesa, ki se odvija zgolj na nekaterih družinskih kmetijah.

Avtorici sta se osredotočili na mlade, katerih življenje naj bi bilo na različne načine povezano s kmetijsko in gozdarsko panogo. Na Solčavskem, kot tudi drugod po Sloveniji, kmetijska dejavnost temelji na družinskih kmetijah.^{2,3} Moje terenske izkušnje in izkušnje sodelavcev kažejo, da družinsko kmetovanje in z njim povezani nasledstveni proces, večgeneracijsko sobivanje, investicijska in zdravstvena tveganja, vremenske in druge negotovosti⁴ ustvarjajo specifično kompleksnost življenjskih situacij ter odnosa mladih in drugih družinskih članov do medgeneracijskega sožitja, dela, kmetije in verjetno tudi do drugih dediščinskih elementov, povezanih s kmetijstvom. Mladi z družinskih kmetij se tako kažejo kot zelo heterogena

-
- 1 Izhodišča in opisi načina življenja mladih na kmetiji so osnovani na mojem terenskem raziskovanju nasledstva, medgeneracijskega sobivanja in sodelovalne kulture na družinskih kmetijah po Sloveniji.
 - 2 »Po statističnih podatkih sta bili 1. junija 2016 v Sloveniji 69.902 kmetijski gospodarstvi. Od tega je bilo 231 kmetijskih podjetij, drugo pa so bile družinske kmetije (69.671).« Statistični urad Republike Slovenije, 'V Sloveniji smo v 2016 imeli 69.902 kmetijski gospodarstvi ali 3,4 % manj kot v 2013.' Spletni vir: <https://www.stat.si/statweb/News/Index/6742> (pregledano: 15. 7. 2022).
 - 3 Družinske kmetije v Sloveniji pogosto zajemajo tudi gozdno posest in ukvarjanje s pridobivanjem lesa. Za več statističnih in drugih podatkov o gospodarjenju z gozdovi na družinskih kmetijah glej Marko Medved, 'Pridobivanje lesa na družinskih kmetijah v Sloveniji.' *Gozdarski vestnik*, let. 67, št. 2, 2010, str. 83–94.
 - 4 Tveganja in negotovosti na slovenskih družinskih kmetijah je preučevala Duška Knežević Hočevar. Glej Duška Knežević Hočevar, »Kdor ne tvega, ni kmet!«: K antropologiji tveganja in negotovosti.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 55, št. 3/4, 2015, str. 61–69.

skupina, ki je ne predstavljajo zgolj otroci, večči kmetijskega dela, ali posamezniki, navadno moškega spola, ki naj bi bili redno vpeti v delo zaradi upravljanja ali postopnega prevzema kmetije.

Mladi, ki odraščajo in delajo na kmetiji in ki sem jih spoznala, imajo mnogotere interese in znanja. Z vidika kmetijskega znanja sicer gre za razmeroma homogeno skupino, saj so prek (starih) staršev, vrstnikov in drugih socializirani v kmetijski poklic. Vloge in statusi najmlajših družinskih članov kmečke družine pa se sčasoma vedno bolj diferencirajo.

Mlade na kmetiji v veliki meri predstavljajo odraščajoči ali odrasli sorojenci (bodočih) mladih prevzemnikov. Večina jih je na kmetiji vsaj občasno aktivna. Nekateri se specializirajo za določeno delo, na primer trženje, prodajo, turizem in druge dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Marsikateri pomagajo (le) ob delovnih višjih. Večina sorojencev sčasoma zapusti domačo kmetijo ter se odseli v iste ali druge podeželske in mestne predele. Določeni se na kmetijo poročijo in so z dejavnostjo še naprej vsakodnevno povezani. Med sestrami ali brati so tudi taki, ki so si želeli prevzeti kmetijo, a je prednost pri izboru za dedovanje in upravljanje kmetije dobil sorojenec, pri čemer so lahko pomembno vlogo odigrali spol, starost, znanja in interesi sorojencev in predstavnikov starejših generacij. Izkušnje s terena kažejo, da je nasledstvo kompleksen proces in da se vse generacije kmetov soočajo z bremenom nadaljevanja in nadgrajevanja zapuščine svojih prednikov.

Med mlade na kmetiji se lahko šteje tudi posameznike, ki so v družino vstopili prek partnerske zveze. Ta skupina mladih je še bolj raznolika od skupine sorojencev, saj so njeni predstavniki odraščali v različnih okoljih, z drugačno delovno etiko ter odnosom do družinske, naravne in kulturne dediščine, povezane s posameznim kmetijskim gospodarstvom.

Kratek opis življenja mladih na kmetijah nakazuje, da so mladi tekom nasledstvenega procesa in po njem postavljeni v različne vloge in pred neenake izzive, kar bi lahko vplivalo na njihov odnos do dediščine prostora, v katerem so odraščali oziroma v katerem bivajo in delajo.

Avtorici sta kategorijo mladih v teoretskem izhodišču opredelili s starostnim razponom od 17 do 29 let. V prispevku sta kasneje ugotavljali, da je starostni razpon bolj kot trdno definirana uporaben kot spremenljiva emska kategorija. Kljub temu se zdi kvantitativna kategorizacija zanimiva za proučevanje in opredeljevanje generacij.

Mladi, predvsem (bodoči) prevzemniki, ki delajo na kmetiji, se glede na besede mojih sogovornikov in sogovornic neredko soočajo z družinskimi in družbenimi pričakovanji potomstva zaradi nadaljevanja rodbinske gospodarske dejavnosti in dokazovanja starejši generaciji, da so pripravljene ostati in delati na kmetiji za preživetje družine. Iz tega izhaja, da so tako imenovani mladi na kmetiji nemalokrat pripadniki srednje generacije, ki jo generacijske teorije opredeljujejo tudi kot drugo, odraslo, starševsko ali zaposleno generacijo.⁵ Mladi v srednjo generacijo pogosto ne spadajo zgolj po številu generacij na kmetiji, ampak tudi starostno in zaposlitveno, saj se prenos lastništva in upravljanja kmetij odvijajo razmeroma pozno. Leta 2016 je bila povprečna starost gospodarja na kmetiji 57 let, upravičenci do pomoči za zagon dejavnosti za mlade kmete iz Programa razvoja podeželja pa so lahko posamezniki, stari od 18 do vključno 40 let.⁶ To kaže, da bi morali raziskovalci, ki se ukvarjajo s proučevanjem življenja mladih na družinskih kmetijah, razmisliti tudi o opredelitvi in obravnavi starostnih in drugovrstnih kategorij, ki se običajno pripisujejo srednji generaciji.

Nadalje sta avtorici pri kategorizaciji mladih poudarili trenja med generacijami zaradi različnega načina življenja. Čeprav na terenu konfliktov med generacijami nista zaznali, predstavljeni dediščinski diskurz mladih kaže na možnost medgeneracijskih napetosti pri ohranjanju naravne in kulturne dediščine ter njene reprezentacije.

Kot je moč razbrati iz izjav mladih, s katerimi sta opravili pogovor, mladi z družinskih kmetij na eni strani poudarjajo pomen ohranjanja stavbne dediščine v prvotni obliki, na drugi strani pa odmike od tega. Večina sogovornikov in sogovornic je namreč o dediščinskih elementih govorila z dveh vidikov – zunanost so obravnavali kot statično, notranost oziroma vsebinsko komponento pa so si predstavljali kot nekaj spremenljivega. Njihove izjave bi bilo zanimivo postaviti v kontekst nasledstvenega procesa, saj se, glede na moje terensko raziskovanje, podobna miselnost mladih pojavlja tudi pri njihovih predstavah o prevzemu in upravljanju kmetijskega gospodarstva. Poudariti je treba tudi, da so spremenljivost v izjavah vezali na svojo tvornost.

5 Ksenija Ramovš, 'Medgeneracijsko sožitje in solidarnost.' *Kakovostna starost*, let. 16. št. 4, 2013, str. 3–33.

6 Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 'Strateški načrt Skupne kmetijske politike 2023–2027: Specifični cilj 7: Privabljanje mladih kmetov in spodbujanje razvoja podjetij na podeželju.' Spletni vir: https://skp.si/wp-content/uploads/2021/12/Priloga-II_SC_7_Analiza-stanja_SWOT_20.12.2021.pdf (pregledano: 10. 8. 2022).

Mladi s kmetij, s katerimi sem se pogovarjala, si običajno želijo nadaljevati družinsko dejavnost, hkrati pa hočejo pustiti svoj pečat, na primer predrugačiti določene tehnološke postopke, način dela na kmetiji, uvesti nove dopolnilne dejavnosti ali ne nazadnje delno spremeniti stavbno dediščino, kot sta ugotavljali tudi avtorici. Za uveljavljanje svojih idej na kmetiji, kar je ključno za odločitev posameznika za prevzem kmetije, so zelo pomembni dobri medgeneracijski odnosi in ekonomska kondicija kmetije ter pravočasno vključevanje bodočega naslednika v upravljalvske procese, kot je pokazala raziskava nasledstva na Gorenjskem, Notranjskem in Dolenjskem.⁷ Za kmetijsko panogo je značilna počasnost strukturnih sprememb in tudi zato mladi potrebujejo finančno, delovno in moralno podporo starejše generacije ter čas za uresničevanje vizij. Marsikateri mladi se srečujejo s počasno, prepozno ali zaustavljeno predajo kmetije, saj starejša generacija iz raznovrstnih razlogov in predstavljenemu rodu ni pripravljena predati družinske kmetije oziroma prepustiti svojega »življenjskega dela«, kot radi rečejo mladi kmetje na terenu.

Iz zapisanega lahko zaključimo, da so potencialnosti, ki jih mladi vidijo v stavbni dediščini in drugih sestavinah kmetijskega gospodarstva, bistvene za njihove identifikacijske procese, odločitve glede življenja in delovanja na kmetiji ter odnos do dediščine prostora. Ključno pa je tudi, da potencialnosti, vsaj delno, uresničijo oziroma imajo občutek, da bi jih lahko dosegli.

Prispevek je pokazal, da nasledstveni proces in odnosi med generacijami v veliki meri diferencirajo in določajo življenjski tok mladih in njihov pogled na svet. Nadaljnje proučevanje dediščinskih diskurzov v okvirih družinskega kmetovanja na Solčavskem bi bilo zato dobro postaviti v kontekst nasledstva, v terensko raziskovanje pa vključiti in v njem soočiti vse generacije, ki sobivajo na družinskih kmetijah in ustvarjajo dediščino prostora oziroma so to skupaj počele v preteklosti.

7 Mateja Slovenc, 'Strategije družinskih kmetij v Sloveniji.' Neobjavljeno magistrsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2017.

NARODNOZABAVNI ROCK – IN BLACK METAL

O Mrtvi Goši

Davorin Lenko

Z bobnarjem Danijem Robnikom sva ustanovila Mrtvo Gošo (solčavsko za Mrtvi Gozd) okoli leta 2005. Oba sva bila skrajno navdušena nad skandinavskim black metalom, s tem, da ga je on kot izjemno talentiran bobnar bil sposoben igrati, jaz pa kot netaleantiran samouk na klaviaturah in ne preveč disciplinirana oseba glede vadbe inštrumenta ne. Naš prvi kitarist je bil iz Grosupljega, drugi iz Idrije, vokalista je bil z Vranskega, pozneje pa se nam je pridružil še basist Matevž iz Solčave. Logistika glede vaj je bila tako hudo problematična že od začetka.

Individualizem in samota sta nam bila zelo pomembna – navdušeni smo pač bili nad black metalom; to, se mi zdi, pride v paketu. Oziroma: black metal privlači takšne ljudi. Tako smo namesto v gostilne raje hodili po gozdovih, se fotografirali ob kakšnih ruševinah (na ruševinah Opresja sem tako ali tako zgradil cel idejni koncept Mrtve Goše), tudi na pokopališče smo kar pogosto zahajali. Moram pa poudariti, da čeprav smo po pokopališčih ponoči včasih pili, nismo tam nikdar povzročali škode. To mi je pomembno posebej poudariti. Preprosto vseč nam je bil ambient.

Zdaj ko gledam nazaj, mislim, da nas ljudje niso razumeli, mi pa se tudi nismo kaj prida trudili, da bi nas. V reportaži z našega koncerta na Metelkovi v Ljubljani nas je nekdo označil za »preveč nihilistične za naše lastno dobro«. In mi smo rekli: »Ok. Super. Ta človek nas razume.« Bili smo bolj ali manj proti vsemu. Bili smo preprosto anti. Rockovsko antisistemski? Recimo do neke mere, hkrati pa tudi antirockovski, antipunkovski ... Ampak še bolj je prevladovalo nasprotovanje tradicionalizmu, sploh pa cerkvi in krščanstvu. Z nekaj let starejšimi glasbeniki, recimo iz Perestrojke in Pantakana, se nismo kaj prida družili. Vsaj ne kot skupina. Včasih smo individualno pili skupaj. Pojma nimam, kaj so si oni mislili o nas, zase lahko rečem, da sem jih po svoje zelo cenil, sem bil pa res do njih zelo zadržan ... po svoje se mi je zdelo, da so tako kul, da si tako ali tako nimajo kaj pomagati z mano, po drugi strani pa sem bil tako obremenjen s filozofijo in teorijo in »koncepti« glede tega, kako bi naj bila glasba »videti«, da se z njimi skorajda nisem imel kaj pogovarjati. Mogoče pretiravam in ne vem, kaj bi o meni ali Mrtvi Goši povedali oni, ampak zdaj s časovno distanco si takratno stanje razlagam tako.

Ker nas ljudje niso razumeli, so seveda zaokrožile govorice, sploh glede drog. Dlje od alkohola in trave nismo v Mrtvi Goši nikoli šli, s tem, da sem travo kadil samo jaz, alkohola pa tudi ni bilo več, kot je bilo povprečno za tisti čas, za solčavsko okolje in za naša leta. Je pa seveda bolelo, ko slišiš, da so zakrožile govorice, in si slišal, da si na heroinu in »nekih tabletah«. Če pogledam nazaj, mi je zanimivo, da so bile droge (ki jih v bistvu ni bilo) večji problem kot naša jasna antikrščanska drža.

Nasploh je bilo v Mrtvi Goši zelo malo tistega »seks, droge in rock'n'roll«. Zdelo se nam je, da smo nad tem. Tako smo raje in več razpravljali o ideologijah tega in tega benda, o Nietzscheju in naravi ... Tudi o veri seveda.

Mrtva Goša se je razšla, če se ne motim, leta 2009 zaradi logističnih težav, drugih prioritet, obveznosti ... Mislim, da je realno, če rečem, da sem šel nekaterim članom zelo na živce – in obratno. Konfliktov res nismo nikoli reševali, ne s pogovorom in ne drugače, zato so se tihe zamere najbrž preprosto nakopičile. Glede razpada skupine si nikdar nismo rekli: »Konec je.« Samo nehali smo se dobivati. Zelo prikladen konec za black metal skupino.

Vsega skupaj smo imeli kakšnih deset, mogoče petnajst nastopov po Sloveniji, kakšnih deset avtorskih komadov, posneli smo en demo in en EP. Ne morem govoriti za druge člane skupine, ampak na tisto obdobje gledam z nekoliko mešanimi občutki. Po svoje se mi zdi, da bi lahko tista leta bolje izkoristil. Po drugi strani pa sem z Mrtvo Gošo doživel nekaj res posebnih izkušenj, ki so precej edinstvene, redke in dragocene.

Solčava je zelo poseben kraj v več pogledih. In Dani, Matevž in jaz (ter drugi člani od drugod) smo kraju dali nekaj, česar ni imel prej in verjetno ne bo imel nikdar več: lasten black metal band.

OPOMBA:

Black metal je podzvrst metal glasbe, ki se je razvila v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, zares pa se je izrazila v prvi polovici devetdesetih let v Skandinaviji, še posebej na Norveškem, v tako imenovanem drugem valu black metala. Za to podzvrst (in to obdobje) so značilni kričeči vokali, močno distorzirane kitare in izjemno hitri ritmi, po drugi strani pa se je zvrst vedno do neke mere spogledovala z ambientalno glasbo. Za drugi val black metala je značilen tudi nekoliko punkovski »do it yourself« pristop, temu primerno pa so posnetki produkcijsko po navadi slabi, kar pogosto prispeva k atmosferičnosti glasbe, ki na neki način odseva hladno nordijsko pokrajino in izoliranost. Ideološko gledano se je drugi val black metala opiral predvsem na različne (in pogosto precej naivne) oblike satanizma, na poganska izročila, seveda pa tudi na filozofijo Nietzscheja, v vsakem primeru pa je skoraj vedno prisotna antikrščanska drža, ki se je v ekstremnejših oblikah prevesila dalje v militarizem, nacionalizem ali neonacizem.

K slavi in mednarodni prepoznavnosti drugega vala black metala na Norveškem je v prvi polovici devetdesetih let (podobno kot v rap sceni v ZDA) pripomogel val nasilja, ki je zajemal umore, obračune med člani glasbenih skupin ter več požigov lesenih, stoletnih cerkva.

Proti koncu devetdesetih let se je »zlato obdobje« nordijskega black metala – in to bolj s šepetom kot pa s pokom – končalo, in čeprav večina skupin iz tega obdobja še vedno deluje, do tretjega vala ni nikoli prišlo – ne v Skandinaviji in ne drugod.

Glasba kot družbeno vezivo na Solčavskem

Tajda Jerkič, Žiga Korbar, Tina Mlinarič in Marko Senčar Mrdakovič

Uvod

Zgodbo solčavske mladine bi lahko začeli pripovedovati pri katerikoli generaciji, a jo bomo zaradi nedavnih spominov sogovornikov sredi razburljivega dogajanja v drugi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja. Na začetku nas bo zanimalo, kako se je oblikoval Mladinski klub Solčava (MKS), kaj je pomenil takratni generaciji mladih in kakšno vlogo je imela pri vsem skupaj glasba – natančneje rock glasba. Raztolmačili bomo spomine v naraciji o »zlati dobi« rocka na Solčavskem in na osnovi teh odgovorili na vprašanje zamišljanja in zamejevanja tega obdobja. Po mnenju sogovornikov so bili zanj najznačilnejši redni koncerti lokalnih in večjih glasbenih skupin iz vse Slovenije ter druženje v omenjenem mladinskem prostoru. Pri tem upoštevamo, da so ti spomini, ki v sebi nosijo nostalgično noto, tako individualne kot kolektivne narave.

V drugem delu prispevka se bomo posvetili pomenu glasbe na javnih prireditvah. Analizirali bomo programske zasnove različnih prireditev, pri čemer bomo poudarili njihovo socialno-ekonomsko funkcijo pri (re)produkciji kraja. Ob tem si bomo prizadevali zaobjeti čim širši nabor javnih dogodkov, zato bomo o pomenu glasbe razpravljali tako z vidika festivalov kot tudi občinskih praznikov in veselic. Razsežnosti glasbe nas bodo nato vodile od javnega k zasebnemu in intimnejšemu delu človeškega življenja – v t. i. družinski krog. Osredotočeni na družino Čerček, bomo poskušali zaobjeti prodornost glasbe z orisom zasnove bivalnih in drugih prostorov turistične kmetije, ki odražajo tesno povezanost družine z glasbo. Izsledok, posvečen glasbi v družinskem okolju, bomo podkrepili z razmisleki o glasbenem žanru, ki za mnoge (med drugim tudi nekatere sogovornike na Solčavskem) predstavlja skorajšnje diametralno nasprotje rocku, tj. narodnozabavni glasbi. V zaključku bomo naše misli strnili in ponovno poudarili, da poskušamo s prispevkom preseči zakoreninjene ideje, ki ruralna okolja v splošnem povezujejo izključno z zvrstjo narodnozabavne glasbe.

»Solčava ni republika, Solčava je država!«

... je ob koncu 20. stoletja glasno odmevalo na Solčavskem. Vsaka generacija ustvarja svet na novo, približno tako opisuje ustroj mladosti Rajko Muršič,¹ ki z novim tisočletjem deloma sklene raziskovanje svojčas vplivnega mladinskega kluba Trate na obrobju Slovenskih goric, tik ob meji z Avstrijo. Nasploh naj bi se med posameznimi generacijami² večala zev nerazumevanja, saj mladi vsakič ustvarjajo novo mrežo pomenov, se oklenejo novih vrednot, po prelomu s prejšnjimi generacijami hlepijo tudi v praksi, pa naj gre za način druženja, oblačenja, glasbeni okus, smisel za humor ali druge ravni kulture oziroma načina življenja. V naslednjih odstavkih se zaradi primerljivosti časovno-prostorskih in idejnih pogojev obeh mladinskih aktivov – na Tratah in na Solčavskem – opiramo na ugotovitve Rajka Muršiča in opisujemo živahen prostor Mladinskega kluba Solčava in glasbeno ustvarjalnost, ki jo je generiralo druženje mladih, ter analiziramo njen pomen za (takratne) mlade.

Mladinski prostori na Slovenskem imajo dolgo zgodovino. Mladi so bili od leta 1974 najprej združeni v izpostave politične organizacije Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS), kjer so se v institucionalnih okvirih kalili v svojem lokalnem okolju. Principa delovanja ZSMS ni mogoče opredeliti kot zgolj suhoparno interelacijsko orodje države, saj je v svojem bistvu mladim omogočil (neobvezno) vključitev v lokalno družbenopolitično dogajanje. Manj strog nadzor državnega aparata pa je znotraj organizacije nekaterim bolj ali manj kritičnim mladim omogočil manifestacijo subkulturnih in demokratičnih družbenih praks. Na koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja so ti na letnem srečanju ZSMS v Krškem artikulirali svoje alternativne družbene, kulturne in politične ideje, četudi je bilo s strani lokalne oblasti prisotno neodobravanje. Vzporedno s politično participacijo mladih so se na različne načine vzpostavljali mladinski klubi, skupni družabni prostori za mlade, ki so, vsaj na Tratah in verjamemo, da še marsikje drugje, zamenjali krčme ali drugo razdrobljeno druženje. Na Tratah naj bi se obe opisani obliki mladinskega (samo)

- 1 Rajko Muršič, *Trate naše in vaše mladosti: Zgodba o mladinskem in rock klubu*. Subkulturni azil, Ceršak 2000, str. 95–96 in 261.
- 2 Generacijo lahko opredelimo različno; v prispevku se opiramo na ohlapnejšo opredelitev, in sicer kot periodo časa, v kateri je rojena skupina ljudi, ki se skupaj vključuje v zgodovino in prevzema družbene vloge. Zgornja meja periode je 15 let, kar ustreza tudi skupini naših sogovornikov, rojenih v obdobju 1970–1985. V članku se sklicujemo na generacijo mladih oziroma njihovo življenjsko obdobje mladosti, v katerem so bili akterji mladinske in glasbene scene na Solčavskem. Glej Muršič, n. d., str. 272–273.

organiziranja povezali: iz formalne Osnovne organizacije ZSMS³ se je oblikovala močna lokalna subkultura mladinskega kluba,⁴ ki se je med drugim zgoščala okoli glasbenih skupin v širši okolici Trata.⁵ Podobne oblike samoorganiziranja mladih so se vzpostavile tudi v drugih mladinskih prostorih, ki so bili praviloma ustanovljeni v devetdesetih letih.⁶ Te imenujemo tudi samonikli mladinski prostori, saj jih povezuje dejstvo, da so bili ustanovljeni na pobudo mladih, ne pa (lokalnih) oblasti. Vsi so, podobno kot na Tratah, tesno povezani z glasbenim ustvarjanjem kot družbenim medijem in vezivom. Kot bomo pokazali v nadaljevanju, lahko vzpostavljanje lastnega družabnega in ustvarjalnega prostora za mlade na Solčavskem primerjamo s širšim dogajanjem po Sloveniji.

V etnografski raziskavi smo sledili pripovedim, anekdotam in spominom generacije, ki je ob koncu devetdesetih let prejšnjega stoletja organizacijo družabnih in glasbenih dogodkov vzela v svoje roke. Govorimo o Mladinskem klubu Solčava ali krajše MKS-u, ki je deloval neformalno in je bil nekaj let »drugi dom«⁷ mladih s Solčavskega. Začetki naj bi segali v leto 1997, ko so mladi našli neizkoriščen, zapuščen prostor na vrhu Zadružnega doma in si v njem ustvarili zatočišče za (večerno) druženje in kartanje, kot zgodbo o nastanku pripoveduje samooklicani ustanovitelj:

»Eni trije kolegi smo v bistvu bili, ki nismo imeli enega takega prostora, in smo se lih naučili tarok igrati. Pol smo pa večinoma, to je bilo lih konec poletja, jesen, smo ga tule gor na temle balkonu [igrali]. Smo imeli eno mizo, pa stole, pa smo tarok žgali. Pol pa jeseni, ko se je začelo, recimo takle cajt, tako vreme, dež pa veter pa tist, pol smo pa gruntali, kam bi zdej šli. V gostilne nismo še zabajali

3 Osnovna organizacija Zveze socialistične mladine Slovenije je najmanjša ali izhodiščna enota ZSMS, ki so jih po teritorialnem principu vzpostavili tudi v manjših zaselkih. Organizacija kot taka je skrbela za izvajanje državnega obredja in sofinancirala kulturne, športne, izobraževalne in druge dejavnosti mladih. Glej Muršič, n. d., str. 272–273.

4 Muršič, n. d., str. 272–278.

5 Avtor naštete naslednje glasbene skupine alternativnega kova: Butli, Masakr, Džumbus, Direktna akcija in Center za dehumanizacijo. Glej Muršič, n. d., str. 214–221.

6 Na primer Cerkljanski mladinski alternativni klub v Cerknem, Ambasada Štefana Kovača v Beltincih, Mladinski kulturni center Pri Rdeči ostrigi v Škofji Loki idr. Eden najstarejših mladinskih klubov pri nas pa je več kot 50 let delujoči Mladinski klub Nade Žagar v Ilirski Bistrici, katerega značilnost je samonikel začetek. Glej Rajko Muršič, *Na trdna tla: Brezsranni pregled samoniklih prizorišč in premislek nevladja mladinskega polja*. Ustanova nevladnih mladinskega polja Pohorski bataljon, Tolmin in Koper 2012.

7 *»Čisto vedno je nekdo bil gor, če ni imel doma za delat,«* je pomen »doma« poudaril Gregor Preprotnik (intervju, Solčava, 27. 9. 2021).

toliko, a ne, pol pa sva se s kolegom spomnila, kaj je pa s tistim placom gor, ki je zapuščen, a ne. /.../ Tako da sva v bistvu zadaj čez tisti balkon splezala, pa čez okno noter, da sva prišla, pa sva v bistvu našla, gor je bilo ene robe čuda, tako da sva našla eno veliko Titovo sliko, pa na štiri stole postavila, pa še štiri stole okoli, pa dve sveči na vsakemu kraju, pa smo tarok špilali.»⁸

Prostor so po mesecu dni prebelili, pospravili, zatesnili in pripravili sistem gretja za mrzle zimske dni (in noči). Prostorska praksa – način rabe prostora oziroma pri-
svajanje tega – je v veliki večini tovrstnih mladinskih prostorov povezana z vlože-
nim delovnim naporom pri prenovi, lastnim »podpisom«, označitvijo prostora – v
obliki grafitov, stenskih poslikav in podobnega.⁹

Vzporedno so mladi na Solčavskem postali tudi vodilna sila na lokalni glasbeni
sceni bodisi z aktivnim (po)ustvarjanjem glasbe bodisi s prirejanjem glasbenih
dogodkov, ki so se odvili v prostorskih »podaljških« MKS-a, a več o tem kasneje.

MKS je po ocenah sogovornikov redno obiskovalo deset, ob koncu tedna tudi
30 mladih. Prihajali so s celotnega Solčavskega, nekateri tudi iz sosednjih Luč.
Delovali so neformalno, kot se je izrazil sogovornik Boštjan Lokan: »Nič nič, nikjer
ni obstajalo, da mi obstajamo.«¹⁰ Kljub temu pa se je bolj za šalo kot zares pojavila
ideja o »članskih izkaznicah«. Mladim je neformalna aktivnost v MKS-u omo-
gočala avtonomijo, nadzor nad vsebino druženja, postavljanje internih dogovorov
in udejanjanje svojih ustvarjalnih idej. Sogovorniki so večkrat poudarili, da so se
v tem obdobju vzpostavile močne prijateljske vezi; v skupnem prostoru so postali

8 Gregor Preprotnik, intervju, Solčava, 27. 9. 2021.

9 Samonikli mladinski klubi so se vzpostavljali s pomočjo močnih mladinskih skupnosti oziroma posameznikov, ki so v organizacijsko in prostorsko prakso vložili več navora kot preostali člani skupnosti. Te Marko Brecelj, eden od pomembnih mladinskih delavcev na slovenski neodvisni sceni, slikovito primerja z nosilnimi hrbti. Prostori klubov so bili navadno preurejeni in prenovljeni za potrebe »čezdnevnega« druženja, glasbenega ustvarjanja in organizacije koncertov. Poleg tega pa je svojstvena prostorska praksa pripomogla tudi k skupni identifikaciji njihovih uporabnikov. Urejali so jih v intenzivnejših delovnih akcijah. Prostore so oblikovali in »označevali« z mozaiki, pohištvom, DIY (*do it yourself*), grafiti ipd. Tudi sogovornica Mojca je sočasno z opisom druženja v bivšem MKS-u opisala prostor: »Ja, saj mislim, da je še porisano notri. Potem je bila še ping pong miza v enem obdobju.« (intervju, Robanov kot, 24. 9. 2021). Glej tudi Sandi Abram, 'Grajenje skupnosti v uporabi: Metelkovo mesto v rokah Axt und Kelle.' *Časopis za kritiko znanosti*, let. 40, št. 253, str. 92–106 in Matjaž Peternejl, 'Alternativa nič: Pregled dvaindvajsetletnega delovanja Cerkljanskega mladinskega alternativnega kluba.' *Idrijski razgledi*, let. 64, št. 2, 2019, str. 91–101.

10 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

»ekipa«. ¹¹ V času delovanja MKS-a je večina srednješolk in srednješolcev med tednom bivala v kraju šolanja. Več akterjev je pripovedovalo, da je bil obisk doma ob koncu tedna težko pričakovan zaradi skupnega vedrenja: *»In te cel teden ni bilo doma, petek, ko si prišel, si komaj čakal, da si šel iz Celja ali pa iz Ljubljane, smo potem umazane cote domov prinesli, pa od doma spet šli.«* ¹²

Sploh pa je bilo priljubljeno druženje ob glasbi. Če želimo pripovedovati o MKS-u in času na prelomu tisočletja, ga moramo nemudoma povezati z živahnim glasbenim ustvarjanjem in glasbenim zaodrjem. ¹³ Približno leto po vzniku skupnega prostora, kamre v Zadržnem domu, so mladi zasnovali dve glasbeni skupini, Pantakan in Perestrojko. Člani obeh skupin so bili med seboj sicer v tekmovalnih, a vseeno prijateljskih odnosih. Član skupine Pantakan je npr. Perestrojko opisal kot *»bolj za v bistvu naše generacije, ker od starejših ni noben poslušal tega metala, punka in tak naprej. In na Perestrojko smo hodili mi vsi. /.../ ampak starejši ne toliko zaradi muzike, ampak bolj zaradi fešte, ki je bila pač ...«*, ¹⁴ starejši pa so raje prisluhnili Pantakanu, saj so vključevali prvine žanrov narodnozabavne in pop glasbe, ki sta bila po presoji sogovornikov bližje takratnim starejšim generacijam.

Zaradi takratnih omejenih distribucijskih možnosti so bile pri razširjanju glasbenih obzorij pomembne bližnje osebe, npr. sorodniki, ki so jim posodili ali kupili kasete in zgoščenske, ki so jih kasneje lahko poslušali na dveh predvajalnikih v MKS-u. Muzika se je tam vrtela ves čas, okus pa je bil odvisen od preferenc »glasnejših« posameznikov, kot je nakazal sogovornik Gregor: *»In Lokan me je zmeraj zmerjal, če me je našel pri kaki drugi muziki kot pa pri metal ali pa punk, pa dej bejž ti kmeti nekam, no, kdo bo tole poslušal. Sva bila zmeraj malo tako na bojni.«* ¹⁵

Z zanimanjem za rock sceno so mladi na območje Solčavskega prinesli z žanrom pogosto povezane pripadajoče politične in kulturne ideje ter oblačilni oziroma osebni videz. Akterji glasbene scene, s katerimi smo se pogovarjali, so namreč tako opredelili svoje zasledovanje drugačnosti v primerjavi z idejami generacije svojih

11 Sogovornik Gregor Preprotnik je na vprašanje, kaj mu je prostor »dal«, odgovoril: *».../ Res, mislim ... res smo bili, kaj jaz vem, cela ekipa smo not bili, nekje skupaj cela generacija. Ni bilo treba, kaj jaz vem, da bi se po domovih družili dva po trije skupaj, ampak tam smo bili vsi na kupu, a ne ... zaradi družbe je bilo super to, da je bil nek plac, da smo se lahko vsi dobivali«* (intervju, Solčava, 27. 9. 2021).

12 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

13 Glej Rajko Muršič, *Glasbeni pojmovnik za mlade*. Aristej, Maribor 2017.

14 Gregor Preprotnik, intervju, Solčava, 27. 9. 2021.

15 Gregor Preprotnik, intervju, Solčava, 27. 9. 2021.

staršev. Željo po uporabi tradiciji na tem mestu razumemo kot eno izmed glavnih potez obdobja mladosti. Na vprašanje, ali je bila predhodna generacija mladih na Solčavskem bolj uporniška od njegove generacije (rojene okoli leta 1980), je sogovornik odgovoril: *»Kaj pa vem, taki uporniki že niso bili. To že lahko rečem. Samo vsaka generacija malo drugače to doživlja. Recimo, naša generacija ja. Bolj kot ne muzika. Ene generacije pred nami so se pa še ogromno tepli. Recimo pred gostilnami.«*¹⁶ O upornikosti in hkrati brezskrbnosti takratne generacije mladih je spregovoril tudi Boštjan:

»B.: V glavnem tiste litrce smo pili, potem smo pa ne vem, koliko je bilo, tri voze praznih flaš smo peljali čez most, pa proti trgovini. Pa uni stari tam vsi gledajo. ,žžžžžžž' Šibamo. /.../

T.: A ste kakšne ure izbirali, da je bilo čim manj folka takrat v Solčavi?

B.: Pa a veš, da se nismo kaj dosti sekirali. Ker, če si mičkeno tak, kaj se boš pa sekiral?

M.: Ste bili uporniški?

*B.: Pa lej, jaz sem mislil, da bo naša generacija naredila vse. Da bomo mi zruvali vse. Fuknli ven leve, desne, črne, rumene, zelene, ne vem katere.«*¹⁷

Širše lahko glasbeno rock sceno na Solčavskem povežemo z »razodevanjem skupnosti in svobode«, znotraj katere je (morda še najočitneje) možno izraziti drugačnost, upor.¹⁸ Upornost so sogovorniki, nekdanji redni obiskovalci MKS-a, povezovali tudi z rockovsko identiteto, ki je bila na Solčavskem na prelomu tisočletja v veliki meri kolektivna ali, raje, generacijska identiteta. Četudi so mladi iskali svoj izraz, je bila njihova *skupna* drugačnost po svoje manj moteča za »rigidno« lokalno skupnost:

»Je pa res, tukaj so taki konci, da če si malo drugačen, si malo čuden takoj. Ampak potem naša generacija smo pa imeli vsi čupe in potem je bilo v redu. A veš, niso mogli samo enega obsojati. In smo potem vsi dolge lase pustili in to je bilo to. In takrat, ko smo imeli dolge lase, smo bili ful barabe, kao. Ko smo se pa postrigli,

16 Franc Voler, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

17 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

18 Rajko Muršič, *Glasbeni pojmovnik za mlade*. Aristej, Maribor 2017, str. 21.

smo bili pa angelčki. Samo tedaj smo bili dosti slabši. Pa smo ga dosti bolj srali. Jaz sem se 1999 ušišal. /.../ Ampak zanimivo, da tudi v osnovni šoli praktično nisi za nobenega vedel, da igra harmoniko, a zastopiš. Po mojem, če je kdo špilal, je špilal doma, v hlevu, pa s tremi kovtri pokrit, zato ker ga je bilo ful sram, če je harmoniko špilal.»¹⁹

Poudariti je treba, da je bila rockovska identiteta pomemben vidik razločevanja od drugih, npr. od prejšnjih generacij: »Pred to [našo] generacijo rojenih okoli osemdesetih, torej v sedemdesetih, osemdesetih so bile veselice. Harmonika, pa akcija. Pri nas pa nobeden ni poslušal harmonike, mi smo poslušali samo rock'n'roll.«²⁰ Slednjega so sogovorniki uporabljali kot sinonim za druge priljubljene glasbene zvrsti – metal, punk, rock in grunge. Iz zgornjih opisov lahko prepoznamo, da kot pomemben element razločevanja med generacijskimi identitetami po eni strani nastopi harmonika oziroma narodnozabavna glasba, po drugi strani pa rock. Takšno razločevanje je mogoče razložiti z dejstvom, da npr. rocker, panker ali metalec poskuša »navezati drugačen, specifičen, avtonomen, osebni stik s svojo okolico« in »spremeniti svoj osebni položaj v neki družbeni ‚naravni‘ danosti.«²¹ Skratka, kolektivna rockovska identiteta mladih je tedaj predstavljala poseben način življenja in s tem nekaj novega na Solčavskem.

Kot omenjeno, je bila pomembna komponenta zbiranja mladih stopnja vpetosti v lokalno družbo. Druženje v MKS-u je bilo z vidika starejših generacij sprva vprašljivo – zaradi domnevnega ekscesnega dogajanja. Mojca je omenila, da je t. i. mladinsko sobo imela tudi generacija njenega očeta, ki naj bi bila manj uporniška, saj so »šah špilali, pa knjige brali.«²² Zanimivo je, da se je po določenem času mnenje starejših omehčalo, saj mladi niso povzročali problemov v lokalni skupnosti. MKS je postal splošno prepoznaven v Solčavi, medse so sprejeli tudi pripadnike starejših generacij ter celo takratnega župnika, ki je bil priljubljen med mladimi. Kljub rockovski ali celo anarhistični identiteti²³ so namreč mladi sledili lokalno zaželeni socializaciji ali normi, ki je vključevala (tudi) obisk nedeljskih verskih obredov in

19 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

20 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021. Nekateri so menili, da je njegova ocena pretirana; nekateri mladi so vseeno bili naklonjeni narodnozabavni muziki.

21 Rajko Muršič, *Center za dehumanizacijo: Etnološki oris rock skupine*. Frontier, ZKO, Pesnica 1995, str. 25.

22 Mojca Ošep, intervju, Robanov kot, 24. 9. 2021.

23 S slednjo so se opredelili sogovorniki sami, gre za emsko percepcijo.

birmo, saj so se (med drugim) s tem izognili očitkom prebivalcev okolice. Sogovorniki so prav tako govorili o zaupljivosti staršev: četudi morda niso odobravalji pitja alkohola in kajenja, so vedeli, kje so in da so skupaj. Sogovornica je poudarila, da so očitki navadno vezani na predstave in stereotipe, niso pa nujno nezaželeni: *»Je pa tako, če je mala skupnost, hitro lahko izstopaš, se hitro vse sorte razve okrog. Sicer pa dokler ljudje govorijo o tebi, obstajaš. Si zanimiv. Mogoče je slabše, če v mali skupnosti nobeden ne govori o tebi.«*²⁴

Treba je omeniti še nekaj prostorskih koordinat, ki so poleg MKS-a omogočile druženje in ustvarjalnost mladih. To so prostor za vaje glasbenih skupin v stari šoli, dvorana Zadružnega doma in kočja Pod slapom v kotu Logarske doline. Še posebej priljubljena točka srečevanja je bila kočja Pod slapom, kjer so se zbirali vsako soboto. V ta namen sta prej omenjeni lokalni glasbeni skupini pripravili repertoar avtorskih komadov, večinoma pa sta poustvarjali znano glasbo, ki sta si jo tudi sami najraje predvajali (npr. skupin, kot sta Green Day in Metallica). Poleg tega so sogovorniki poudarili pomen obiskovanja koncertov v Ljubljani in poletnih festivalov doma in na tujem.²⁵ Tako lahko povzamemo: generacija mladih, ki je soustvarjala MKS, je po nekaterih (ključnih) elementih primerljiva z mladinskimi skupnostmi v tistem obdobju po preostali Sloveniji. Ti elementi so glasbeno ustvarjanje, redni skupni dogodki, skupen in vključujoč prostor za mlade in iznajdljivost. Večje razlike pa opazimo predvsem v manjšem političnem angažmaju (družabnost je bila vendarle v ospredju) ter večji koheziji z lokalno skupnostjo.²⁶

Spomini na »zlate čase« rocka na Solčavskem

*»Pa ne, včasih je bilo vse kul. Včasih so bili zlati cajti. Jaz sem ravno še zadnje zlate cajte doživel. Nobeden ni težil zaradi takih reči, pa nobeden ni zaradi alkohola težil. Vse je bilo tako, ne vem, hvala bogu ... /.../ Največ fešt je bilo Pod slapom, zdaj te bajte ni več. Tam, kjer je kiosk, /.../ jo je 2009 plaz odnesel. In gor je bil en Pavarotti, smo ga klicali, Tone, ali ne vem, kaj je bil. No, on je bil gor najemnik, 1999, 2000, 2001. To so bili zlati cajti.«*²⁷

24 Mojca Ošep, intervju, Robanov kot, 24. 9. 2021.

25 Med festivali so omenili Rock Otočec, Metalcamp, Kolpafest, Pepsi Sziget v Budimpešti, kasneje tudi bližnji Flosfest ter koncerti skupin Laibach, Green Day, Iron Maiden, Pearl Jam in nekaterih drugih.

26 Primerjaj Muršič 2000a, 2000b, 2012.

27 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

»In tam gor so imeli totile bendi fešte vsako soboto. Gor je bil neki oskrbnik iz Celja in je to plačal lepo pobom, pa so bile žurke nonstop. To je bil folk iz cele Savinjske gor. /.../ In so bile fešte skoz, in to se je toliko folka nabralo, in vsakega je pol to zanimalo, a ne, veš da tisti pobi so znali nekaj špilati ... To so bili face. In to se je kar širilo pol, to je bilo zmeraj več muzikantov.«²⁸

»Se pravi '98, '99, to so bili najboljši časi za to. '99 smo imeli kar hude koncerte v naših koncib. /.../ Takrat, ko je bila Big Foot Mama, je bilo kar 1000 ljudi. /.../ Scena je bila taka res. Rock se je /.../ če si naredil rock žur, da je bila ta prava skupina, si mogel vedeti, da bo fešta. Ker recimo, zdaj rock žur, ni več tega.«²⁹

»Najbolj zanimivo je definitivno bilo, ko smo bili predskupina Zmelkoow in Big Foot Mame.«³⁰

Na tem mestu želimo predvsem rekonstruirati naracijo sogovornikov o »zlatih časih«, ki jih povezujejo s svojo mladostjo in rockom, ter poudariti močno afektivnost rock scene. Opažali smo, kako doživeto so se med pripovedovanjem spominjali dogodkov iz »najboljših« časov rocka na Solčavskem. Ob tem je treba poudariti, da so ti časi bolj ali manj jasno zamejeni in jih je mogoče opredeliti. Kot že omenjeno, gre predvsem za čase rednih rock koncertov lokalnih in večjih glasbenih skupin iz vse Slovenije v Logarski dolini in Solčavi, poslušanja rock, metal in punk glasbe v gostilnah ter družabnega življenja v MKS-u. Pri tem nas še posebej zanima opredelitev »zlatih časov« in odnos sogovornikov do teh. Zakaj so sploh zamišljeni kot taki in kako so zamejeni?

Ker kolektivnega vselej spremlja individualni spomin, smo lahko v primeru sogovornikov s Solčavskega prepoznavali tako konvencionalna kot tudi subjektivna pojmovanja časov rocka na Solčavskem. Pomembno je poudariti, da pri naši raziskavi materialni ostanki iz teh časov (npr. posnetki, fotografije, letaki, posterji ipd.), torej objektivni del spomina, niso igrali nobene vloge, saj so večinoma izgubljeni oziroma se je glasbeno ustvarjanje tistega časa v veliki meri odvijalo brez impulzov ali sredstev za snemanje. Kot so povedali nekateri sogovorniki, je bilo v ospredju predvsem druženje ob izvajanju glasbe. Tako se naslanjamo predvsem na

28 Stane Klemenšek, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

29 Franc Voler, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

30 Gregor Preprotnik, intervju, Solčava, 27. 9. 2021.

subjektivni del spomina, tj. na pripovedi in občutja, ki so nam jih zaupali posamezniki.³¹ V zvezi s tem velja omeniti, da nam je v času našega raziskovanja na Solčavskem uspelo pridobiti veliko podrobnih opisov dogajanja na področju rock glasbe na koncu prejšnjega stoletja. Razloga sta najbrž dva. Prvič, gre za obdobje, ki ima za sogovornike močan afektivni naboj. Temu pritrjuje dejstvo, da se je v njihovem pripovedovanju spominov pogosto odražala izrazita naklonjenost do tistih časov in iskriha duhovitost, ki je pogosto vodila v smeh vseh navzočih. Drugič, večina soustvarjalcev takratne glasbene scene še vedno živi na Solčavskem ter se občasno srečuje in se skupaj spominja časa svoje rockovske mladosti. Dejstvo, da so preživeli skupaj toliko časa, je še danes vzrok in predmet mimobežnih pogovorov:

»Ker smo iz tistega ven, ko smo bili skupaj nonstop, še zdaj. Kateregakoli srečaš, v bistvu veš. Imaš izgovor, imaš ... Lahko se v trenutku začneš pogovarjati. Ker zdaj pa itak vse po telefonu. Prideta dva na kofe, pa štokata po telefonu. Se pravi, kaj bosta onadva vedela?«³²

Na tem mestu je torej ključen kolektivni spomin, saj pripomore k temu, da individualni spomini na tisti čas pridobijo neki smisel ali, kot je zapisal Maurice Halbwachs, »veliko spominov nastopi znova, ko nas nanje opomnijo drugi«. ³³ Zanimivo je bilo opazovati, kako nas je eden izmed sogovornikov napotil k nekemu, ki natančno pozna letnice takratnih dogodkov, in k nekemu drugemu, ki pozna »sočne« zgodbe: *»On bo sigurno še kakšno fino zgodbico povedal, posebej o tej naši sceni. Tudi ni bilo vse rožnato. Za nas je bilo, sploh nismo vedeli. Meni je šele zdaj ene reči povedal, kako je bilo. Da so bile ene zadeve tam v zaodrju.«³⁴*

Iz pogovorov lahko kot pomembne začetne prelomnice »najboljših« časov rocka na Solčavskem prepoznavamo predvsem ureditev MKS-a približno leta 1997 v Solčavi, koncert glasbene skupine Zmelkoow leta 1998, ki je bil hkrati prvi večji rock koncert v Solčavi, in začetek izvajanja rednih koncertov lokalnih glasbenih skupin Perestrojka in Pantakan približno leta 1999 v koči Pod slapom v Logarski dolini. Začetek zanimanja za rock glasbo so sicer nekateri posamezniki umestili v zgodnejša devetdeseta leta, ko so začeli poslušati glasbene kasete, toda poudariti je

31 O socialnem spominjanju glej npr. Borut Brumen, *Sv. Peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter*, Založba /^ocf, Ljubljana 2000, str. 22.

32 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

33 Maurice Halbwachs, *Kolektivni spomin*. Studia humanitatis, Ljubljana 2001, str. 35.

34 Franc Voler, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

treba, da začetek rock scene sogovorniki povezujejo predvsem z neposredno skupno izkušnjo ljudi, tj. prek druženja in koncertov. Ti porajajo še posebej močno izkustveno doživljanje, kot pojasni Rajko Muršič: »Rock koncert je ritual, v katerem lahko vsi posamezniki doživijo nekaj, kar je izredno težko doživeti v vsakdanjem življenju, nekaj, kar prinaša posebno vrsto užitkov.«³⁵ Prvim večjim rock koncertom v Solčavi pripisujejo sogovorniki še posebej velik pomen, saj je bilo to za njih prva izkušnja nastopanja pred večjo množico ljudi in nekaj povsem drugačnega od do tedaj poznanega. Skratka, začetek rock scene sogovornikom predstavlja tudi začetek udeleženja in uveljavljanja drugačnega, nasprotnega od ustaljenega ali običajnega načina ustvarjanja glasbe.

Še posebej zanimivi se zdijo pogovori o končnih fazah najboljših časov rocka, saj sogovorniki razlogov za zaton rocka niso znali natančno opredeliti, v nekaterih primerih pa so bile utemeljitve banalne. Pomemben dejavnik je gotovo predstavljalo postopno opuščanje družabnega življenja v MKS-u. Tako razloge za zapustitev tega mladinskega prostora utemelji eden izmed sogovornikov:

»Ne, a veš, kaj je bilo, lepo po faksih smo šli, pa tako naprej ... Pa pol se je začelo malo tako po gostilnah, pa malo smo se furali okoli in kar naenkrat je pa pol zamrlo. Od zadaj pa ni bilo neke take močne generacije za nami, v bistvu neki trije, štirje so se še trudili, da bi to še malo nazaj obnovili, ampak pol nekako ni ...«³⁶

Konec druženja v MKS-u so sogovorniki, rojeni okoli leta 1980, umestili na začetek tega stoletja, druga, nekaj let mlajša sogovornica pa v leti 2004 ali 2005. Ker klub ni bil formalno ustanovljen, tudi čas konca druženja v njem ni zabeležen in o njem lahko sklepamo zgolj iz spominov sogovornikov. Kot drugo pomembno razumevanje konca teh časov se kaže konec rednega organiziranja rock koncertov v Solčavi:

»Mislim, glavna prelomnica je pa bila, ko so našemu menedžerju telefon ukradli. /.../ Ja, glavni povod. Res, tako osnova. Pa malo smo začeli familije pa tako. Ampak prelomnica je bilo pa to, ko so mu telefon ukradli. Notri je imel vse te povezave. Vse telefonske Zmelkoow pa drugih.«³⁷

35 Rajko Muršič, *Center za dehumanizacijo: Etnološki oris rock skupine*. Frontier, ZKO Pesnica 1995, str. 24.

36 Gregor Preprotnik, Solčava, 27. 9. 2021.

37 Franc Voler, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

Drug sogovornik je nekoliko drugače opisal dogodke, ki so napovedovali konec organiziranja rock koncertov:

»Tako da v glavnem ja, takrat 2003, Zaklonišče prepeva, sva šla potem vsak na bankomat, jaz več kot deset jurjev nisem imel, Stnč je dvignil 20 jurjev, da sva vse poplačala. Sva si dala ob petih ali šestih zjutraj roke, sva rekla: ‚Lej, zadosti rock žurov.‘ Ker tudi ni keša.«³⁸

Menedžer oz. t. i. Stnč je poudaril še nekaj drugih problemov, ki so ga odvrnili od organiziranja koncertov: *»Samo zdej pa tako ne moreš brez SAZAS-a nič, a ne, to je še dodatni strošek spet. Pol pa recimo zavarovanje – če nimaš šotora slučajno proti dežju pa temu, to so pa pol že taki stroški, da ...«³⁹*

Konce najboljših časov rocka na Solčavskem je po mnenju enega izmed sogovornikov predstavljala tudi sprememba razpoložnosti za glasbo v gostilnah:

»V Solčavi se je do okoli 2005 še poslušal rock in metal v oštariji, kar ga nižje dol še nisi slišal. V bistvu vse od skupine Pantera do Sepulture, Slipknota, to se je šibalo. Potem pa tudi, ko je bil Dani⁴⁰ doma, je še bolj na hard. Potem so pa začeli generacija '89, '90, takrat se je vse spremenilo. Pol pa Saša Lendero, Ne grem na kolena. Pa Atomik harmonik ... In pri nas v oštariji so bili zmeraj isti, starejši, stari 50, 55, 60 let. Ampak ko se je dogajalo, je bilo vse kul. Nobeden ni nikoli nič zatežil. Ko so pa začele tele mladenke gor nekaj po mizah plesat, pa uno, zastopiš? Si dal un komad [njihov], so pa začeli: ‚To daj dol, to ne bomo mi poslušali!‘ Ja, še včeraj si to poslušal, cele dneve. ‚Ne, ne ...‘, potem je bilo pa samo uno ... Potem pa, če si se hotel kregat, si se, če ne, pa ne.«⁴¹

Še posebej je zanimivo, da je sogovornikom najboljše čase rocka uspelo, čeprav na različne načine, časovno zamejiti. Ti torej imajo svoj začetek in konec, saj v

38 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

39 Stane Klemenšek, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

40 Danijela Robnika so sogovorniki omenjali kot poseben primer uspešnega glasbenika v lokalnem okolju. Žal se nam z njim za intervju ni uspelo dogovoriti. Z glasbo se je Danijel začel ukvarjati prav v sodelovanju z našim sogovornikom, Boštjanom, ki nam je povedal: *»Dani je pa norec, to je morda en ta boljših bobnarjev v Sloveniji. In Dani se je tam prvič usedel za bobne, je kar Green Day špila. Mi smo samo gledali. Potem je prišel ene tretjici sem gor, je Metallico žgal. Ta dečko ima absolutni poslub, tudi v Londonu je akademijo naredil. Je sknil brez glasbene šole, tako da je master of drums. /.../ Potem so nas pa hodili že zaradi njega poslušat. Ker je res tolkel.«* (Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021)

41 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

spominih sogovornikov bivajo kot nekakšen otok sredi njihove preteklosti. Ti spomini so zato v svojem bistvu podobni spominom na potovanje ali pustolovščino, ki se nam pogosto na videz zdita brez večjih povezav s siceršnjim življenjem, a močno afektivno nabiti.⁴² Ob tem bi radi poudarili, da se občutki sogovornikov ob teh spominih nekoliko razlikujejo od nostalgije, občutka, ki so ga obravnavali mnogi antropologi glasbe in muzikologi.⁴³ Večinoma ga v literaturi razumejo kot grenko-sladko »hrepenenje po tistem, kar manjka v spremenjeni sedanosti /.../ hrepenenje po tem, kar je zdaj nedosegljivo, preprosto zaradi nepovratnosti časa«. ⁴⁴ Spominjanje naših sogovornikov je bilo v nasprotju s tem izrazito vedrega značaja, brez primesi žalosti in grenkobe.

Vpetost glasbe v produkcijo javnih dogodkov na Solčavskem in v okolici

Nova obdobja s sabo prinašajo nove glasbene žanre in prireditvene kontekste oziroma, gledano z druge perspektive, ti s sabo prinašajo nove čase. Četudi je obdobje rocka za nekatere sogovornike zasidrano v spominu kot »zlato«, se zavedamo, da drugi omenjene dobe ne dojemajo kot take, med drugim tudi zato, ker je sami niso doživeli. Tako pogosto v ospredje postavljajo druge kulturne oziroma glasbene prireditve in scene.

Območje Solčavskega je imelo in še vedno ima relativno veliko kulturnih dogodkov. V pogovorih so nam sogovorniki pojasnili, da med bolj znane dogodke sodijo Festival ovčje volne Bicka, Vinarska, Solčava Bolder, Solčavski dnevi in Solčavi bližnji Lučki dan. Ravno v času, ko smo študentje z diktafoni in beležkami v rokah brusili pete po Solčavskem, je potekal 11. Festival ovčje volne Bicka. Na festivalu poleg promocije volne jezersko-solčavske ovce ponujajo tradicionalno solčavsko kulinariko, domače pridelke in izdelke na stojnicah, ogled razstave volnenih rokodelskih izdelkov v dvorani Zadrúžnega doma, pomembne komponente festivala

42 Halbwachs, n. d., str. 109; Georg Simmel, *Izbrani spisi o kulturi*, Studia humanitatis, Ljubljana 2000, str. 383–398.

43 Glej npr. Olivia Angé in David Berliner, ur., *Anthropology and Nostalgia*. Berghahn Books, New York in Oxford 2014; Gary Cross, *Consumed Nostalgia*. Columbia University Press, New York 2015; Sandra Garrido in Jane W. Davidson, *Music, nostalgia and memory*. Springer International Publishing, New York 2019.

44 Michael Pickering in Emily Keightley, po Olivia Angé in David Berliner, ur. *Anthropology and nostalgia*. Berghahn Books, Oxford in New York 2014, str. 2.

pa so tudi (dramska) igra, vezno besedilo in seveda – glasba. Tudi v drugem delu prispevka se bomo spraševali o pomenu in konotacijah glasbe v družabnem in družbenem dogajanju na Solčavskem.

Festival ovčje volne Bicka, ki se v medijih označuje kot tradicionalen, v svoji programski zasnovi sledi nekaterim smernicam, ki so značilne tudi za druge tradicionalne javne dogodke. Saša Poljak Istenič v svoji raziskavi t. i. tradicionalnih praznikov, pri čemer ne cilja na tiste, »ki so na sporedu že mnogo let, ampak take, ki predstavljajo »stare« kulturne elemente, dediščino«, ugotavlja, da imajo tovrstne prireditve dokaj ustaljen in standardiziran prireditveni scenarij.⁴⁵ Prikazovanje kulturnih specifik, vezanih na lokalni prostor, je v sodobnosti vpeto v »globalni sistem skupne razlike«, v katerem raznolikost, prepletena z lokalnimi konteksti, producira razliko brez razlike.⁴⁶ Nov globalni kulturni sistem proizvaja poenotenost v obliki ustvarjanja, prikazovanja in podajanja lokalnih specifik (kot je npr. glasba), zato te postajajo razumljive širšemu, celo globalnemu svetu. V sodobnosti festivali⁴⁷ ostajajo eno izmed osrednjih izhodišč podajanja kulturnih raznolikosti, ki jih obiskovalci konzumirajo, doživljajo in z neposredno udeležbo tudi legitimirajo.⁴⁸

Osrednje prireditveno dogajanje (tako kot na številnih drugih tradicionalnih dogodkih) spremljajo glavni akterji, oblečeni v »bolj ali manj lokalno/regionalno/nacionalno specifične noše«,⁴⁹ in glasbene skupine, ki delujejo in ustvarjajo v lokalnem okolju. Festivele se v antropološki literaturi opisuje kot »javne dogodke, ki imajo časovni, prostorski in programski okvir, prinašajo določeno sporočilo, so praznične narave in vključujejo tri vrste akterjev, in sicer organizatorje, izvajalce in občinstvo, ki dogodek izvajajo skupaj«. ⁵⁰ Čeprav predložena definicija ne vključuje

45 Saša Poljak Istenič, 'Družbeno ustvarjanje praznikov: med dediščino, identiteto in trajnostnim razvojem.' *Etnolog*, let. 23, 2013b, str 30.

46 Richard Wilk, 'Learning to be local in Belize: Global systems of common difference.' V: Daniel Miller, ur. *Worlds Apart: Modernity Through the Prism of the Local*. Routledge, London in New York 1995, str. 118.

47 Pojme festival, (tradicionalna, javna) prireditev in (kulturni) dogodek v prispevku razumemo sinonimno.

48 Andy Benner, Jodie Taylor in Ian Woodward, 'Introduction.' V: *The Festivalization of culture*. Andy Benner, Jodie Taylor in Ian Woodward, ur. Ashgate Publishing Company, Surrey in Burlington 2014, str. 1.

49 Poljak, n. d., str. 30.

50 Miha Kozorog, *Festivalski kraji: koncepti, politike in upanje na periferiji*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2013a, str. 18–19.

glasbe kot tiste, ki bi opredeljevala festivalsko dogajanje, ta vseeno ostaja ena prvih asociacij, ko pomislimo na besedo festival. Brez nje si namreč festivalske produkcije skorajda ne znamo predstavljati.

(Narodnozabavna) glasba po mnenju obiskovalcev Festivala ovčje volne Bicka na javnih dogodkih ustvarja prijetnejše in bolj sproščeno vzdušje, hkrati pa služi kot vezivo med različnimi generacijami:

»Je pa pomemben moment tut to, da smo združevali mlade širše z glasbo. Se pravi ta način druženja smo prenesli še na ostale in, dobro zdej se malenkost patetično sliši, ampak to je bil zdrav način druženja. Plesna kultura, pevška kultura in pa, sej pravim, glasba kot taka.«⁵¹

Iz navedenega citata lahko razberemo, da je narodnozabavni glasbi pripisana celo sposobnost prenosa vrednot, ki so jih želeli nakazati tudi s predvajanjem predstavitvenega filma na festivalu:⁵² *»Čez to [film] smo hotli projecirati vse tisto, kar je, kar si želimo. Se pravi: mladost, iskrenje, pripadnost, zavedanja sebe, okolja, uživanje okolja. Obenem pa tut, da prevzamemo določena vedenja starejših generacij.«⁵³* Sogovornik se obenem sprašuje, zakaj ne bi na prireditve vključili npr. rock glasbe, če lahko potencialno vsa glasba nastopi v funkciji medgeneracijskega povezovanja in združevanja:

»Samo jaz pravim – zakaj ne? Jaz bi temu rekel ena taka medgeneracijska sinergija, če je to večdnevni festival, mislim to moraš bit samo spreten pri agendi programa in to gre skozi. In men se zdi, da bi blo to čist gut, zakaj ne? Konc koncev lahko eno tradicionalnost zapelješ na drug način. Recimo rockajmo v volnatih štumfeh – vauu zakaj ne? Ker je kontrast. To zmeri pali.«⁵⁴

Z raznolikostjo žanrov bi lahko po prepričanju sogovornika dosegli več generacij, saj je vsaka bila (predvsem v času mladosti) pogojena oziroma obdana z drugačnimi trendi v popularni kulturi. Morda bi podobne domiselne ideje ponovno spodbudile pogostejša druženja ob glasbi, za katere sogovorniki opažajo, da postajo vse redkejši del vsakdanjika: *»Je pa res še nekaj, da je ravno plesna kultura in kultura petja v ruralnem okolju še tok bolj prisotna. Ampak zdej je že kr precej izzvenela.«⁵⁵*

51 Franci Podbrežnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

52 V letu 2021 je predstavitveni film nadomestil modno revijo, ki je nekako zaznamovala festivale Bicka.

53 Franci Podbrežnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

54 Franci Podbrežnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

55 Franci Podbrežnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

Seveda pa Festival ovčje volne Bicka ni edina priložnost, ki jo domačini vidijo kot možnost za sprostitev ob petju in plesu. Vsako leto ob koncu zime na pustno soboto poteka Vinarska, ki smo se je v letu 2022 udeležili tudi nekateri pisci prispevka. Organizacija je večinoma v celoti domena generacije mladih. Starost t. i. vinarjev se sicer skozi leta spreminja in občasno sega tudi čez 40 let. V programu izvajalci parodirajo lokalne dogodke in problematiko preteklega leta (pogoj PCT v gostilnah, čakanje pri semaforju na relaciji Solčava–Logarska dolina ipd.), vse to pa izpeljejo pred maskoto – stričkom. Skoraj⁵⁶ 60. Vinarsko so mladi, stari od 23 do 35 let, pripravili in posneli vnaprej in jo predvajali v lokalni Rinki v Solčavi. V pogovorih na dogodku so reflektirali skrb zaradi precej neaktivne nove generacije mladih (srednješolcev), saj jim je pomembno, da se tradicija Vinarske obdrži.

Fotografija 1: Predvajanje Vinarske v Rinki. Voditelja Jaka in Anja stojita pred upodobljenim stričkom. Tajda Jerkič, Solčava, 26. 2. 2022.

56 Da gre za 60. zaporedno izvedbo dogodka, je ocena akterjev, saj prirediteljev nima t. i. uradne zgodovine, iz katere bi bila razvidna letnica prve izvedbe.

Na Solčavskem 5. avgusta praznujejo še občinski in farni praznik Občine Solčava. Sogovornica je o prireditvi iz leta 2020 pripomnila:

»Jaz recimo letos sem bila na občinski proslavi, ki me je zelo pozitivno presenetila. Ful lep, res, res lep dogodek. Na nivoju. No, kulturno na nivoju. In nisem ... mislim, ne da nisem pričakovala, da bo tako, ampak vseeno me je presenetilo v tej kvaliteti. In pol sem tudi slišala, da so te občinske proslave vedno ... tako kar v redu, fajn, no, dobre.«⁵⁷

Kot negativno plat sogovornica omenja le slabo udeležbo, za katero pa pravi, da je pogosta tudi na drugih prireditvah, ki potekajo na Solčavskem. Drug sogovornik, ki se spominja časov »pravih fešt«, je poudaril, da je bila včasih udeležba dogodkov bistveno boljša:

»Ne vem, kaj manjka. Jaz recimo pogrešam take fešte, kot so bile včasih. Tisti dnevi turizma, jaz sem bil ogromno ... recimo, ko smo prvič naredili tiste dneve turizma v društvu Solčava, pa tle so bili Natalija Verboten pa Čuki, je bilo ne, skozi se je dogajalo. To je bila fešta tri dni, v maloro. Zdej je pa tako mrtvo, da ... Samo, kaj boš pa naredil?«⁵⁸

Slaba udeležba se zdi kot »naravna« danost najredkeje poseljene slovenske občine, s katero so se sprijaznili v sedanosti. Zanimivo je namreč, da jim je v času, ko je bila konkurenčnost dogodkov še ulovljiva, uspelo privabiti mnoge iz celotne Savinjske regije – na koncert skupine Big Foot Mama naj bi prišlo namreč 1000 poslušalcev.⁵⁹

V bližini Solčavskega, na Ljubnem ob Savinji, potekata festival Flosfest in tradicionalna prireditev Flosarski bal, ki ju redno obiskujejo tudi Solčavani in Solčavanke. Sogovornik nam je v pogovoru na kratko pojasnil njune temeljne razlike s poudarkom na starostni pripadnosti:

»Ta Flosfest je bolj za mlade, Flosarski bal /.../ je bolj tradicionalen, imajo krst flosarjev. Ker Ljubno je bilo flosarska vas, te šege in običaje vzdržujejo, da se ne pozabi. Flosfest je pa muzika pa pijača, zabava /.../ Jaz sem kar zato, mi je kar všeč. Tudi v Lučah imamo te Lučke dneve, čeprav tisto ni tako popularno. Bolj

57 Andreja Martinčič, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.

58 Stane Klemenšek, intervju, Solčava, 25. 9. 2022.

59 Franc Voler, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

Flosarski bal, lovski krst je bil pri lovskem domu, čebelarji imajo svojo stojnico pa penzionisti imajo tiste svoje dogodke. Tam je ena zgradba, ki se imenuje streljarnica nad Lučami, pa z možnarjem streljajo. Pa budnica je enkrat zjutraj. Pač enkrat na leto, da je.»⁶⁰

Tako Flosarski bal na Ljubnem ob Savinji kot Lučki dan v Lučah veljata za občinski praznik. Lučki dan poteka drugi konec tedna v avgustu, ko god praznuje farni zavetnik sv. Lovrenc. Flosarski bal pa poteka v poletnih mesecih in je namenjen ohranitvi spomina na tradicijo splavljenja lesa po reki Savinji. Flosfest je »festivalski« del Flosarskega bala, v katerem živa glasba predstavlja osrednje dejanje. Na oder Flosfesta so bile skozi pretekla leta povabljene nekatere večje domače in tuje glasbene zasedbe, kot so npr. S.A.R.S, Plavi orkestar, Siddharta, Big Foot Mama, Mi2. Ob tem se nam poraja hipotetično vprašanje, ki odpira misel o prihodnosti, ko si bodo sedanje generacije osmišljale svoje »zlate čase«; se bo tudi takrat sklenil krog spominjanja preteklosti v navezavi na (rock) glasbo?

Produkcijo dogodkov na splošno razumemo kot usmerjeno v »prihodnost, delanje in kreativnost, torej tudi na ustvarjanje še neobstoječega«.⁶¹ Javni dogodki poleg živahnosti, veselja in množičnosti, ustvarjajo in oblikujejo kraj, kar pomeni, da je poleg ekonomske vrednosti pomembna tudi družabna in simbolna vrednost. Javne dogodke tako razumemo kot generatorje lokalne identitete, ki obenem večajo vidnost na globalnem (turističnem) zemljevidu in s tem omogočajo nove ekonomske možnosti.⁶² Nazoren primer procesa vpisovanja Solčave na zemljevide rock scene v Sloveniji nam je predstavil sogovornik, ki je organiziral večje koncerte na prelomu tisočletja:

»So mi pravili, ‚si naredil Zmelkoowe, pa naredi še Big Foot Mamo‘, jaz pa ‚kdo je Big Foot Mama, nisem imel pojma. ‚Big Foot Mama, kaka Big Foot Mama, kdo je to?‘. In ne vem nekak so mi dali neko številko, jaz pa ‚veš da, bom jaz to poklical, kaj pa je to problem, ni problema‘. Jaz kličem unga majstra, koliko je bila ura, kaj pa vem, ena zjutraj. Ga kličem, un me poslušaj, sem rekel, ‚a bi lahko ti pripeljal svojo skupino Big Foot Mamo v Solčavo?‘ un pa ‚kje je Solčava? ...‘, kaj pa jaz vem, kje je Solčava, ‚ne veš, kje je Solčava?‘ in mi reče majstor ‚malo

60 Blaž Zamernik, intervju, Solčava, 24. 9. 2020.

61 Kozorog, n. d., str. 34.

62 Kozorog, n. d.

se ti umiri, malo se ti skuliraj, pa se zjutraj čujeva'. Jaz sem spal tri, štiri ure, ob sedmih sem ga že klical. Sem rekel, 'prideš ti v Solčavo?', je rekel 'kaj se zajebavaš?', sem rekel, ne'.⁶³

Premike k večji ponudbi dogodkov za mlade na Solčavskem danes med drugim prispevajo nekateri posamezniki, ki organizirajo koncerte alternativne glasbe. V Igla bar, prvi lokal ob vstopu na Solčavsko, so npr. povabili glasbenika Samuela Bluesa in kitarško-violinski duo Zajtrk. Želje domačinov po dinamičnosti življenja so sicer različne. Opažali smo dve percepciji, ki (so)oblikujeta diskurz o glasbi in družabnem življenju. Po eni strani namreč zaznamo ideje, ki povzdigujejo blagodejni ruralni mir. Ta po poletnem vrvežu turistov nastopi v jesenskem in zimskem času: *»Pa tudi ta mir, tukaj ga ne bi dala za nič na svetu. Če bi mogla nazaj v Ljubljano, bi se zelo borila s tem. Da bi to izgubila. Mir bolj. Kot zdej zrak, kaj jaz vem. Tudi, samo js tega ne zaznavam tako. Bolj zaznavam ta mir pa tišino, ko je jesenski čas, ko se vse umiri.«⁶⁴* Po drugi strani pa smo zasledili želje po številčnejših možnostih druženja, ki bi ljudi vsaj za določen čas odmaknil iz ustaljenih tirnic vsakdanjika: *»Neke želje po ne vem čem spet nimam, ker sem kar antisocial as fuck, ampak ne vem, vseeno bi bilo fajn imeti neke opcije, recimo tudi če ne zdaj neke zabave pa rejve pa to, tako vsaj kaj malega.«⁶⁵* Nasprotujoči si percepciji sta še posebej izraziti v času organiziranja večjih koncertov, kot je pripovedoval sogovornik:

»To je bilo skeptično že od štarta, kaka galama bo tle po Solčavi, a ne, pa Big Foot Mama pride tle s sedemtisočvatnim ozvočenjem, so rekli to bo ja vse razdrobljeno na občini, eni ja, eni ne ... So rekli, to ne bo v redu, pol je pa ena, ki je na občini delala /.../ rekla: 'zdej pa, če enkrat na let ena stara mama slabo spi, pa ni tak problem', a ne ... In sta pravila lovca, ki sta bila gor, kaj pa vem tam v Logarski gor, na tistem hribu, da sta čula muziko. Je rekel en, 'kot da sem na koncertu'.⁶⁶

Kot lahko razberemo iz navedka, je bil glasno ozvočeni rock koncert v tem primeru novost in potencialna nevšečnost, a je pomenljivo, da je bila njegova izvedba potrjena s strani občine. Nedvomno je to pripomoglo, da se je na

63 Stane Klemenšek, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

64 Andreja Martinčič, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.

65 Leon Gabriel Golob, intervju, Logarska dolina, 23. 9. 2021.

66 Stane Klemenšek, intervju, Solčava, 25. 9. 2022.

Solčavskem odvilo nekaj odmevnih (in glasnih) rock koncertov, ki so bili sprejeti tudi s strani lokalne skupnosti. Bolj kot prirejanje koncertov znanih slovenskih rock skupin so danes večja stalnica na Solčavskem živahne kulturne prireditve, ki jih pogosto imenujemo tudi veselice. Beseda veselica označuje zabavo ob živi glasbi in točenju pijače.⁶⁷ Nekateri sogovorniki so jo resda povezovali s kulturnimi prireditvami (npr. Flosfest na Ljubnem, Flosarski bal, Lučki dan),⁶⁸ zanimivo pa je, da so drugi veselico povezali z dogajanjem v mladinskih prostorih,⁶⁹ ki so bili vzpostavljeni v času pred MKS-om. Sogovornik je na vprašanje, če potekajo na Solčavskem veselice, odgovoril: »*Tudi, tudi, večinoma ob teh občinskih praznikih, kar sem že rekel. Najamejo kakšno manjšo ali pa večsah kakšno večjo skupino, narodnozabavno po navadi. Pa igrajo, pa potem so šanki postavljeni po vasi, pa tam po prostoru, pa je veliko ljudi kar po navadi.*«⁷⁰ Kljub različnim asociacijam lahko zaključimo, da je na območju Solčavskega posebej priljubljena oblika dogodkov veselica, ki se večinoma povezuje z žanrom narodnozabavne glasbe.

(Narodnozabavna) glasba kot tkivo družinskega življenja

V zadnjem delu se posvečamo žanru, ki je že pred velikimi rock koncerti kalil mir na veselicah. Narodnozabavna glasba se je na Slovenskem v najmočnejši obliki pojavila z bratoma Avsenik komaj v petdesetih letih 20. stoletja.⁷¹ Kulturolog Peter Stanković meni, da na posameznika, ki je doma v takem glasbenem okolju, močno vplivajo vsebinske in pomenske asociacije narodnozabavne glasbe.⁷² Narodnozabavna glasba se navezuje predvsem na podeželsko okolje in (na videz) spodbuja tradicijo. Omenjena zvrst idealizira podeželje, zanjo je »značilen nostalgičen obrat k tradiciji v obdobju socialistične (in pozneje

67 'Veselica.' Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Spletni vir: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=veselica> (pregledano: 31. 3. 2022).

68 »... Po navadi, ko so kakšne večje veselice, Flosfest na Ljubnem, Flosarski bal, Lučki dnevi, v Mozirju. Sem bil že ene parkrat.« (Blaž Zamernik, intervju, Solčava, 24. 9. 2021)

69 »Ja, to so ble mladinske sobe. To je bla mladinska soba v Solčavi, mladinski plesi ...« (Franci Podbrežnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021)

70 Blaž Zamernik, intervju, Solčava, 24. 9. 2021.

71 Peter Stanković, *Simbolni imaginarij sodobne slovenske narodnozabavne glasbe*. Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Ljubljana 2021, str. 7.

72 Stanković, n. d., str. 8.

postsocialistične) modernizacije, ko je ta tradicija v resnici začela izginjati». ⁷³ Narodnozabavna glasba je popularna tudi na območju Solčavskega, poleg tega pa se lokalni akterji v svoji turistični ponudbi naslanjajo na ideje, podobne tistim, ki jih generira narodnozabavna glasba, to so predvsem podeželska idila in tradicionalne vrednote podeželskega življenja, npr. mir, povezanost z naravo, pripadnost družini in domačiji, močna in solidarna lokalna skupnost. ⁷⁴ Tesen odnos Solčavskega in narodnozabavne glasbe je razviden tudi v tem, da se v njihovem kolektivnem spominu pojavi teza, da naj bi se prva polka na Slovenskem plesala prav v Solčavi. Kljub majhnemu številu prebivalcev je Solčava imela svojo pihalno godbo (»pleh muziko«) in tamburaški orkester. Vidimo torej, da je kljub prepoznavnemu in močnemu obdobju rocka vselej obstajala kontinuiteta z (domačo) narodnozabavno in zborovsko glasbo (npr. cerkveni zbor, zbor Viva la musica v Lučah).

Na Solčavskem glasba ne predstavlja samo družbenega veziva, pač pa v nekaterih primerih nastopa tudi v vlogi družinskega tkiva. To smo lahko spoznavali v pogovorih z družino Čerček. ⁷⁵ Da je glasba bistvenega pomena v njihovi družini, je razvidno že ob vstopu v bivalne prostore. Družina se, tako kot veliko drugih (družin) na Solčavskem, ukvarja s turizmom. Posebnost turistične kmetije se kaže v zasnovi bivanjskih prostorov. Ambient je namreč prepleten z glasbenimi motivi, tako v prostorih nastanitev kot tudi v prostorih *wellnessa*. V vsaki sobi in na vsakem hodniku so stene okrašene s starimi inštrumenti. Nekateri inštrumenti so celo v vlogi pohištva, npr. v prostoru, kjer je jacuzzi, je nekdanja trobenta danes umivalnik. Prav tako je v jedilnici postavljen klavir v funkciji mize. Instrumenti opravljajo svojo uporabno in dekoracijsko funkcijo tudi zunaj hiše. Tam je star klavir, na katerem so v poletnem času postavljene rože, na gugalnici pa je izrezljan glasbeni motiv. Glasbeni motivi so postali prepoznaven znak hiše, s katero se turistična kmetija loči od drugih. Glasbeni inštrumenti predstavljajo del turistične zasnove, ki prostore tematsko obarva, in ustvarjajo nove ambientalne izkušnje.

73 Stanković, n. d., str. 20.

74 Stanković, n. d., str. 14.

75 Pogovarjali smo se le z nekaterimi člani družine: najstarejšo hčerjo, babico ter babičinim bratom in njegovo ženo.

Fotografija 2: Jedilni prostor turistične kmetije Čerček. Tina Mlinarič, Solčava, 25. 9. 2021.

Tematika glasbe se v družini ne omejuje zgolj na vizualno raven, saj je priljubljena tudi v vsakdanjih pogovorih. Najstarejša hči je povedala, da se pogovori znotraj družinskega kroga vselej navezujejo na glasbo: »Pa pri nas doma govor skozi o muziki poteka. O glasbeni teoriji pa tem, ker se vsi s tem ukvarjamo. Nam je to normalno.«⁷⁶ V družini vsaka od treh hčera igra več instrumentov, pogosto pa tudi pojejo. Vse so oz. še obiskujejo Konservatorij za glasbo in balet v Mariboru. Najstarejša hči šolanje nadaljuje na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Sestre sestavljajo zasedbo Sestre Čerček, s katero so leta 2018 nastopile v oddaji *Slovenski pozdrav*, kjer so pele ob spremljavi zasedbe Poskočni muzikanti. Tudi v Mariboru niso bile stran od družinskega glasbenega okolja, saj so stanovale pri svojem stricu, očetovem bratu, ki je prav tako odraščal v Solčavi. Tudi on je glasbenik, ki skupaj z njimi pogosto kaj zaigra oziroma, kot pove sam: »... smo skup vadili, nam je bilo ful fajn«.⁷⁷ Oče ob

⁷⁶ Maja Čerček, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.

⁷⁷ Maja Čerček, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.

koncih tedna igra v solčavskem ansamblu Črna mačka. Pred nekaj leti se je skupini pridružila tudi ena izmed njegovih hčera, ki v skupini poje in igra na saksofon. Med ožjimi člani družine se z glasbo edina ne ukvarja le mama. S svetom glasbe jih je seznanila babica, očetova mama, saj je svoje vnukinje od majhnih nog spodbujala k petju in igranju. Tudi sama poje že mnogo let pri različnih pevskih zborih. Govorili smo tudi z babičinim bratom, ki nam je povedal, da so v mladosti veliko igrali na harmoniko. V času naše terenske raziskave je potekal prej omenjeni Festival ovčje volne Bicka, na katerem je igral v ansamblu, ki skupaj na raznih prireditvah igra že 62 let. Ob koncu pogovora se je pošalil, »*ko se boste ženili, imam račun*«. ⁷⁸ Glede na to, da je glasba bistvenega pomena za omenjeno družino in ker se sama ljubezen do glasbenega ustvarjanja prenaša iz roda v rod, bi lahko glasbo v tem kontekstu opredelili kot (družinsko) nesnovno kulturno dediščino.

Fotografija 3: Zasedba ansambla Kristijana Germelja na Festivalu ovčje volne Bicka. Marko Senčar Mrdakovič, Solčava, 25. 9. 2022.

78 Kristijan Germelj, intervju, Solčava, 29. 9. 2021.

Peter Stanković piše, da lahko narodnozabavno glasbo razdelimo na klasično in sodobno.⁷⁹ Za območje Solčavskega sta značilni tako klasična kot sodobna narodnozabavna glasba. Slednja vsebuje elemente, ki presegajo klasične motive, kot so npr. podobe domačij, narave, domovine in narodne noše, temveč vsebuje tudi širše elemente, kot so sklicevanje na sodobne življenjske sloge, globalno popularno kulturo in urbanost.⁸⁰ Klasično narodnozabavno glasbo lahko spremljamo predvsem v okviru tradicionalnih prireditev, kot je npr. Festival ovčje volne Bicka, kjer je bil nastopajoči ansambel oblečen v narodno nošo, igral je večinoma pesmi z domovinsko tematiko in se ob tem ni skliceval na kontekst modernega življenja. V vsakdanu pa se vendarle večkrat pojavlja sodobna narodnozabavna glasba. Prej omenjeno skupino Črna mačka bi lahko označili kot sodobno narodnozabavno skupino, saj njihove skladbe in videoposnetki vsebujejo sodobne elemente: liki so oblečeni v sodobna oblačila, uporabljajo pametni telefon in se vozijo v sodobnih, prestižnih avtomobilih.⁸¹ Klasifikacija na klasične in sodobne ansamble ni nujno vezana na različna časovna obdobja – kot smo razbrali, sta na Solčavskem še vedno prisotni obe obliki narodnozabavne glasbe.

Sklep

Čeprav se na prvi pogled zdi, da je območje Solčavskega za proučevanje mnogovrstne glasbe z antropološkega zornega kota manj relevantno, nam izsledki neposredno dokazujejo, da smo prišli do bogatih etnografskih podatkov. Pogosto lahko zaznamo stereotip, da v ruralnih okoljih prevladuje »domača« ali narodnozabavna glasba, v prispevku pa smo pokazali, da ni nujno tako. Uveljavljanje določene glasbene zvrsti je odvisno od številnih dejavnikov: osebnega okusa, pripadnosti generaciji, idejnih tokov, privzganja in negovanja določenih vrednot itd. Govorili smo z mnogimi domačini, ki jim je blizu narodnozabavna glasba, po drugi strani pa je bilo presenetljivo prisluhniti sogovornicam in sogovornikom, ki čutijo ali so čutili posebno naklonjenost do rock, punk, grunge in metal glasbe. Različna obdobja, ki jih vsakega po svoje zaznamuje glasbena ustvarjalnost, smo rekonstruirali s pomočjo osebnih pripovedi akterk in akterjev, vrednot in zanimanj za glasbo.

V prvem delu prispevka smo pokazali, kako se je glasbena ustvarjalnost oblikovala v navezavi s skupinskim mladinskim prostorom – MKS-om in organizacijo rock

79 Stanković, n. d., str. 119.

80 Stanković, n. d., str. 119.

81 Stanković, n. d., str. 122.

koncertov za širšo publiko – ter razpravljali o močnih spominih, ki jih je generiralo to obdobje. Še posebej zanimivo se nam zdi dejstvo, da sta rock in narodnozabavna glasba v preteklih desetletjih na neki način sobivali na tako majhnem območju, kot je Solčavsko. Odklonilne odnose do narodnozabavne glasbe smo prepoznali predvsem v obdobju, ko je številnim mladim rock predstavljal ključen del njihove kolektivne in individualne identitete, torej v času, ko so iskali samosvoj glasbeni izraz. Zanimivo se nam zdi, da so nekateri, ki so v času mladosti prevzeli rockovsko identiteto, v prestopu v druga življenjska obdobja to opustili.

V okviru kulturnih prireditev, kot so festivali in občinski prazniki, smo med izvajalci in organizatorji opazili veliko željo po vključevanju obeh žanrov v njihovo vsebino. Mnogi si želijo njunega prepleta, saj bi bili s tem po eni strani manj izključujoči, po drugi strani pa so zadovoljni, da se sploh »nekaj dogaja«. Kljub majhnosti ima občina Solčava relativno veliko kulturnih dogodkov, ki jih (skoraj) vedno spremlja glasbeno dogajanje. Vendar glasba ni samo stvar javne sfere, temveč je lahko tudi del zasebnega okolja. Družino Čerček povezuje splošna ljubezen do glasbe, kar se odraža tudi v snovanju turistične ponudbe družine. Stari glasbeni instrumenti so postali prepoznavni znak njihove domačije in tako lahko opazamo, da v tem primeru glasbena dediščina nima le simbolne, čustvene ali estetske, ampak tudi ekonomsko vrednost.

V prispevku smo se posvetili tudi vprašanju skupnih prostorov – za oblikovanje generacije mladih na prelomu tisočletja je bil pomemben MKS in glasbena prizorišča, danes pa smo pogosto slišali, da so prostori druženja za mlade vaše gostilne in lokali. Med njimi so bili največkrat omenjeni: Anzi bar⁸² ter Igla bar, okrepečevalnice Rinka, Dom planincev, Zadrůžnik ter Kmečka hiša Ojstrica.⁸³ So na različnih lokacijah Solčavskega in kot taki tvorijo »gnezdca« družjenja Solčavanov in Solčavank. Glasbeno dogajanje se tako odvija ob predvajanju različnih zvrsti, izvajanje glasbe v živo pa je v teh prostorih bolj izjema kot redna praksa. Pomeni glasbe v družinskih okoljih, na festivalih in prireditvah so tudi danes v veliki meri razpoznavni, medtem ko opazamo, da ni vzpostavljenega mladinskega prostora, kar je po izkušnjah prejšnje generacije pomemben pogoj za srečevanje mladih in njihovo ustvarjanje glasbe. Ob pogovorih z današnjo generacijo mladih smo spoznavali,

82 Anzi bar je na žalost nekaterih domačinov 29. 10. 2021 zaprl svoja vrata.

83 Domačini Kmečko hišo Ojstrica imenujejo tudi *Pri Kitajcu*, saj je lastnik nekaj časa živel na Kitajskem. Hiša je opremljena tudi z nekaterimi kitajskimi predmeti in pohištvo.

da si mnogi mladi ne želijo imeti svojega prostora, a po drugi strani priznavajo, da pogrešajo več rednega izvajanja glasbe v živo. Glede na današnje mnogo dostopnejše možnosti poslušanja raznovrstne glasbe, ki je bolj individualizirano kot npr. v devetdesetih letih prejšnjega in na začetku tega stoletja, glasbena ustvarjalnost na Solčavskem gotovo že pridobiva nove funkcije in oblike.

Mladi, glasba in prostor na Solčavskem¹

Miha Kozorog

Kot je nekoč izjavil član legendarnih Gastrbajtrs (oziroma Demolition Group), rock skupine iz Brežic, je aktivno ustvarjanje lastne scene osnovni pogoj za »normalno« življenje mladih v manjših krajih:

»Biti, obstajati v takšnem malem kraju, vasi ... , če se odločiš, da boš tam živel, tako daleč v stran ... , potem si moraš najprej ustvariti lastno sceno, neke pogoje za življenje.«²

Z »normalnim« življenjem, kot sem se izrazil zgoraj, ne mislim družbeno normiranega življenja, ampak življenje, ki ga mladi zapolnjujejo z vsebinami, ki so zanje »normalen« del mladosti – v smislu imena festivala alternativne glasbe *Rad bi bil normalen* v vasi Ravne pri Cerknem. Glasba je pomemben medij organizacije prostega časa mladih. Za mlade v manjših krajih je prav samoorganiziranje v prostorih, ki jih zasedajo skupaj, lahko pogoj za uživanje svoje »normalnosti« ob izbrani glasbi.

Lepe in velike stvari nastajajo tudi iz dolgočasenja. Mladinski »dolgčas je aktivno nelagodje«, pravita antropologa Martin Demant Frederiksen in Anne Line Dalsgård.³ Ko mlade preveva občutek, da čas teče brez pravega smisla, zato je čas, da smisel času vdahnejo z lastno pametjo, delom, čustvi, estetiko, pričakovanji itn., se lahko zgodijo velike spremembe ne le v posameznikovem življenju, ampak tudi v življenjskem okolju.⁴ Kot je o dolgčasu na Solčavskem in boju proti njemu z zasedbo prostora spregovoril Gregor Preprotnik:

- 1 Prispevek je rezultat raziskovalnih projektov *Mladi podjetniki v času negotovosti in spodbujenega optimizma: etnološka študija podjetništva in etike mladih v sodobni Sloveniji* (J6-1804) in *Urbane prihodnosti: zamišljanje in spodbujanje možnosti v nemirnih časih* (J6-2578) ter raziskovalnega programa *Etnološke, antropološke in folkloristične raziskave vsakdanjika* (P6-0088), ki jih iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
- 2 Navedeno v Rajko Muršič, *Center za dehumanizacijo: Etnološki oris rock skupine*. Frontier, Pesnica 1995, str. 87.
- 3 Martin Demant Frederiksen in Anne Line Dalsgård, 'Introduction: Time Objectified.' V: Anne Line Dalsgård, Martin Demant Frederiksen, Susanne Højlund in Lotte Meinert, ur. *Ethnographies of Youth and Temporality: Time Objectified*. Temple University Press, Philadelphia 2014, str. 8.
- 4 Alenka Bartulović in Miha Kozorog, 'Songs Against Boredom: Youth, Music, and Bosnian Exile.' V: Eryn Lê Espiritu Gandhi in Vinh Nguyen, ur. *Routledge Handbook of Refugee Narratives*. Routledge, London in New York 2023.

»Smo imeli eno mizo pa stole pa smo tarok žgali. Pol pa jeseni, ko se je začelo, rečimo takle cajt, tako vreme, dež pa veter pa tist, pol smo pa gruntali, kam bi zdej šli. V gostilne nismo še zabajali toliko, a ne, pol pa sva se s kolegom spomnila, kaj je pa s tistim placom gor, ki je zapuščen, a ne.«⁵

V Sloveniji se premalo zavedamo, kakšno bogastvo predstavljajo tovrstni prostori, ki jih avtonomno vodijo in vsebinsko oblikujejo mladi sami – in kjer se mladi oblikujejo v relevantno (lokalno) družbeno silo in skupnost.⁶ To je v koristni primerjavi z mizernimi razmerami na tem področju v Združenih državah Amerike poudaril Rajko Muršič, etnolog, na čigar ugotovitve se avtorji poglavja upravičeno izdatno sklicujejo:

»V Sloveniji smo nekako vajeni, če ne kar razvajeni, da imamo sorazmerno spodobno mrežo glasbenih prizorišč /.../ V praktično vsakem večjem naselju /.../ naletimo na različna glasbena prizorišča, praviloma v javni lasti in nevladnem upravljanju, v katerih lahko v živo spremljamo muziciranje domačih in tudi tujih glasbenih zasedb /.../ Drugod po svetu večinoma ni tako. V zibelki sodobne popularne glasbe, Združenih državah Amerike, je povsem drugače. Tam je lokalna podpora popularni glasbi zanemarljiva, če sploh obstaja, prav tako tam niso nikoli mogli vzpostaviti mreže javnih prireditvenih prostorov, medtem ko morajo zasebni glasbeni prireditveni prostori upoštevati zelo zahtevne zakonske pogoje za izvajanje glasbenih prireditev.«⁷

Kot je v svoji temeljni študiji raziskoval Rajko Muršič, imajo avtonomni mladinski prostori pri nas tradicijo tudi na podeželju, v vaseh.⁸ Ta institucija po eni strani omogoča razvoj raznolikih mladinskih scen, tj. mnogoterih načinov kulturnega izražanja mladih, na relativno majhnem ozemlju Slovenije. Po drugi strani pa imajo

5 Gregor Preprotnik, intervju, Solčava, 27. 9. 2021.

6 Miha Kozorog, »Pa Tminu se patiepaje«: življenjski svet lokalne skupnosti mladih v uglasbenih besedilih. Prvi del: uglaševanje.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 50, št. 3–4, 2010, str. 33–41; Miha Kozorog, »Pa Tminu se patiepaje«: življenjski svet lokalne skupnosti mladih v uglasbenih besedilih. Drugi del: ustvarjanje lokalnosti.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 51, št. 1–2, 2011a, str. 10–16.

7 Rajko Muršič, 'David Verbuč: DIY House Shows and Music Venues in the US: Ethnographic Explorations of Place and Community.' Recenzija knjige. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 62, št. 1, 2022, str. 165.

8 Rajko Muršič, *Trate vaše in naše mladosti: zgodba o mladinskem in rock klubu*. Subkulturni azil, Ceršak 2000.

samonikle glasbene skupine, kot sta bili Pantakan in Perestrojka na Solčavskem, možnost prodora iz lokalnega okolja, kajti nastopajo lahko po mladinskih prostorih po vsej Sloveniji. Mreža mladinskih prostorov, ki je hkrati mreža med sabo povezanih bendov, torej deluje kot mehanizem intenzivnih izmenjav med različnimi okolji, kar v številne kraje prinaša pomembno mero kozmopolitskega in do postanih samoumevnosti dobrodošlo upornega duha.

Žal pa se nam je v zadnjem času zgodilo to, na kar zgoraj opozarja primer ZDA – dobili smo zelo zahtevne zakonske pogoje za izvajanje glasbenih prireditev (denimo stroge varnostne pogoje, pa četudi se koncert odvija le za nekaj deset ljudi). Druga stvar, ki je neugodno vplivala na razvoj mladinskih prostorov, je njihovo nadzorovanje s strani različnih nivojev oblasti, kar duši avtonomijo mladih.⁹ Mladinski prostori so postali tudi nekakšne valilnice »dobrih državljanov«, ki naj razvijajo podjetniške veščine neoliberalne družbe.¹⁰ Usmeritve in priporočila, ki smo jih na tem področju prevzemali iz Evropske unije, so skratka prinesli takšno »urejanje« mladinskega polja v nacionalni in občinski politiki, ki je marsikje – denimo v Tolminu, kjer sem ta proces podrobneje spremljal – opustošilo prej živahno mladinsko dogajanje.

Malim krajem, kjer so nekatere stvari nereflektirano samoumevne, druge pa nereflektirano vzbujajo negotovanje, so mladinski prostori tipa MKS potrebni. Potrebni so zato, ker so kulturni mediatorji, ki pomagajo graditi toleranco do na videz »drugačnih«. Kot je to za etnografe orisal Boštjan Lokan: »*Je pa res, tukaj so taki konci, da če si malo drugačen, si malo čuden takoj. Ampak potem naša generacija smo pa imeli vsi čupe in potem je bilo v redu.*« In sčasoma je postalo v redu, če si bil metalec, panker, roker – ali pa ljubitelj narodnozabavne glasbe: »*Ampak zanimivo, da tudi v osnovni šoli praktično nisi za nobenega vedel, da igra harmoniko, a zastopiš.*«¹¹

Etnografski prispevek o mladinskem prostoru na Solčavskem je prišel v pravem trenutku, ko nekateri družbeni pojavi narekujejo oživitev in okrepitev etnografskega argumenta, zakaj so avtonomni mladinski prostori mladim in krajem po

9 Rajko Muršič, Mladen Bačić in Jernej Kosi, *Na trdna tla: brezsrnamni pregled samoniklilb prizorišč in premislek nevladja mladinskega polja*. Ustanova nevladnih mladinskega polja Pohorski bataljon, Tolmin in Koper 2012.

10 Miha Kozorog, 'The Making of Coworking Spaces in Slovenia: Spatialization By and Of Youth as (Not) Trusting Them.' *Studia Ethnologica Croatica*, let. 33, 2012, str. 97–120.

11 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

Sloveniji potrebni, da je to pomembna tukajšnja dediščina, iz katere bi se morale napajati mladinske politike (namesto da modele papagajsko uvažamo iz birokratsko-pedagoško-podjetniško obsedene Evrope), in da bi bilo vredno – tudi zaradi krepite lokalne pripadnosti mladih – spodbujati »nove mlade«, da gradijo na prostorih, znanjih in vrednotah, ki so jim jih zapustile predhodne generacije (za kar imamo lepe zgleda v Ilirski Bistrici, Cerknem, Bistrici ob Sotli in še kje). Bolj žalostno bo, če bi vse ostalo le pri spominih na »zlate čase« in redkih festivalsko spodbujenih druženjih, okolje pa bi izgubljalo mladostno energijo za lastno aktivno preobražanje.

Ta etnografija pa prihaja v še enem ključnem trenutku: ko se je prepad predsodkov med mestom in podeželjem začel poglobljati – in to tudi s pomočjo humanistike.¹² Poglobil se je ravno z glasbo, narodnozabavno in rock glasbo, ki se jima pripisuje ločena domicila – prvi na vasi, drugi v mestu. Žal je knjiga Petra Stankovića o narodnozabavni glasbi,¹³ okoli katere se je razvila slabokrvna polemika – z ene strani nesmiselne obsodbe, z druge prazna obramba brez analitičnega premisleka te trhle študije –, postala zamujena priložnost za poglobljeno analizo vprašanja, ali se glasba res sidra po ruralno-urbani dihotomiji. Etnografija mladinske scene na Solčavskem dokazuje, da ni tako, da vsako okolje tvori amalgam glasbenih tradicij (na Solčavskem ljudsko petje, pevski zbori, tamburaški orkester, pihalna godba, harmonika, rock itn.), ki se med sabo pogajajo za pomene in prostor pod soncem, in da za simplističnimi glasbenogeografskimi tezami stojijo le globoko zakoreninjeni urbocentrični predsodki.

12 Miha Kozorog, »Proti »urbanosti«: ohlapno strukturirane misli o ohlapno definirani temi.« V: Jaka Repič in Jože Hudales, ur. *Antropološki vidiki načinov življenja v mestih*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2012, str. 59–73.

13 Peter Stanković, *Simbolni imaginarij sodobne slovenske narodnozabavne glasbe*. Fakulteta za družbene vede, Založba FDV. Ljubljana 2021.

DRUŠTVA IN DRUŽABNOST

»To je res, da je vse prostovoljno. Delaš, da bi kraj živel.« Vpliv prostovoljnih društev na javno in zasebno življenje na Solčavskem

Nina Ošep in Elizabeta Vršnik

Uvod

Prispevek raziskuje vpliv društev na javno in zasebno življenje v solčavski skupnosti ter se pri tem osredotoča na vprašanje, ali so društva v Solčavi še danes aktualna, kaj ima od društev posameznik in kaj širše lokalno okolje. Čeprav v Solčavi delujejo številna društva in je vanje vključenih veliko domačinov, se med nekaterimi poraja vprašanje, ali niso društva kot oblika civilnodružbenega delovanja že preživeta. Prvi del tega prispevka je namenjen kratkemu zgodovinskemu pregledu društvenega delovanja na Solčavskem. V drugem, etnografsko osnovanem delu opisujeva, zakaj posamezniki in posameznice (ne) sodelujejo v društvih in kakšen vpliv ima njihovo (ne)sodelovanje na življenje. V tretjem delu prispevka pa posebno pozornost namenjava javnim dogodkom, ki jih organizirajo društva na Solčavskem.

Kratek pregled društvenega razvoja na Solčavskem

Ministrstvo za javno upravo vodi Odprti seznam Slovenije (OPSI), javno dostopen seznam vseh delujočih društev v Sloveniji.¹ Ta vključuje ključne podatke o društvih – kje in kdaj so bila registrirana, seznam predsednikov društev itn. S pomočjo seznama sva pripravili kronološki pregled društev, delujočih na Solčavskem, in glede na datum registracije društev opredelili štiri obdobja, ko je bila dejavnost na obravnavanem področju posebej opazna. Prva faza zajema leta po koncu druge svetovne vojne, ko so v Solčavi ustanovili prva društva. To obdobje traja od leta 1948, ko je kot prvo registrirano Gasilsko društvo Solčava, in se zaključuje z letom 1954. V tem času so ustanovili tudi turistično, kulturno, planinsko in lovsko društvo. Sledi drugo obdobje, med letoma 1976 in 1978. V tem času je ustanovljeno društvo

1 'Centralni register društev' OPSI (Odprti podatki Slovenije). Spletni vir: <https://podatki.gov.si/dataset/centralni-register-drustev> (pregledano: 10. 3. 2022).

upokojencev, čebelarско društvo in športno društvo. Tretja faza sledi precej kasneje, med letoma 2004 in 2008, ko so Solčavani in Solčavanke ustanovili še Društvo za razvoj in ohranjanje naravne, kulturne in etnološke dediščine Panorama, Društvo za kulturo odnosov – SPES, Lovsko društvo Strelovec, Kulturno-umetniško društvo Pomlad Solčava in Avto klub Mini Slovenija. Zadnja faza je potekala v letih med 2011 in 2017, ko so nastala Društvo UpoČASni – društvo za ustvarjalno preživljanje prostega časa otrok in mladine, Bicka – Društvo za promocijo izdelkov iz volne jezersko-solčavske ovce, Bridge klub Plesnik, Društvo za kulturno, družabno in športno dejavnost Slana sladica, Društvo lastnikov gozdov Tisa in Društvo ki-parjev z motorno žago – Carving team Logarska dolina.

Ob pregledu ustanavljanja društev na Solčavskem se v splošnem zdi, da so novejša društva težišče delovanja prenesla od skupnosti kot »celote« k bolj ozko opredeljenim področjem udejstvovanja. Seveda to nikakor ne pomeni, da društev, ki bi »neposredno« nagovarjala skupnost kot »celoto«, ne ustanavljajo več, in prav tako ne pomeni, da društva, ustanovljena v novejšem času, ne prispevajo k javnemu življenju, temveč zgolj to, da k temu prispevajo in ga diverzificirajo prek dejavnosti, s katerimi se ukvarja razmeroma zamejen krog ljudi.

Vpliv društev na oblikovanje življenja posameznikov na Solčavskem

Solčavska društva temeljijo na prostovoljnem delu (večinoma) lokalnega prebivalstva. Vloge članov in članic se med seboj lahko precej razlikujejo, ne le formalno, ampak tudi (in morda še bolj) v smislu dejanskega dela, vloženega v društvene dejavnosti. Kot je dejala Anka Ošep, »*je fora na teh akcijah* [pri organizaciji dogodkov], [da] *smo vedno isti*«² in da je bila za organizacijo večine aktivnosti, ki jih je organiziralo Športno društvo Solčava, ključna predsednica društva. Ona je namreč »*organizirala ... Prva, zadnja, edina pospravljala in prštimvala* [pripravljala]«. ³ Za Šahovsko društvo, ki je »podsekcija« Športnega društva Solčava, nekateri menijo, da »*če ne bi bilo* [predsednika društva], [šahovskega] *društva ne bi bilo*«. ⁴ Zdi se torej, da nekatera društva temeljijo na delovanju enega od članov, ki poskrbi za uspešne akcije ali je celo ključen za obstoj društva nasploh. Tudi v primeru enega

2 Anka Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

3 Anka Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

4 Jože Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

od najštevilčnejših društev na Solčavskem, Prostovoljnega gasilskega društva Solčava, se ob impresivni številki – sploh če upoštevamo, da celotna občina šteje okoli 500 ljudi – 130 članov in članic izkaže, kot poudarja njegov predsednik Matija Vavdi, da »aktivnih pa dobiš tam, enih štirideset ven. Če.«⁵

V društvih nekateri posamezniki in posameznice prevzemajo precejšnjo odgovornost. Kot ugotavlja Anja Jezernik Knavs: »[M]islím, da če to resno pogledaš, kaj pomeni organizacija neke take stvari v smislu odgovornosti, stroškov, je v bistvu to še kar riziko, to organizirat.«⁶ Tudi Hermina Prelesnik, predsednica turističnega društva, meni, »da je kar [veliko] dela pa gruntanja pa organiziranja pa odločevanja.«⁷

Nekateri tovrstno »individualizacijo« obveznosti in odgovornosti ocenjujejo kritično:

»Enkrat sem ugotovil, koliko ti to omejuje svobodo, koliko te veže na to. Zmeraj bolj sem to pogruntal. Zato sem šel počasi ven.«⁸

Zakaj torej posamezniki delujejo v društvih, kljub obveznostim in skrbem, ki jih to lahko prinese? Nekateri menijo, da je »plačilo« za prostovoljno udejstvovanje to, da skupaj preživljajo kvaliteten čas – »naša nagrada je druženje, da se imamo skupaj fajn, [...] da gremo skupaj na izlet in zaključek«⁹ – nekateri, da se bo povezovanje »spllačalo« na dolgi rok:

»Jaz delam to prostovoljno zato, ker se mi zdi, da bo pol, če nam to grata [uspe], da bomo se malo bolj povezovali, da bo pol vsem lepš, mislim, da se bomo meli vsi fajn [smeh]. To se zdej čuje pravljíčno, ampak dobro.«¹⁰

5 Matija Vavdi, intervju, Solčava, 25. 9. 2021. Podobno pravi tudi glede kiparjev z motorno žago – Carving team Logarska dolina. Sogovornik ugotavlja, da je v njem pet članov, ki aktivno delujejo – to pomeni, da tekmujejo na različnih tekmovanjih carvinga oziroma rezbarjenja. V društvu pa je približno 28 članov, »samo to so pa punce zraven, ki pomagajo, ko naredimo vsako leto prireditve, tudi pa kolegi. Na tak način.« Ko so začeli hoditi na tekmovanja, so zraven pritegnili še druge, ki ne tekmujejo in so v društvu primarno zaradi druženja: »[...] družbo zraven potegne pa če greta dva, kaj pa vidva, bi šla zraven, potem pa, saj veš. Družba, kolegi hočejo zraven«.

6 Anja Jezernik Knavs, intervju, Robanov kot, 12. 3. 2022.

7 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

8 Jože Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

9 Anka Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

10 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

Poleg »delanja dobrega« oziroma zasledovanja »dobrega življenja«,¹¹ ki predstavlja vrednoto in »plačilo« samo po sebi, je vzgib za udejstvovanje v društvih lahko tudi docela konkretna, otipljiva ugodnost ali celo korist. Nekdanji član Gorske reševalne zveze je povedal, da je v zvezi začel sodelovati, ko so ga s takratnimi najboljšimi alpinisti v kraju povabili v društvo, a da članstvo prvenstveno ni pomenilo garanja in razdajanja, ampak ugodnosti:

»Ko je bil še socializem, je imela Gorska reševalna malo prestiža. Ker si imel akcij, si imel vaje, ker si imel tedenska izobraževanja. Ti ni bilo treba na šibt [v službo] iti. Potem si dobival zastoj vso opremo. Na akcijah si dobival prebrano, [...] stroške so ti pa povrnili. Sedaj pa poglej, kaj si imel profit od tega. Enkrat letno, enkrat tedensko sigurno, so bili kakšni tedenski tečaji. Tam je bilo tudi malo heca. Ni bilo garanje.«¹²

Še danes lahko članstvo v društvih prinese določene ugodnosti in privilegije. Vsi člani Planinske zveze Slovenije, del katere je tudi Planinsko društvo Solčava, imajo popuste pri prenočevanju v planinskih kočah, pri nakupu gorniške literature in opreme ter vozovnic, vstopnin in zavarovalnin.¹³

Na eni strani sogovorniki in sogovornice dejstvo, da društva privabljajo člane in članice (ter spodbujajo druženje), ocenjujejo kot pozitiven vidik društev. Na drugi strani pa nekateri v posameznikih, ki bi radi izkoriščali ugodnosti društva, ne da bi sami prispevali k njegovemu delovanju, vidijo problem:

»Včasih ljudje, pa bi radi imeli kej od teh društev, sami pa ne bi bili v teh društvih. Ko je treba delat ne bi bili, ko se je treba pa zabavati, so pa vsi veseli. Bi v ‚žvajgi‘ [prostoru Športnega društva] imeli fešto. [...] Pride do izkoriščanja, ko je na prostovoljni bazi.«¹⁴

V izogib nedejavnosti in izkoriščanju ugodnosti, so se v Turističnem društvu Solčava odločili za uvedbo »delovnih ur«:¹⁵

11 Glej npr. William F. Fisher, 'Doing Good? The Politics and Antipolitics of NGO Practices.' *Annual Review of Anthropology*, let. 26, 1997, str. 439–464. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/2952530>; Edward F. Fisher, *The Good Life: Aspiration, Dignity, and the Anthropology of Wellbeing*. Stanford, Stanford University press, 2014.

12 Jože Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

13 Planinska zveza Slovenije, 'Ugodnosti za člane'. Spletni vir: <https://clanarina.pzs.si/ugodnosti-za-clane> (pregledano: 25. 3. 2022).

14 Anka Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

15 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

»To pa pomeni, da [...] v celem letu lahko član naredi 16 ur in na koncu leta bomo organizirali izlet in tisti, ki so pač izpolnili tistih 16 ur lahko grejo zastoj. Na izlet sicer lhk grejo drugi tut, drugi pač tisti, ki niso člani al pa tut tisti, ki niso naredili ur, ampak tisti bojo mogli pa plačat pol.«¹⁶

Kot »plačilo« za prostovoljno delovanje društvo za člane in članice (pa tudi nečlane) torej organizira izlet. Podoben vzvod deluje tudi v ozadju prireditve Vinarska, ki jo organizira Kulturno društvo Franc Herle Solčava. Tisti, ki sodelujejo pri organizaciji Vinarske, gredo z zbranimi sredstvi vsako leto v času martinovanja na izlet.¹⁷

Zdi se, da je – ne glede na razloge za delovanje v društvih in ne glede na zasledovane cilje – nujen pogoj »odvečen« čas. Mnenje, da v društvih delujejo tisti, ki tak čas imajo, se kaže tako v pozitivnih kot negativnih pripombah. Ob vprašanju, zakaj ena od sogovornic prostovoljno opravlja dejavnosti v Planinskem društvu, so se drugi pošalili: *»Zato k ma preveč kajta [časa].«¹⁸* Sicer šaljiv odgovor nakazuje na prepričanje, da tisti, ki delujejo prostovoljno, opravljajo nenujna dela, medtem ko imajo nekateri obveznosti, ki jim ne dopuščajo »zapravljanja« časa v društvih. Ena od sogovornic je sicer poudarila razliko med nalogami, ki jih opravljajo različna društva: *»[Primerjaj] rože rihtat za turistično društvo. Ali pa enemu bajto gasit.«¹⁹* Čas, porabljen za delovanje v nekaterih društvih – recimo v gasilskem – nekateri sogovorniki torej štejejo za kvalitetnejše porabljen kot za udejstvovanje v drugih. Delovanje različnih društev v očeh sogovornikov nosi različno težo, četudi gre formalno za podobno stvar.

Še več, nekateri menijo, da v društvih delujejo mladi, ki imajo veliko časa in se združujejo predvsem zaradi druženja, da se *»imajo fajn«²⁰*. A da so v očeh starejših občanov sprejeti, morajo druženje v okviru društev združevati tudi s »koristnim« delom. Ena od sogovornic je denimo povedala, da bi jih ljudje, če ne bi imeli ob prevzemu turističnega društva veliko dela, gledali postrani in si mislili, da *»nismo nič naredili«²¹*. Čeprav po mnenju nekaterih sogovornikov obstajajo društva, ki niso

16 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

17 Elizabeta Vršnik, terenski zapiski, Solčava, marec 2022.

18 Elizabeta Vršnik, terenski zapiski, Solčava, marec 2022.

19 Elizabeta Vršnik, terenski zapiski, Solčava, marec 2022.

20 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

21 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

tako pomembna kot npr. gasilsko društvo, pa vendarle tudi ta kljubujejo ideji, da se zaradi pomanjkanja aktivnosti mladi v Solčavi lahko družijo le v gostilnah. Prav druženje in združevanje v kontekstih društev na eni strani predstavljata povezovalno tkivo med tistimi, ki v društvih delujejo. Po drugi strani pa ravno omenjena družabna plat društvenega življenja zaostruje ločnico med člani društva (ki so v tesnih odnosih tudi neodvisno od društva) in nečlani.

»Odvečen« čas, ki pogojuje sodelovanje v društvih, sogovorniki povezujejo tudi z določeno starostjo. Trenutno dogajanje v Solčavi kaže, da so v društvih precej dejavni mladi, kar lahko vidimo tudi v predsedstvih obravnavanih društev. Z izjemo predsednika Lovske družine Solčava so predsedniki drugih štirih društev, ustanovljenih v prvem zgoraj opisanem obdobju, stari od 24 do 34 let.²² Sodelovanje pri različnih prostovoljnih dejavnostih je za mlade pomembno, saj, kot ugotavlja Alenka Gril, prispeva k uspešnejšemu prevzemanju različnih družbenih vlog in gradnji lastne identitete.²³ Nekateri sogovorniki menijo, da se mladi, stari okrog 15 let (in mlajši), v društvih ne udeležujejo, »razen [pri] stvar[eh], ki so mogoč znotraj posameznega društva prav specifično narete za njih«,²⁴ obenem pa so mnogi prepričani, da so mladi, stari od 25 do 35 let, v društvih zelo dejavni. Ena izmed sogovornic pravi:

»/.../ da je mogoč to bolj taka starost, ko si pripravljen, ko maš mogoč voljo, neki cajta [časa] maš, si ga pripravljen vložiti, mogoč še nimaš otrok, maš več interesov, nekak tk. Neko glih tako vmesno obdobje se mi zdi najbolj produktivno za take stvari. Ko se mi zdi, da so ldi [ljudje] tok stari, da že neki znajo, pa da neki veje, kaj bi radi dosegli, al pa majo neko znanje že, kako to doseči. Pa imajo tut cajt [čas] pa interes, recimo.«²⁵

Mladost oziroma pozno mladost torej nekateri Solčavani in Solčavanke povezujejo z društvenim delovanjem. Mladi naj bi imeli čas, poleg tega »pa imaš [v mladosti] po moje neko vizijo, v kakšnem svetu al pa v kakšnem kraju bi rad živel, pa se ti zdi, da lahk pri temu kej nardiš«,²⁶ mladost pa je to obdobje »ko se najbolj zavedaš, da je to

22 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

23 Gril, Alenka. 'Prostovoljno delo mladih v Ljubljani.' Ljubljana.si. Spletni vir: <https://www.ljubljana.si/assets/Uploads/publication/6100/povzetek-pd-mo.pdf> (pregledano: 25. 3. 2022).

24 Anja Jezernik Knavs, intervju, Robanov kot, 12. 3. 2022.

25 Anja Jezernik Knavs, intervju, Robanov kot, 12. 3. 2022.

26 Anja Jezernik Knavs, intervju, Robanov kot, 12. 3. 2022..

*nekaj tajga pomembnega pa kajt [čas] mašč.*²⁷ V Turističnem društvu Solčava so bili v času pisanja prispevka z izjemo dveh članov vsi stari med 20 in 35 let. Za oživitve so se odločili, ker si želijo povezati delovanje različnih društev, medsebojne pomoči, organizacije dogodkov ter lokalnega povezovanja nasploh.²⁸ Tudi v tem se kaže želja mladih, da oživijo kraj in ga spremenijo »na boljše.«²⁹ Opravka imamo torej z v prihodnost usmerjeno produkcijo lokalnosti – preprosto rečeno, s prepletom ustvarjanja lokalnih skupnosti in identifikacij –, ki »bolj kot na danem temelji na vizijah.«³⁰

Ljudje se v društva pogosto včlanjujejo oziroma prevzemajo dejavnejše vloge v njem tudi zato, ker se že sicer v vsakdanjem življenju družijo ali pa so v sorodstvu s člani in članicami posameznih društev: »Je kr dost tk, da sam zarad tega, ker pač, ne vem, poznaš tega, se sam zarad tega vključiš. /.../ Zdej js sem še v Gasilskem društvu, tam pa po moje bolj zarad tega, ker so moji starši in vsi družinski člani in sem pol še js zraven,« je dejala ena od sogovornic.³¹

Kot posebej pomembne se prijateljske in sorodstvene vezi izkažejo ob prevzemanju različnih funkcij v društvih. Večina jih prevzame predvsem iz zavedanja, da jih nekdo pač mora.³² Gre namreč za obveznosti, glede katerih sogovorniki menijo, da ne prinašajo nič več koristi kot članstvo brez funkcije – le dodatno delo in nobenega plačila. Tudi sogovornica Anka Ošep je imela izkušnjo, ko so jo prijatelji novačili, da bi postala blagajničarka društva:

*»Dobim klic in mi rečejo: ‚Tle smo gruntali, da bi bla ti kamot tk fajn blagajnik. Anka, sej ti čist nič ni treba, sm par računov zrihtaš. Nič kej tajga.‘*³³

Obenem pa lahko tovrsten način iskanja članov in članic, sodelavk in sodelavcev za zunanje opazovalce deluje odbijajoče, kot da gre za zaprt krog ljudi ali celo spodbujal delitev na »nas« in na »druge«. Tako se zdi, da članstvo v društvih posameznika

27 Elizabeta Vršnik, terenski zapiski, Solčava, marec 2022.

28 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

29 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022..

30 Miha Kozorog, 'Festivalizacije Slovenije in festivalska produkcija lokalnosti.' *Glasnik SED*, let. 51, št. 3-4, 2011b, str. 66. Glej tudi Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press, Minneapolis in London 1996.

31 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

32 Elizabeta Vršnik, terenski zapiski, Solčava, marec 2022.

33 Anka Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

označuje in umešča – po posameznikovem vključevanju v društva je namreč moč sklepati o njegovih zanimanjih in njegovem socialnem krogu.

Mnogi krajani niso včlanjeni v nobeno društvo, nekateri pa sploh ne vidijo smisla v društvih kot takih in menijo, da »so preživeta«. ³⁴ Štiriindvajsetletna sogovornica meni, da posamezniki niso včlanjeni v nobeno društvo v Solčavi:

»V prvi vrsti zato, ker se jim ne da, ker nimajo cajta, ne vem sicer, zakaj teh mladih ni. Pač na primer mlajših od nas. Ampak po moje, da to tut zaradi tega, ker jih v bistvu starši tut verjetno nič ne [spodbujajo]. /.../ Starejši pa verjetno zaradi tega, ker si mislijo, da ,sej mi smo pa že svoje naredili, zdej so mladi na vrsti pa da morjo mladi delat'.«³⁵

Ne glede na to sodelovanje v društvih vpliva na družabno življenje posameznika. Anja Jezernik Knavs tako potrjuje, da njeno sodelovanje v planinskem društvu »pljuske« tudi na druga področja njenega življenja:

»Zarad tega, ker sem članica planinskega društva, se včasih namensko družim z enimi ljudmi, s katerimi se mogoče drgač ne bi tok. Tk da to se mi zdi, da je res. In zmeri se mi zdi ful fajn in pol se zmenmo tut še druge stvari, ki niso v zvezi z društvom.«³⁶

Druga sogovornica pa pravi:

»Ja, ker smo navajeni se družiti v društvu. Vmes smo se začele družiti punce iz društva. Pa se zmeri bolj družmo. Društva pripomorejo k razširjanju družabnega kroga, pa ugotoviš, da se z njimi fajn ujameš. Ta prijateljstva prerastejo okvire društev. Velik doprinos k življenju.«³⁷

Zaradi izrazite medgeneracijske komponente nemara posebej izstopata Prostovoljno gasilsko društvo in Lovska družina Solčava. Kot je dejal Matija Vavdi, v njih delujejo »vsi«, od mladincev do veteranov. ³⁸ Vsaj nekateri torej menijo, da so društva pomemben del družbenega in družabnega življenja v kraju, ki spodbuja tudi medgeneracijske vezi in širjenje socialne mreže – in vsaj do neke mere imajo nedvomno prav.

³⁴ Elizabeta Vršnik, terenski zapiski, Solčava, marec 2022.

³⁵ Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

³⁶ Anja Jezernik Knavs, intervju, Robanov kot, 12. 3. 2022.

³⁷ Anka Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

³⁸ Matija Vavdi, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

Vloga društev pri oblikovanju javnega življenja na Solčavskem

Društva imajo, poleg občine in zavoda za turizem Center Rinka, glavno vlogo pri organizaciji javnih dogodkov na Solčavskem. Med vsakoletnimi dogodki, ki jih prirejajo društva, so recimo Motorkarska gavda, ki jo organizira Društvo kiparjev z motorno žago – Carving team Logarska dolina, festival Bicka, ki nastaja pod okriljem društva Bicka, različni športni dogodki, ki jih organizira Športno društvo Solčava. Pri društveni organizaciji dogodkov se pojavljajo določene dileme in konflikti. Zastavljajo se različna vprašanja, med katerimi na tem mestu posebej omenjava dve – komu so dogodki v Solčavi pravzaprav namenjeni in kakšno vlogo imajo v društvenem življenju in snovanju prirediteljev mladi.

Javni dogodki na Solčavskem slej ko prej »trčijo« ob turizem, ki zaradi vse pomembnejše gospodarske in razvojne vloge v občini v določeni meri zaznamuje tudi delovanje društev. Javni dogodki, tudi ti, ki jih prirejajo društva, so vse močnejše prepleteni s turističnimi dejavnostmi. Sogovorniki večkrat poudarjajo, da je treba prireditve narediti zanimivejše za turiste:

»Da eno društvo nekaj naredi. Da imaš en program, da se nekaj dogaja, da so stojnice, da lahko ti nekaj domačega pokažeš. Mislim, da je to zadnje čase bolj zanimivo za turiste, za ljudi.«³⁹

Oziroma na kratko: *»Pač za turiste bi tkaltk [tako ali tako] moglo več dogajanja bit, a ne.«⁴⁰* Toda »pretirano« poudarjanje turizma lahko med domačini spodbuja občutke prikrajšanosti in zapostavljenosti.⁴¹ Zato nekatera društva, tudi Turistično društvo Solčava, svoje delovanje namenjajo domačinom:

»V prvi vrsti pa [organiziramo] za lokalne prebivalce. Ker ... tk da smo mislile, da bi začeli delat neki tajga, da bi bolj povezovali pa pač se pravi prebivalce Solčave. Da bi se boljše imeli, da bi rajš hodli na te prireditve.«⁴²

39 Matija Vavdi, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

40 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

41 Bernadette Quinn, 'Festivals, events and tourism.' V: Tazim Jamal in Mike Robinson, ur. *The SAGE Handbook of Tourism Studies*. Sage, London 2009, str. 33.

42 Hermina Prelesnik, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.

Dileme, povezane z vprašanji, komu naj bodo javni dogodki prvenstveno namenjeni (in kdo naj jih organizira), seveda niso omejene na Solčavsko. Donald Getz ugotavlja, da razlog za sodobno profesionalizacijo organiziranja tovrstnih prirediteljev tiči v že omenjeni vse pomembnejši ekonomski in razvojno-strateški funkciji dogodkov, katerih glavna »nalog« je, drugače povedano, v privabljanju »zaželenih« obiskovalcev in ustvarjanju dobička. To lahko po drugi strani zaradi materialne in kadrovske podhranjenosti oteži organizacijo lokalnih in regionalnih dogodkov.⁴³ Pri realizaciji slednjih so torej še toliko pomembnejša društva, ki s prostovoljnim delom in iznajdljivostjo⁴⁴ nadomestijo morebiten manko sredstev in zaposlenih. Lokalni in regionalni dogodki bi namreč lahko zaradi tega, ker niso dobičkonosni in zato niso zanimivi za kapital, ostali neizvedeni. Toda tudi v tovrstnih primerih je treba upoštevati, da turizem pogosto deluje kot gonilo dogodkov in jih na svojstven način legitimira.

Opomniti pa je treba, da v preteklosti ni bilo vselej tako. Društvo, katerega delovanje se v ničemer ni oziralo na turizem in je bilo izrazito lokalno usmerjeno, a danes ne obstaja več, je bilo Mladinska organizacija Solčava. Mladinska organizacija je skrbela za družabno življenje mladih, njeno delovanje pa je bilo vključujoče in dovolj široko, da so vsi mladi v njej našli svoje mesto, saj je delovala tako na socialnem in kulturnem kot tudi športnem področju. »Vsi smo bili vključeni noter. Dojstkrat smo šli v planine, potem smo imeli plese ...« je dejal Jože Ošep.⁴⁵ Mladinska organizacija je delovala na Solčavskem v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Kot je dejal sogovornik, je imel vsak kraj v Zgornjesavinjski dolini svojo organizacijo, te pa so spadale pod skupno Mozirsko mladinsko organizacijo:

43 Donald Getz, 'Event tourism: Definition, evolution, and research.' *Tourism Management*, let. 29, št. 3, 2008, str. 404, 421.

44 Mnogi sogovorniki opažajo, da je organizacija dogodkov iz leta v leto težja tudi zaradi formalnih in zakonskih zahtev, ki jim je treba zadostiti. Ena od sogovornic tako trdi, »da če ne bi blo to [organizacija] tk komplicirano, pa tok tega [predpisov], če bi lahko bolj enostavno to delali, bi se dost več tega odvijalo«. Verjeten razlog za opuščanje prireditev vidi v tem, da se »vsi bojijo inšpekcije«, in kritično sklene, da »v bistvu morš, če hočeš to nardit, tk ko so včasih, morš v bistvu delat na črno. /.../ In mislim, da tk k je trenutna zakonodaja, je v bistvu nareta ful kontra temu, da bi se take stvari res delale.« Skratka, ugotovimo lahko, da organizacija festivalov nikakor ne more potekati po nekakšni inerciji, da bodo še tako dobro utečene ekipe delovale »samodejno«; nasprotno, organizacija zahteva nenehno pretresanje lastnega delovanja kot seveda tudi družbenih, kulturnih, ekonomskih in pravnoformalnih okoliščin, ki od organizatorjev zahtevajo vse večjo mero iznajdljivosti in ustvarjalnosti.

45 Jože Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

»Mladinska organizacija je bila po celi občini. Vsak kraj je imel svojo mladinsko organizacijo. Spomnim se par izletov. Smo šli na Korošico, Planjavo, Kamniško sedlo pa potem dol. Ene dva dni se je hodilo. Planinskih izletov je bilo kar nekaj. Potem smo imeli mladinske plesе v dvorani. Tam smo si naštimali gramofon. Na odru dvorane. Zadaj smo imeli posebni prostor, ki smo mu pravili ‚knjižnica‘. V Solčavi smo organizirali kar nekaj veselic, da smo dobili denar. S tem smo potem imeli kake plesе. Takrat nismo imeli kar tako denarja. Udeleževali smo se tudi kakšnih kvizov v občinskem merilu.«⁴⁶

Tudi Franci Podbrežnik se spominja organizacije: *»Ja, to so ble mladinske sobe. To je bla mladinska soba v Solčavi, mladinski plesi ... To je blo nepozabno. Tut plesov nasploh v dolini, ki so jih mladi organizirali, to je bil res krasen način druženja.«⁴⁷*

Kasneje je organizacija razpadla. Svojevrstno obuditev je pomenila ustanovitev Mladinskega kluba Solčava oziroma MKS-a v drugi polovici devetdesetih let. MKS ni bil društvo, temveč oblika neformalnega druženja, ki pa se je navdihovalo pri delovanju Mladinskega kluba Velenje. Sogovornik je razložil, kako so se spomnili kratice MKS: *»Imaš mladinski klub Velenje, iz tistega ven je prišlo. Pa ravno fajm se je čulo, MKS in je ostal MKS. In to je to. Nobeden ni rekel Mladinski klub Solčava, ampak vsak je rekel MKS.«⁴⁸*

Danes v Solčavi ni mladinskega centra ali mladinskega društva. Najbližje temu je verjetno Klub zgornjesavinjskih študentov, ki ima »sedež« na Ljubnem ob Savinji. Deloma tudi Društvo UPoČASni, ustanovitelj in vsebinski oziroma formalni nosilci katerega pa niso mladi, ampak starejša generacija (ustanovitev tega društva razkriva prepričanje, da se mladi ne združujejo samoiniciativno in da potrebujejo zunanjo pobudo).

Društvo so po mnenju ene od mlajših udeleženk ustanovili *»zarad tega, ker jim je šlo na žive, da smo mi sam karte špilal al pa smo šli fuzbal špilat, zdej morjo pa še neki družga probat. Nam itak ni blo problem, sam da se na kupu dobimo pa nam je fajm.«⁴⁹*

Mnenja o dejavnosti mladih na Solčavskem danes so deljena. Nekateri menijo, da je v Solčavi družabno življenje dobro »pokrito«: *»Na splošno se mi zdi, da mladina*

46 Jože Ošep, intervju, Solčava, 26. 3. 2022.

47 Franci Podbrežnik, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

48 Boštjan Lokan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

49 Maja Vesel, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

je taka tukaj v Solčavi. Nikoli ni dolgčas. Zmeraj se najde nekaj. Tudi druženje. Dolgčas ni nikoli. Čisto tako. Ni važno, ali je pozimi ali je poleti,« je pripovedoval Matija Vavdi.⁵⁰ Podobno meni tudi sogovornica, ki pravi, da v Solčavi »pravzaprav [nič] ne manjka, zato ker, kokr pa imamo mi tuki stvari ponujenih, to pa marsikje nimajo, pa marsikje sploh ne vejo, kaj vse imamo«. ⁵¹

Po drugi strani pa nekateri mladi ne zaznavajo dovoljšnega oziroma vsebinsko ustreznega delovanja društev. Maja Čerček tako denimo opaža, da »je pa res, da imajo mesta več možnosti, da se včlaniš v kake krožke. Tudi pa recimo nekateri so se včlanili v razne športne, na Ljubnem vem, da se fuzbal trenira, [v] Nazarjah se trenirajo roketmet pa košarka pa to pa glasbena [šola je], drugo pa nimaš neke ful izbire [v Solčavi]«. ⁵²

Sklep

Delovanje društev prav gotovo predstavlja pomembno »tvarino« javnega pa tudi zasebnega življenja posameznikov in posameznic, predvsem seveda tistih, ki v društvih sodelujejo. Prevladujoče prepričanje med domačini je, da imajo društva pozitiven vpliv tako na prvi kot drugi vidik. Društva naj bi skupaj prispevala k razvoju zaupanja in k povezanosti skupnosti.

Toda za uspešno delovanje društev je nujen vsebinsko in časovno zahteven angažma vsaj nekaterih posameznikov in posameznic. Zakaj torej opravljajo to delo? Solčavanom in Solčavankam društveno udejstvovanje v prvi vrsti predstavlja kvaliteto preživet čas, obljubo druženja, način udejanjanja ideje, »da bo pol vsem lepš«, le izjemoma pa aktivnost, zaradi katere bi imeli otipljive, materialne koristi ali ugodnosti.

Pomemben pogoj za delovanje članov in članic društev je prosti čas – tega povezujejo predvsem z obdobjem mladosti. Delovanje mladih naj bi bilo povezano s tem, da mladi želijo preoblikovati kraj skladno svojimi vizijami. Društva na Solčavskem lahko, tako menijo nekateri, delujejo tudi izključujoče, saj se v njih združujejo prijatelji ali družinski člani – zaradi česar se zdi, da brez ustreznih poznanstev ni mogoče postati njihov član oziroma članica, da gre, skratka, za precej zaprte skupine.

⁵⁰ Matija Vavdi, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.

⁵¹ Maja Vesel, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.

⁵² Maja Čerček, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.

Po drugi strani pa je vsekakor res, da društva poleg svojih raznolikih, uradno definiranih nalog izpolnjujejo težko opredeljivo, a nadvse pomembno funkcijo »generatorja« družabnega življenja v kraju – spodbujajo namreč druženje med različnimi ljudmi, širijo socialne mreže, spodbujajo ustvarjanje prijateljstev in medgeneracijsko srečevanje. Tako kot društva so tudi javni dogodki, ki jih prirejajo, namenjeni temu, da združujejo ljudi in – ne nazadnje – krepijo občutek pripadnosti. V Solčavi mnoge dogodke organizirajo prav društva, kar pomeni, da ima društveno delovanje precejšen vpliv na dogajanje. Ker je Solčavsko turistično območje, se tudi mnoge javne prireditve prepletajo s turizmom in iščejo ravnotežje med dogajanjem, sočasno zanimivim za obiskovalce in domačine. V Solčavi torej opazamo močan pritisk turizma na organizacijo dogodkov in morda tudi siceršnje delovanje društev, kar pa ne spreminja dejstva, da društva predstavljajo vzvod ne za »pridobivanje dobička, temveč nekaj drugega, recimo varstvo človekovih pravic, razvoj športa, varovanje zdravja, skrb za socialno ogrožene, varstvo pred naravnimi nesrečami, spodbujanje kulture ...«,⁵³ skratka vse tisto, s čimer si Solčavani in Solčavanke (so)ustvarjajo življenje, vredno človeka.

53 CNVOS, 'Spletni vodiči.' CNVOS – NVO vseved. Spletni vir: <https://www.cnvos.si/nvo-vseved/spletni-vodici/korak/2/6/33> (pregledano: 19. 7. 2021).

Etnologi in etnologinje v etnografski akciji: delamo skupaj z domačini in domačinkami, toda kako?

Rajko Muršič

Antropologi smo najprej ljudje – in tudi drugi so najprej ljudje.

Terensko delo je izkušnja. Raziskovalec ali raziskovalka na terenu vedno doživi nekaj nepričakovanega. Spoznava svoje lastne omejitve in zmožnosti. V igri prepoznavanj se vedno znova spoznava tudi sam ali sama. Spoznavanje pa je skupno. Vedno delamo skupaj z ljudmi. Z etnografskim raziskovalnim delom v resnici posegamo v resničnost in jo spreminjamo, vendar ne enostransko, ampak skupaj z domačini. Spreminjamo se tudi mi. Ta zbornik je dober izgovor za samopremislek etnografskega raziskovalnega dela.

Delamo skupaj

Vsakokrat znova, v vsakem novem zgodovinskem obdobju, se moramo na novo vprašati o tem, kaj je pravzaprav etnografski teren. Ne sprašujemo se več samo, kje in kdaj smo na terenu, ampak postaja temeljno vprašanje samega obstoja etnografije, katera človeška situacija in katere tehnološke rešitve ter na kakšen način spreminjajo sam teren in etnografovo ali etnografinjino prisotnost na njem. Spreminjajo se politični, gospodarski, infrastrukturni in tehnološki pogoji ter okoliščine delovanja etnologov in antropologov na terenu. Smo nanje res pripravljeni in pripravljene?

Na terenu se z ljudmi pogovarjamo. Toda to je le površen videz in še ta videz obsega le majčken del celotnega raziskovalnega procesa. Izkustveni vidiki, v katerih nastopa naše čutno telo v kontekstih vsakdanjega življenja domačinov, torej od vonjav do okusov hrane ter od vremenskih okoliščin (vročine ali hladu) do zvočnega in vizualnega okolja, ključno zaznamujejo specifična etnografska znanja in spoznanja. Etnografska izkušnja je presežek – ali nujni pogoj kakršnegakoli etnološkega znanja.

V to znanje moramo smiselno vključiti tudi siceršnje, bolj znanstveno utemeljene načine in metode: kvantitativne, kvalitativne in tekstualne. Svojo vsakdanjo izkušnjo sprti beležimo v svojih etnografskih dnevniških zapiskih; etnografski intervjuji so v splošnem sekundarnega, če ne še nižjega pomena. Neposredna terenska izkušnja utemeljuje specifične razsežnosti etnografske metode. Etnološko znanje je kompleksna sestavljenka etnografske izkušnje, neformalnih in vsakdanjih izkustvenih interakcij z ljudmi, formalnih tehnik, globinske raziskave, kritike virov in uporabe splošnih teoretskih orodij za osmišljanje spoznavanja življenja ljudi, ki jih želimo spoznati in razumeti.

Ko se znajdemo med ljudmi, jih tudi opazujemo. Opazovanje nam omogoča stalno preverjanje razlik med izrečenim in dejanskim načinom življenja ter njegovo vsakdanjo uresničitvijo. Kritika razlikovanja med izrečenim in dejanskim je motor našega etnografskega raziskovalnega dela.

Pri etnološkem in antropološkem raziskovalnem delu, ne glede na to, kakšno etnografsko terensko raziskovalno delo lahko v danih okoliščinah opravljamo, se nikoli ne omejujemo na uporabo samo ene raziskovalne tehnike, temveč jo korigiramo s čim več razpoložljivimi tehnikami. Če prevladuje pogovarjanje (nekateri temu uče-no rečejo »delanje intervjujev«), moramo pridobljene informacije kritično preverjati z arhivskimi, publicističnimi, materialnimi in drugimi podatki. In narobe: če je naše etnografsko delo predvsem arhivsko, ga osmislimo z dodatnim spraševanjem in ustnim preverjanjem. V vsakem primeru pa je znanje, ki ga pridobimo, skupno, zato ni samo etično prav, da svoja dognanja ponudimo v branje svojim sogovornikom in sogovornicam, ampak je to nujno tudi zaradi kritike virov. Ljudje nismo nezmožljivi, prav tako pa nimamo tako debele kože, da bi se z veseljem pustili v zobe morebitnim bralcem s kakšno svojo nepremišljeno spontano izjavo. Svoja besedila pred objavo beremo skupaj z domačini.

Veseljačimo skupaj

Med najpomembnejšimi vzvodi samospoznavanja skozi spoznavanje drugih in spoznavanje drugih skozi samospoznavanje je glasba. Ta ponuja temeljno vezivo sobivanja, najprej na izkustveno telesni ravni, nato na ravni poduhovljenega skupnjenja. Etnologov in etnologinj glasba sama zase ne zanima. Zanimajo pa nas ti-sočeri odenki z glasbo povezanega življenja. Ko pridemo v neki kraj in se ustavimo

v lokalu, nas pričaka zvočno okolje, stkano iz narečnega govora obiskovalcev, glasbe, ki jo predvajajo na popularni radijski postaji tistega konca, in morebiti celo petje ali muziciranje. Skozi glasbo se odstre celota načinov življenja, oblikujejo se prostor in čas, zgodovina, sedanost in prihodnost. V enem samem akordu.

Ljudje ne živimo zato, da bi delali, ampak delamo, da živimo. To pomeni, da je tisto, kar postane prvo in najočitneje, torej kaj ljudje delajo, za marsikoga med njimi in nami v resnici zadnje. In tisto prvo, kar naj bi zanimalo etnologa in etnologinjo, način življenja ljudi, med katerimi se znajde, je v resnici zadnje, kar lahko izlušči iz svoje etnografske izkušnje.

Ljudje smo skupaj. Ta preprosta poved pove skoraj vse. Biti skupaj je veliko več od pahnjenosti v okolje svoje narodenosti in z njo povezanega sorodstva, je veliko več od sobivanja z ljudmi, na katere meji naše bivališče z morebitno ohišnico. Je veliko več od kraja, v katerem poznamo bolj ali manj vse. Biti skupaj pomeni presegati samega sebe. Naloga raziskovalca ali raziskovalke načinov življenja je, da na tak ali drugačen način, vsaj simbolno, vstopi v skupno.

Kje drugje naj to naredi, če ne na veselici? Ali na festivalu, ob praznikih ali na glasbeni prireditvi? Danes je vse, kar priredimo, »dogodek«, toda pravi dogodki sploh niso »dogodki«, ampak spontana želja po »biti skupaj« in z glasbenimi zvoki zaznamovati skupnjenje. Glasba je vse.

Tam se razpre življenje. Najprej neformalno, nato formalno. V vsakem zgodovinskem trenutku v vsakem kraju obstajajo številne neformalne skupnosti. Ko skuša katerakoli sodobna skupnost na Slovenskem delovati v skupnem javnem prostoru kot subjekt, si mora pridobiti transakcijski račun. Ta je glavni razlog združevanja v društva – društva ne bi bila potrebna, če bi se lahko neformalne skupnosti brez registracije na upravnih enotah vključevale v ekonomsko menjavo. A društva imajo svojo zgodovino. Niso od nekdaj. Nastala so z razvojem sodobnega državnega aparata kot civilna družba, ki naj je ta aparat ne bi nadziral. Društva so se v slovenskem jeziku sprva imenovala družine, zato so še danes steber društvenega življenja lovske in ribiške družine, najprej ustanovljena interesna društva med domačini. Sodobna društva prav tako nastajajo zaradi interesov. Njihov namen ni biti skupaj, ampak skupaj nekaj narediti. Ne morejo biti neprostovoljna. Toda prostovoljstvo je nekaj posebnega: tam ljudje namenjajo svoj čas drugim. In s tem tudi sebi. Zato jih pri etnografskem delu ne moremo spregledati.

Ljudje delamo skupaj z drugimi, skupaj z drugimi počnemo dobesedno vse, kar nam je dano početi. Toda le nekatera početja narekujejo samodejno združevanje v nove skupine in skupnosti. Glasbena skupina ni skupnost. Lokalna skupnost ni društvo. Družina ni ne skupina ne skupnost. Skupnost je onkraj vseh, tudi če je to samoniklo prizorišče. Zasedena sobica v kulturnem domu – kako značilno za nedavno Slovenijo! Zasedeni prostori v Bistrici ob Sotli, Beltincih, Železnikih ali Gornji Radgoni. S praznovanjem vstopa rocka v ta okolja. In kako značilno je za sodobnost, da mladi takšnih prostorov ne iščejo več. A prostori so. Tudi na planinah. Na primer na Soriški planini.

Samoniklo prizorišče v Solčavi je bilo. Mladinski klub Solčava danes živi samo še v spominu. Harmonika gode sama.

Spominjamo se skupaj

Poseben izziv etnografskega pristopa je naslanjanje na spomine, lastne in tuje. Velika prednost etnografske metode, a tudi njena pomanjkljivost, je odklik od načrtov. Takoj ko trčimo na spontanost vsakdanjega življenja, se lahko naše početje zasuče v povsem novo smer. Kadar raziskujemo na terenu, pa naj gre za hitro oceno, krajši raziskovalni tabor, za občasno obiskovanje terena ali dalj časa trajajoče etnografsko terensko raziskovanje, se vedno zgodi nekaj nepredvidljivega, zato zelo pogosto zavijemo z načrtovane poti in preučujemo nekaj drugega od tistega, kar smo se namenili raziskovati. Presenečenja vzamemo, skupaj z domačini, kot del življenja. Potrpežljivost nas bogato nagradi. Z novimi pripovedmi.

Katero zgodbo naj torej pripoveduje etnograf ali etnografinja? Svojo? Pripovedovalcev in sogovornikov? Zgodovine? Naj postane glasnik skupnega življenja, moderator ali moderatorka resničnosti? Ali naj trosi naokoli stereotype? Naj od daleč kolonizira domačine s svojim prav?

Nekoč so pomembne podatke o lokalnih skupnostih zapisovali v krajevne leksikone. Danes nam vse podatke o nekem kraju poda nekaj »tapkov« po zaslonu »pametne« naprave. Morda so zato količinski podatki dandanes tako nepomembni? Nekoč so domoznanci pisali debele bukve o svojih krajih. Danes nam podatke iščejo iskalniki, ki teh debelih bukev ne vključujejo. In podatkov nenadoma ni več nikjer. Življenje pač je.

Kakšni so potemtakem etnološki načini razumevanja načinov življenja? Poleg neposredne izkušnje in stalnega dialoga s posamezniki in posameznicami ter skupinami in skupnostmi je za razumevanje načinov življenja potrebno tudi poznavanje temeljev te skupnosti in podedovanih izkušenj, znanj in skupnih stvari. Med njimi je tudi skupna infrastruktura. Ta termin označuje samoumevne reči, ki omogočajo sobivanje in prinašajo nujno podlago bivanja. Skupnost skrbi zanjo, tudi če je ta malo bolj oddaljena. Prav pri infrastrukturi postane očitna prepletenost interesov vsakega posameznika ali posameznice posebej, skupnosti najrazličnejših vrst in širšega sveta, katerega delovanje narekujejo življenjski pogoji in perspektive.

Besedo infrastruktura je kulturni materialist Marvin Harris uporabljal kot obliko Marxovega opozorila na to, da moramo družbo in družbeno življenje deliti na gradnjo in nadgradnjo, stavbo in nadstavbo, strukturo in nadstrukturo. Če je gradnja gospodarski temelj preživetja, so nadgradnja njegova nebesa. Ali pekel.

Prometna infrastruktura se začne s potmi, ki jih skupaj ubirajo živali in ljudje. Nato jo ljudje vzamejo v roke in gradijo ceste, nove ceste in še novejše ceste. Njihov način življenja postane povsem odvisen od vidnih in nevidnih infrastrukturnih povezav: električnega in komunikacijskega kablovja, v zemlji in v nebesih, radijskih in televizijskih oddajnikov, oddajnikov spletnega dostopa in pošte, vodovodnega ter kanalizacijskega omrežja in individualnih greznic ter čistilnih naprav, zdravstvenih domov in odkupnih zadrug, bencinskih črpalk in trgovin. Zemljevidi postajajo vse bolj zamotani in nove plastnice vse bolj prekrizano nepregledne, tako za domačine kot, tudi povsem skrite, za etnografske raziskovalke in raziskovalce.

Etnografija je iskanje drobcev za razumevanje celot. Je iskanje virov in pričevanj. Je navdušenje nad odkritjem fotografije, ki vzbudi spomine. Ali vonja, ki lahko spodbudi še intenzivnejšo eksplozijo preteklih doživetij. Je mukotržno iskanje enega samega pomembnega podatka v časopisju ali v domačih arhivih. Je spodbujanje spomina in trajnejši odnos, v katerem sogovorniki in sogovornice komaj čakajo, da jih spet obiščemo, saj so nam pozabili pokazati ključen dokument, na katerega so se spomnili šele po našem odhodu. Je vpenjanje pričevanj in drobnih podatkov v celovitost zgodovinske in družbene izkušnje prostor-časa resničnega, a tudi namišljenega življenja. Etnografija je tudi nevednost, ki v svoji skromnosti rojeva vednost. Našo in druge vednosti. Je življenje samo, kot se kaže, poraja in izginja. Pozaba je le hrbtna stran trenutne ekstaze.

Če hočemo karkoli zares razumeti in vedeti, se moramo povzpeti nad lastne samo-umevnosti in domačinsko samovednost. Pomemben korak, ki ga pri tem naredimo, je kritika naših najdragocenejših virov, kritika pričevanj sogovornikov in sogovornic. S tem jim šele izrazimo spoštovanje. Poleg gradiv, ki smo jih zbrali v neformalnih in formalnih stikih z ljudmi, moramo v duhu kritike virov vedno preveriti, poiskati in upoštevati tudi druge razpoložljive vire: pisne, materialne, elektronske, predvsem pa najrazličnejše zasebne in javne arhive.

Etnografija pač ni isto kot pogovarjanje, to moram večkrat ponoviti, tudi če se na terenu zelo veliko pogovarjamo. Etnografija tudi niso formalni intervjuji, še manj polstrukturirani in praktično nikoli strukturirani. Etnografija ne upošteva zgolj naših izkušenj, temveč tudi opazovanje in spremljanje izkušenj drugih, predvsem pa njihovo nakopičeno izkušnjo generacij. Ne govorim o spominu, temveč o zgodovini. Brez zgodovine seveda ni nobena etnografija nič vredna, razen če nas res zanimajo zgolj pripovedi o načinih življenja in njihovi videzi.

Prihodnost oblikujemo skupaj

Največja nevarnost etnografskega raziskovalnega pristopa je v fetišizmu izrečene besede. Besede, ki jo izrečejo naši sogovorniki in sogovornice, če jih jemljemo kot suho zlato. Etnografski pogovor, ki zelo redko poteka v obliki klasičnega intervjuja, ko si nasproti stojita oz. sedita spraševalec/spraševalka in oseba, ki odgovarja na zastavljena vprašanja, poteka onkraj in zunaj siceršnjega vsakdanjega življenja. Intervju je umetno ustvarjena situacija, v kateri enako trpijo spraševalci in osebe, ki odgovarjajo. Nenaravnost in nečloveškost situacije se materializirata v skrbno izbranih besedah sogovornikov in sogovornic – ali v njihovem blebetanju.

Intervju ne more nadomestiti na videz nepomembnega niza občasnih, spontanih in naključnih pogovorov v danih situacijah. Tem situacijam se moramo etnografi in etnografinke ves čas prožno prilagajati, na primer pogovoru, ki poteka v hlevu, ob kidanju gnoja, z vilami v rokah. V nasprotju s spontanimi okoliščinami dela, sprehajanja ali zabave lahko izvajamo intervju le načrtovano in v posebnih okoliščinah. Kjerkoli in kakorkoli ga izvajamo, etnografi intervju insceniramo. In se z njim gremo teater. Kar posnamemo na odru insceniranega raziskovanja in nato transkribiramo, pridobi tako rekoč čarobno večvrednost. Tehnični beležki insceniranega časa in kraja verjamemo, saj s tehnično magijo postane objektivni vir, ko pa je vendar

objektivno evidentiran! Naključno minljive pogovore si namreč lahko pribeležimo le ob praznini spomina.

V resnici pa so za dolgotrajno etnografsko delo bistveno pomembnejši naključni pogovori, vsakdanja komunikacija, skupaj z njeno parcialnostjo in zgrešenim razumevanjem, nerazumevanjem ali zmotnostjo. Tam se šele lahko porodi neka nova podoba resničnosti, poetično oblikovana pripoved, ki poseže onkraj vsakdanje danosti, a jo vendarle upošteva v njenih dejanskih gabaritih.

Etnografsko raziskovalno delo v etnologiji je raziskovanje, ki upošteva ljudi in dejanske okoliščine njihovega življenja. Pri tem moramo biti celoviti, a tudi skromni in sistematični. Za razumevanje nekega načina življenja je ključno poznavanje družbenega in zgodovinskega konteksta. To poznavanje pa se dovrši v dvojni odtujitvi: z odhodom s terena in s poznejšim kabinetnim delom, v katerem postanemo s pisanjem etnografije obenem ustvarjalci in popisovalci načinov življenja. Šele takrat, ko nismo več skupaj z ljudmi, ki jih preučujemo, ko pišemo etnografijo, se zares odtujimo ljudem. In sebi. Zato mora biti etnografsko pisanje enako skupno kot njegov pogoj: izkustveno nastajanje med ljudmi.

Z etnografskim raziskovanjem na koncu vračamo svoja spoznanja ljudem. Skupnostim. Tako kot smo znanje o načinih življenja pridobili skupaj, si na koncu razdelimo skupno znanje. Za skupnost. Tu in tam se zazdi, da je zagovornišтво edina raziskovalna pozicija, ki jo je še mogoče zagovarjati.

Tudi če zajema pretekle spomine, individualne in kolektivne, skupne in posebne, kulturne in družbene, idejne in telesne, jih etnografsko pisanje kalibrira v sedanjosti, namenja pa prihodnosti. Z etnografskimi perspektivami, usmerjenimi v prihodnost, se končno lahko preoblikuje etnološko znanje v eksperimentalno vsečasje ali zgodovinsko in družbeno utemeljeno pripoved.

Viri in literatura

- Abram, Sandi, 'Grajenje skupnosti v uporabi: Metelkovsko mesto v rokah Axt und Kelle.' *Časopis za kritiko znanosti*, let. 40, št. 253, 2013, str. 92–106.
- Angé, Olivia in David Berliner, ur., *Anthropology and Nostalgia*. Berghahn Books, New York in Oxford 2014.
- Anko, Boštjan, 'Solčavsko – narava in ljudje, preteklost, sedanjost in prihodnost.' V: Marko Slapnik, ur. *Študija o Solčavskem: Poročilo o skupnem terenskem delu Univerze v Ljubljani in Univerze v Londonu 1932–2007*. Občina Solčava in Logarska dolina d.o.o., Solčava 2007, str. 62–96.
- Appadurai, Arjun, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press, Minneapolis in London 1996.
- Ardener, Edwin, 'Remote Areas: Some Theoretical Considerations.' V: Edwin Ardener in Malcolm Chapman, ur. *The Voice of Prophecy and Other Essays*. Berghahn Books, New York 2007, str. 211–223.
- Argounova-Low, Tatiana, 'Narrating the Road.' *Landscape Research*, let. 37, št. 2, 2012, str. 191–206.
- Bajič, Blaž, Ana Svetel in Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021.
- Bajuk Senčar, Tatiana, 'The International Flower Festival and the Implementation of Sustainable Mobility as Touristic Practice.' *Traditiones*, let. 44, št. 1, 2015, str. 87–116.
- Bajuk Senčar, Tatiana, 'Kultura udobja in razvoj trajnostne prometne infrastrukture.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 57, št. 3–4, 2017, str. 66–74.
- Bartulović, Alenka in Miha Kozorog, 'Songs Against Boredom: Youth, Music, and Bosnian Exile.' V: Eryn Lê Espiritu Gandhi in Vinh Nguyen, ur. *Routledge Handbook of Refugee Narratives*, Routledge, London in New York 2023 (in press).
- Bennett, Andy, Jodie Taylor in Ian Woodward, 'Introduction.' V: *The Festivalization of Culture*. Andy Bennet, Jodie Taylor in Ian Woodward, ur. Ashgate Publishing Company, Surrey in Burlington 2014, str. 1–11.
- Brumen, Borut, 'Time, Space, and Social Construction of Identity.' V: Bojan Baskar in Borut Brumen, ur. *Mediterranean Ethnological Summer School, Piran, Pirano, Slovenia 1996. Vol. 2*. Inštitut za multikulturne raziskave, Ljubljana 1998, str. 71–84.

- Brumen, Borut, *Sv. Peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter*. Založba /*cf, Ljubljana 2000.
- 'Center Rinka za razvoj Solčavskega.' Spletni vir: <https://www.logarska-solcavsko.si/mehka-mobilnost/> (pregledano: 25. 5. 2022).
- 'Centralni register društev.' OPSI (Odprti podatki Slovenije). Spletni vir: <https://podatki.gov.si/dataset/centralni-register-drustev> (pregledano: 10. 3. 2022).
- Clarke, Richard, 'Študija o Solčavskem.' V: Marko Slapnik, ur. *Študija o Solčavskem: Poročilo o skupnem terenskem delu Univerze v Ljubljani in Univerze v Londonu 1932–2007*. Občina Solčava in Logarska dolina d.o.o., Solčava 2007, str. 14–95.
- CNVOS, 'Spletni vodiči.' CNVOS – NVO vseved. Spletni vir: <https://www.cnvos.si/nvo-vseved/spletni-vodici/korak/2/6/33> (pregledano: 19. 7. 2021).
- Cross, Gary, *Consumed Nostalgia*. Columbia University Press. New York 2015.
- Dalakoglou, Dimitris, 'The Road: An Ethnography of the Albanian-Greek Cross-Border Motorway.' *American Ethnologist*, let. 37, št. 1, 2010, str. 132–149.
- Delak Koželj, Zvezda, 'Dediščinske skupnosti in ohranjanje kulturne dediščine.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 53, št. 1–2, 2013, str. 41–50.
- Deželan, Tomaž, Mitja Sardoč in Katja Nacevski, 'Politična participacija in družbena angažiranost.' V: Miran Lavrič in Tomaž Deželan, ur. *Mladina 2020: Položaj mladih v Sloveniji*. Univerza v Mariboru, Univerza v Ljubljani, Maribor, Ljubljana 2021, str. 215–241.
- Dourish, Paul in Genevieve Bell, 'The Infrastructure of Experience and the Experience of Infrastructure: Meaning and Structure in Everyday Encounters with Space.' *Environment and Planning B: Planning and Design*, 2007, let. 34, št. 3, str. 414–430.
- Fakin Bajec, Jasna, *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine*. Založba ZRC, ISN ZRC SAZU, Ljubljana 2011.
- Fisher, William F., 'Doing good? The Politics and Antipolitics of NGO Practices.' *Annual Review of Anthropology*, let. 26, 1997, str. 439–464.
- Flamm, Michael in Vincent Kaufmann, 'Operationalising the Concept of Motility: A Qualitative Study.' *Mobilities*, let. 1, št. 2, 2006, str. 167–189.
- Frederiksen, Martin Demant in Anne Line Dalsgård, 'Introduction: Time Objectified.' V: Anne Line Dalsgård, Martin Demant Frederiksen, Susanne Højlund in Lotte Meinert, ur. *Ethnographies of Youth and Temporality: Time Objectified*. Temple University Press, Philadelphia 2014, str. 1–21.

- Garrido, Sandra in Jane W. Davidson, *Music, nostalgia and memory*. Springer International Publishing, New York 2019.
- Getz, Donald, 'Event tourism: Definition, evolution, and research.' *Tourism Management*, let. 29, št. 3, 2008, str. 403–428.
- Goljevšček, Petra, Pia Krampfl in Marko Senčar Mrdaković, 'Ustvarjanje središč na obrobju.' V: Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021, str. 37–59.
- Green, Sarah, *Notes from the Balkans: Locating Marginality and Ambiguity on the Greek-Albanian Border*. Princeton University Press, Princeton in Oxford 2005.
- Gregorič Bon, Nataša in Jaka Repič, 'Introduction.' V: Nataša Gregorič Bon in Jaka Repič, ur. *Moving places: Relations, Return and Belonging*. Berghahn Books, New York in Oxford, 2016, str. 1–20.
- Gril, Alenka, 'Prostovoljno delo mladih v Ljubljani.' Ljubljana.si. Spletni vir: <https://www.ljubljana.si/assets/Uploads/publication/6100/povzetek-pd-mo.pdf> (pregledano: 25. 3. 2022).
- Halbwachs, Maurice, *Kolektivni spomin*. Studia humanitatis, Ljubljana 2001.
- Harms, Erik in Shafqat Hussain, 'Introduction.' Remote and edgy: New takes on old anthropological themes [Forum]. *HAAU: Journal of Ethnographic Theory*, let. 4, št. 1, 2014, str. 361–381.
- Hazler, Vito, 'Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem.' Neobjavljena doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Celje 1997.
- Hylland Eriksen, Thomas, *Overheating: An Anthropology of Accelerated Changes*. Pluto Press, London 2016.
- Ingold, Tim, *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. Routledge, London in New York 2000.
- Jezernik, Božidar, 'Preteklost in dediščina.' V: Jože Hudales in Nataša Visočnik, ur. *Dediščina v očeh znanosti*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2005, str. 11–24.
- Kent, Jennifer, 'Still Feeling the Car – The Role of Comfort in Sustaining Private Car Use.' *Mobilities*, let. 10, št. 5, 2015, str. 726–747.
- Klanjšek, Rudi in Andrej Naterer, 'Zdravje in dobro počutje.' V: Miran Lavrič in Tomaž Deželan, ur. *Mladina 2020: Položaj mladih v Sloveniji*. Univerza v Mariboru, Univerza v Ljubljani, Maribor, Ljubljana 2021, str. 195–213.

- Knežević Hočevar, Duška in Majda Černič Istenič, *Dom in delo na kmetijah: raziskava odnosov med generacijami in spoloma*. Založba ZRC, Ljubljana 2010.
- Knežević Hočevar, Duška, '»Kdor ne tvega, ni kmet!«: K antropologiji tveganja in negotovosti.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 55, št. 3–4, 2015, str. 61–69.
- Korbar, Žiga, Tina Krašovic in Lina Troha, 'Naš namen ni, da bi čisto vse pokazali. Turizem na Solčavskem.' V: Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021, str. 111–133.
- Kozorog, Miha, '»Pa Tminu se patiepaje«: življenjski svet lokalne skupnosti mladih v uglasbenih besedilih. Prvi del: uglaševanje.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 50, št. 3–4, 2010, str. 33–41.
- Kozorog, Miha, '»Pa Tminu se patiepaje«: življenjski svet lokalne skupnosti mladih v uglasbenih besedilih. Drugi del: ustvarjanje lokalnosti.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 51, št. 1–2, 2011a, str. 10–16.
- Kozorog, Miha, 'Festivalizacija Slovenije in festivalska produkcija lokalnosti.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 51, št. 3–4, 2011b, str. 61–68.
- Kozorog, Miha, 'Proti »urbanosti«: ohlapno strukturirane misli o ohlapno definirani temi.' V: Jaka Repič in Jože Hudales, ur. *Antropološki vidiki načinov življenja v mestih*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2012, str. 59–73.
- Kozorog, Miha, 'Poskusno o Benečiji s konceptom odročnosti: Migracije in konstrukcija kraja.' *Ars & humanitas*, let. 7, št. 2, 2013a, str. 136.
- Kozorog, Miha, *Festivalski kraji: koncepti, politike in upanje na periferiji*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2013b.
- Kozorog, Miha, 'The Making of Coworking Spaces in Slovenia: Spatialization By and Of Youth as (Not) Trusting Them.' *Studia Ethnologica Croatica*, let. 33, 2021, str. 97–120.
- Larkin, Brian, 'The Politics and Poetics of Infrastructure.' *Annual Review of Anthropology*, let. 42, 2013, str. 327–343.
- Lenar, Avgust, 'Naravi prijazen in domačinom koristen razvoj turizma.' V: Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021, str. 135–140.
- Medved, Marko, 'Pridobivanje lesa na družinskih kmetijah v Sloveniji.' *Gozdarski vestnik*, let. 67, št. 2, 2010, str. 83–94.

- ‘Mreža brezplačnih e-prevozov Prostofer.’ Spletni vir: <https://solcava.si/objava/366501> (pregledano: 10. 4. 2022).
- Muršič, Rajko, *Center za dehumanizacijo: etnološki oris rock skupine*. Frontier, Pesnica 1995.
- Muršič, Rajko, *Trate vaše in naše mladosti: zgodba o mladinskem in rock klubu*. Subkulturni azil, Ceršak 2000.
- Muršič, Rajko, *Glasbeni pojmovnik za mlade*. Aristej, Maribor 2017.
- Muršič, Rajko, ‘David Verbuč: DIY House Shows and Music Venues in the US: Ethnographic Explorations of Place and Community.’ Recenzija knjige. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, let. 62, št. 1, 2022, str. 165.
- Muršič, Rajko, Mladen Bačić in Jernej Kosi, *Na trdna tla: brezsrarni pregled samoniklih prizorišč in premislek nevladja mladinskega polja*. Ustanova nevladnih mladinskega polja Pohorski bataljon, Tolmin in Koper 2012.
- Nunzio, Marco, ‘Anthropology of Infrastructure.’ Governing Infrastructure Interfaces – Research Note 01. Spletni vir: https://lsecities.net/wp-content/uploads/2018/09/Governing-Infrastructure-Interfaces_Anthropology-of-infrastrcuture_MarcoDiNunzio.pdf (pregledano: 12. 7. 2022).
- Ošep, Nina in Elizabeta Vršnik, ‘Dvojna vloga: Ko postane domači kraj antropološki teren.’ V: Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2021, str. 169–182.
- Peternelj, Matjaž, ‘Alternativa nič: Pregled dvaindvajsetletnega delovanja Cerkljanskega mladinskega alternativnega kluba.’ *Idrijski razgledi*, let. 64, št. 2, 2019, str. 91–101.
- Poljak Istenič, Saša, *Tradicija v sodobnosti: Janče – zeleni prag Ljubljane*. Založba ZRC, Ljubljana 2013a.
- Poljak Istenič, Saša, ‘Družbeno ustvarjanje praznikov: med dediščino, identiteto in trajnostnim razvojem.’ *Etnolog*, let. 23, 2013b, str. 27–48.
- ‘Poslužujmo se javnega prevoza.’ Spletni vir: <https://www.solcava.si/novica/72241> (pregledano: 10. 4. 2022).
- ‘Prostofer tudi v Solčavi.’ Spletni vir: <https://solcava.si/objava/446727> (pregledano: 10. 4. 2022).
- Quinn, Bernadette, ‘Festivals, events and tourism: Festivals, events and tourism.’ V: Tazim Jamal in Mike Robinson, ur. *The SAGE Handbook of Tourism Studies*. Sage, London 2009, str. 483–503.

- Ramovš, Ksenija, 'Medgeneracijsko sožitje in solidarnost.' *Kakovostna starost*, let. 16. št. 4, 2013, str. 3–33.
- Repič, Jaka, 'Gibanje kot prostorske prakse in ekonomske strategije na primeru družinskega sirsarstva v Bohinju.' *Ars & humanitas*, let. 8, št. 1, 2014, str. 38–57.
- Salazar, Noel B., 'Anthropology.' V: Peter Adey, David Bissell, Kevin Hannam, Peter Merriman in Mimi Sheller, ur. *The Routledge Handbook of Mobilities*. Routledge, Abingdon 2013, str. 55–63.
- Saxer, Martin, 'Provisions for remoteness: Cutting connections and forging ties in the Tajik Pamirs.' *Social Anthropology*, let. 27, št. 2, 2019, str. 187–203.
- Saxer, Martin in Ruben Andersson, 'The Return of Remoteness: Insecurity, Isolation and Connectivity in the New World Disorder.' *Social Anthropology*, let. 27, št. 2, 2019, str. 140–155.
- Sheller, Mimi in John Urry, 'Anthropology. The New Mobilities Paradigm.' *Environment and Planning A: Economy and Space*, let. 38, št. 2, 2006, str. 207–226.
- Simmel, Georg, *Izbrani spisi o kulturi*. Studia humanitatis, Ljubljana 2000.
- Slavec Gradišnik, Ingrid, 'Tradicija in dediščina v sodobnosti.' V: Saša Poljak Istenič, *Tradicija v sodobnosti: Janče – zeleni prag Ljubljane*. Založba ZRC, Ljubljana 2013, str. 187–192.
- Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Spletni vir: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=veselica> (pregledano: 31. 3. 2022).
- Slovenec, Mateja, 'Strategije družinskih kmetij v Sloveniji.' Neobjavljeno magistrsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2017.
- Stanković, Peter, *Simbolni imaginarij sodobne slovenske narodnozabavne glasbe*. Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Ljubljana 2021.
- Statistični urad Republike Slovenije, 'V Sloveniji smo v 2016 imeli 69.902 kmetijski gospodarstvi ali 3,4 % manj kot v 2013.' Spletni vir: <https://www.stat.si/statweb/News/Index/6742> (pregledano: 15. 7. 2022).
- 'Strategija trajnostnega razvoja občine Solčava do leta 2030.' Spletni vir: <https://www.solcava.si/objava/562800> (pregledano: 10. 4. 2022).
- Swargajyoti, Gohain, 'Selective Access: Or How States Make Remoteness.' *Social Anthropology*, let. 27, št. 2, 2019, str. 204–220.
- Tissot, Laurent, 'From Alpine Tourism to the ›Alpinization‹ of Tourism.' Spletni vir: https://doc.rero.ch/record/27192/files/Tissot_Laurent_From_Alpine_Tourism_to_the_Alpinization_of_Tourism_20111027.pdf. Objavljeno 2011.

- ‘Ugodnosti za člane.’ Planinska zveza Slovenije. Spletni vir: <https://clanarina.pzs.si/ugodnosti-za-clane> (pregledano: 25. 3. 2022).
- Uradni list RS št. 16/08, 123/08, 8/11, 30/11 odl. US, 90/12, 111/13 in 32/16.
- Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg.
- Videčnik, Aleksander, *Zgornjesavinjčani od rojstva do smrti*. Zavod za kulturo v Mozirju, Mozirje 1999.
- Wilk, Richard, ‘Learning to be local in Belize: Global systems of common difference.’ V: Daniel Miller, ur. *Worlds Apart: Modernity through the prism of the local*. Routledge, London in New York 1995, str. 110–133.
- ‘Zgornji Zavratnik d.o.o.’ Spletni vir: <https://zgornjizavratnik.com/studentje-dijaki-vozni-red/> (pregledano: 10. 4. 2022).

Seznam sogovornic in sogovornikov

- Belec, Jaka, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.
- Bizjak, Andreja, intervju, Logarska dolina, 25. 9. 2020.
- Breznik, Jaka, intervju, Solčava, 24. 9. 2021, 25. 9. 2021.
- Brlc Suhodolnik, Mateja, intervju, Solčava, 24. 9. 2020.
- Cerar, Tina, intervju, Robanov kot, 23. 9. 2020.
- Čerček, Frančiška, intervju, Solčava, 25. 9. 2021, 26. 9. 2021.
- Čerček, Maja, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.
- Germelj, Kristijan, intervju, Luče, 29. 9. 2021.
- Germelj, Jožica, intervju, Luče, 29. 9. 2021.
- Golob, Leon Gabriel, intervju, Logarska dolina, 23. 9. 2021.
- Gradišnik, Breda, Logarska dolina, 26. 9. 2020.
- Grudnik, Andrej, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.
- Jezernik Knavs, Anja, intervju, Solčava, 23. 9. 2021.
- Jezernik Knavs, Anja, intervju, Robanov kot, 12. 3. 2022.
- Klemenšek, Majda, intervju, Podolševa, 23. 9. 2020, 24. 9. 2021.
- Klemenšek, Stane, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.
- Kočnar, Ema, intervju, Solčava, 25. 9. 2020.
- Kokovnik, Rene, intervju, Podolševa, 24. 9. 2021.
- Kokovnik, Tajda, intervju, Podolševa, 24. 9. 2021.
- Kovač, Franc, intervju, Solčavsko, 25. 9. 2020.
- Krivec, Silvija, intervju, Matkov kot, 26. 9. 2020.
- Kristan, Pika, terenski zapiski, 26. 9. 2020.
- Lenar, Avgust, intervju, Logarska dolina, 25. 9. 2020.
- Lenar, Urška, intervju, Logarska dolina, 23. 9. 2020.
- Levart Grudnik, Andraž, Solčava, 25. 9. 2021.
- Logar, Marko, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.
- Lokan, Boštjan, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.
- Martinčič, Andreja, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.
- Matk, Janez, intervju, Matkov kot, 24. 9. 2020.
- Orešnik, Špela, terenski zapiski, 25. 9. 2021.

- Ošep, Aleksander, intervju, Podolševa, 26. 9. 2020.
Ošep, Anka, intervju, Solčava, 26.3.2022.
Ošep, Helena, intervju, Robanov kot, 25. 9. 2020.
Ošep, Jože, intervju, Solčava, 26.3.2022.
Ošep, Mojca, intervju, Solčava, 25. 9. 2020, 24. 9. 2021.
Ošep, Veronika, intervju, Robanov kot, 23. 9. 2020.
Ošep, Viljem, intervju, Podolševa, 26. 9. 2020.
Plesnik, Medard, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020.
Podmenišek, Jan, intervju, Solčava, 24. 9. 2021.
Prelesnik, Hermina, intervju, Ljubljana, 14. 3. 2022.
Preprotnik, Gregor, intervju, Solčava, 27. 9. 2021.
Rihter, Adam, intervju, Solčava, 24. 9. 2021.
Robnik, Simona, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.
Slapnik, Marko, intervju, Logarska dolina, 24. 9. 2020, 26. 9. 2020.
Suhodolnik, Eva, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.
Šumet, Medard, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.
Šumet, Mica, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.
Vavdi, Matija, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.
Vesel, Maja, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.
Videmšek, Gregor, intervju, Solčava, 24. 9. 2021.
Voler, Franci, intervju, Solčava, 25. 9. 2021.
Vrečar, Janez, intervju, Solčavsko, 24. 9. 2020.
Vrečko, Jure, intervju, Solčava, 26. 9. 2021.
Vršnik, Marjana, intervju, Robanov kot, 25. 9. 2020.
Vršnik, Matevž, intervju, Robanov kot, 24. 9. 2021.
Zamernik, Blaž, intervju, Solčava, 24. 9. 2021.